

Jubileumi Rákóczi Évek 2.

2003–2011

**Istennel a hazáért
és a szabadságért**

JUBILEUMI RÁKÓCZI ÉVEK 2.
2003–2011

Istennel a hazáért és a szabadságért

Szerkesztette:

Dukrét Géza

Szöveggörrektúra:

Mihálka Magdolna

Számítógépes szerkesztés:

Kraftsikné Petrikó Ildikó

Fényképeket készítette:

Dukrét Géza

Archív felvételek:

Protestáns Árvaházi Képes Naptár – 1907

Címlapon: II. Rákóczi Ferenc – Mányoki Ádám festménye

Hátlapon: A borsi várkastély

JUBILEUMI RÁKÓCZI ÉVEK 2.
2003–2011

**Istennel a hazáért
és a szabadságért**

Kiadja
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület,
a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság

2003

Előszó

Szent István, Szent László, Mátyás király, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos nevei nemzetünk számára szentek. Óriások voltak ők, a magyar nemzet tartóoszlopai. Nevükhöz a történelem dicsőséges lapjai kapcsolódnak. De mást is jeleznek. Azt, hogy ez az ezer éves nemzet igazi európai államot hozott létre. Mindig a keresztény szeretet, az önfeláldozás jellemezte. Ha egyenként megnézzük e nagyjainkat, mindegyiket a tolerancia vezérelte: a nemzet egysége mellett a különböző nemzetek összetartozását hirdették. És e nemzet, e nagyjain keresztül mindig kifejezte a szabadság iránti vágyát, s ha kellett, azt fegyverrel is megvédte, vagy nagy véraldozatokkal próbálta kiharcolni. Ilyen jelentőségű volt a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc is.

Háromszáz esztendeje, hogy II. Rákóczi Ferenc szövetséget kötött a tiszaháti felkelőkkel, kibontotta a szabadság zászlaját *Cum Deo, pro patria et libertate!* (Istenmel a hazáért és a szabadságért!) jelszóval, s elkezdődött Európa leghosszabb szabadságharca.

A szabadságharc vezérlő fejedelme új hangon szólította meg a társadalmat, a kirekesztettek, szegények sokaságát. Ez a harc összefogott nemeset és polgárt, főurat és egyszerű végvári vitézt, jobbágyot, kereskedőt és írástudót, bármely vallás hívei voltak és bármely nyelven beszéltek. És miért példakép ma is számunkra? Mit tanulhatnának tőle mai vezetőink? Huszonkét éves volt, amikor vállára vette egy ország gondjait, s a szabadságharc nyolc éve alatt mindvégig a magyar államiság védelme, korszerűsítése, hazája jövője foglalkoztatta. Felismerte az anyanyelvi műveltség, az iskolázás és tudományművelés országformáló jelentőségét. Allította, hogy az ország vezetőinek elsősorban erre kell hangsúlyt fektetniük.

Rendelettel biztosította, hogy bárki, bármilyen egyházi közösség nyithasson iskolát, csak azt kívánta, hogy az ifjúságot a haza iránti köteleességtudat szellemében neveljék. „Egész dicsőségemet és gyönyörűségemet abban tudom, hogy az ifjúságot hazám szolgálatára nevelhessem.” Rákóczi azon magyar történelmi személyiségek közé tartozik, akiket elfogadott és magáénak tekintett Európa. Hagyománya áthatja a magyar és más nemzetek kultúráját. Példája így ma is önismeretre, eszmélkedésre, önbizalomra serkent. Az önzetlen hazaszeretet tiszta és éltető forrásának jelképévé vált.

A 2003. március 14-én Kolozsváron megtartott Márciusi Fórum, Tőkés László püspök javaslatára, Határozatban hirdette meg a Jubileumi Rákóczi Éveket (2003–2011). A Fórum egy történészekből álló szakbizottságot kért fel az eseménynaplár kidolgozására. Ennek elvégzését a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság munkatársai vállalták, akik kidolgozták a nyolcéves keretprogramot.

2003. május 10-én kezdődött a Jubileumi Rákóczi Évek nyitó ünnepsége Nagyváradon. A tudományos emlékülést az Egyházkerületi Székház dísztermében szervezték. Az ülést dr. Hermán M. János előadó-tanácsos köszöntötte. Megnyitó beszédét Dukrét Géza tartott. Ezután a következő előadások hangzottak el: Kupán Árpád: Tragikus emberi sors, dicső történelmi szerep; Dr. Tamás Edit: II. Rákóczi Ferenc és Sárospatak; Dr. Ágoston István György: A Rákóczi-szabadságharc gyökerei; Borbély

Gábor: A Rákóczi-szabadságharc eseményei a Partiumban; Nánási Zoltán: A kurucok szabadságharca Székelyhíd vidékén; Lakóné Hegyi Éva: A zsigói csata és annak emlékezete az utókorban; Mihálka Zoltán: A Rákóczi-szabadságharc történelmi jelentősége. Az előadások után dr. Tamás Edit, a sárospataki Rákóczi Múzeum főmuzeológusa nyitotta meg a fejedelem és családja emlékét idéző kiállítást.

Délután az ünnepség a nagyváradi-újvárosi templomban folytatódott. Igét hirdette Tőkés László püspök. Sándor Lajos előadó-tanácsos kihirdette a 2003 és 2011 között tartandó Jubileumi Rákóczi Évek megkezdését. Ezután dr. Halzl József, a Rákóczi Szövetség elnöke mondott köszöntőt, majd előadást tartott dr. Csetri Elek akadémikus II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc nemzetközi összefüggései címen. A rendezvény műsorral ért véget.

2003. július 19-én kirándulást szerveztünk II. Rákóczi Ferenc nyomában címen, Zsibó–Hadad–Bogdánd–Szatmárnémeti–Kismajtény–Bihar útvonalon.

2003. augusztus 28–31. között kirándulást szerveztünk a Bánságba, II. Rákóczi Ferenc hamvainak nyomában címmel, a következő útvonalon: Temesvár–Buziásfürdő–Resicabánya–Orsova–Herkulesfürdő–Karánsebes–Lugos–Temesvár–Nagyvárad.

2003. szeptember 5–7. között tartott IX. Partiumi Honismereti Konferencián, Hegyközkovácsiban, a következő előadások hangzottak el: Hajdú Jenő (Borsi): A nagyságos fejedelem szülőháza; dr. Szénássy Zoltán (Révkomárom): Kuruc világ Komárom megyében; Hitter Ferenc (Felsőbánya): Pintye havasi betyár, majd Rákóczi kuruca – 1703 augusztusában; Fazekas Lóránd (Szatmárnémeti): A kuruc fegyverletétel emlékoszlopa; Pálkovács István (Temesvár): II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvainak útja a Bánságban – 1906; Nagy Aranka (Nagyvárad): Mátyóki Ádám – II. Rákóczi Ferenc arcképfestője.

2003. november 2-án megemlékező ünnepi istentiszteleten vettünk részt Tenkén. Tőkés László püspök igehirdetése után előadást tartott Kupán Árpád a Rákóczi-szabadságharcról és Borbély Gábor a győztes kimenetelű bélfenyéri csatáról. Délután Bélfenyéren kopjafát avattunk a csata emlékére, a régi temetőben. Beszédet mondott Tőkés László püspök, Berke Sándor tenkei lelképásztor és Szabó Ödön történész. Az avatóbeszédet Dukrét Géza tartotta, majd a kopjafát megkoszorúztuk. 2003. november 29-én az újvárosi református templomban Bihar a Rákóczi-szabadságharcban címen tudományos ülésszakot szerveztünk.

E kötet a fent említett előadások gyűjteménye. Rendkívül fontos, hogy megismerjük és megemlékezzünk nemzeti történelmünk e felemelő eseményeiről, mert az a nép, amely nem ismeri, nem becsüli meg saját történelmét, történelmi örökségét, az eltűnik a történelem sülyesztőjében!

DUKRÉT GÉZA

KUPÁN ÁRPÁD

Tragikus emberi sors, dicső történelmi szerep

*„A világ fordul, újul az élet,
De sose múlnak úgy el az évek
Hogy tegnaptól ne jusson a mának
Okulás, példa, útjelző fának.”*

Szentimrei Jenő

Történelmünk legragyogóbb, legkristálytisztább alakja a kivételes képességű és klasszikus műveltségű Nagyságos Fejedelem. II. Rákóczi Ferenc életének példája évszázadok óta a szabadságra vágyó, érte harcoló emberek jelképe. Neve, történelmi szerepe közismert volt és maradt napjainkig, s dicső szabadságharcának 300. évfordulóján is tartogat hasznos tanulságokat a ma emberének.

II. Rákóczi Ferenc 1676. március 27-én született a Felvidéken, a Borsi várkastélyban, olyan ősök leszármazottjaként, akiktől nemcsak hatalmas vagyont, hanem annál sokkal értékesebb erkölcsi tőkét is örökölt. Így születésétől kezdve génjeiben hordozta a felelősségtudatot hazája, nemzete szabadságáért. Apját, I. Rákóczi Ferencet még nagyapja II. Rákóczi György életében Erdély fejedelmévé választották, de egy napot sem uralkodott. Részt vett viszont a Wesselényi-féle Habsburg-ellenes felkelésben, mint a horvát bán veje, hisz felesége, Zrínyi Ilona, Zrínyi Péter horvát bán lánya volt. A felkelés elbukott, Zrínyi Pétert és társait kivégezték, és I. Rákóczi Ferenc csak anyja és a jezsuiták közbenjárására szabadul meg, hatalmas váltságdíj fejében. Nagyapja, II. Rákóczi György, s dédapja I. Rákóczi György a fejedelmi székben védte Erdély függetlenségét. Űkapja, báró Rákóczi Zsigmond a hatalmas családi vagyon megalapozója, Habsburg-párti főúrként Bocskai István függetlenségi harcához csatlakozott, aki Erdély kormányzójává nevezte ki őt. Bocskai halála után az erdélyi ren-

dek megválasztották Erdély fejedelmévé, de egy év után óriási zálogösszeg ellenében átengedte a trónt Báthori Gábornak.

Anyja családjában viszont ott találjuk még nagyapja fivérét, a költő és hadvezér Zrínyi Miklóst is, aki a nemzeti felszabadulás teljes programját dolgozta ki.

A korán árvaságra jutott kis Rákóczi Ferenc (apja halálakor háromhónapos volt) anyja második házassága révén még egy szabadságharcossal, Thököly Imrével is családi kapcsolatba került.

Ezeknek a családi hagyományoknak az ismeretében természetesen vehetjük, hogy a gyermek Rákóczi Ferencet közpályára, hadi életre készítik fel. Ötéves, mikor meghívják a rendi országgyűlésre és az első zászlósurak közé ültetik. Egy év múlva mostohaapja magával viszi a császárellenes hadjáratokba. Nyolcéves, mikor megint vissza kerül anyjához és elkezdheti a tanulást, a civil életet a humanista tudományokban jártas Badinyi János mester irányításával.

A nyugalmas élet csak rövid ideig tartott, mert Thökölynek az országból való kiszorítása után a császári csapatok ostrom alá vették Munkács várát, ahol anyjával és nővérével tartózkodtak. A hős Zrínyi Ilona három évig (1685–1687) védte Munkács várát, miközben az osztrákok még Budát is elfoglalták. Az ostrom alatt az ágyugolyók Rákóczi feje fölött röpködtek, mikor ő tízéves fővel a vár kisebbik uraként lóháton tart szemlét a védőőrség felett. Emlékirataiban leír egy szörnyű pillanatot az ostrom idejéből: „... egy ágyugolyó az anyám

Zrínyi Ilona vizsgálóbírái előtt
– Madarász Viktor festménye

mellett álló szolgálólány fejét úgy szakította le, hogy az agya anyámra fröccsent”. A gyermekei életét féltő anya, mikor kedvező feltételekre kap ígéretet az ostromlóktól, feladta a várat. A császár valamennyi védőnek bocsánatot, s a Rákóczi gyermekek jószágainak sértetlen megtartását és gondviselő gyámságot ígért. Ugyanakkor feltételként szabta meg, hogy Zrínyi Ilona két gyermekével Bécsbe költözzön.

1688. március 27-én érkeztek meg a császári fővárosba. „Tizenkettedik évemet töltöttem be azon a napon, melyen Bécsbe érkeztünk – írja emlékiratában Rákóczi. – A bezárt városkapunál több órán át várakoztunk a minket gyalázó tömeg közszemléjére kitéve.” A császár nem állta a szavát, a gyermekek sorsának intézését bizalmasára, Kollonich bíborosra, a közismerten magyargyűlölő főpapa bízta. A bíboros könyörtelenül elszakította a gyermekeket anyjuktól, Juliannát a bécsi Orsolya-zárdába vitte, a kis Ferencet pedig az akkor Neuhausnak nevezett dél-csehországi Hradecben lévő jezsuita nevelőintézetbe. Az egyik tanár feljegyezte első benyomásait az új növendékről. Igen sokat mondó portré, érdemes idézni: „A fiatal Rákóczi 3–4 évvel látszik idősebbnek koránál. Arca barnáspiros, sötét a haja is, amelyet nem rövidre nyírva, hanem hosszan, vállaira omló fürtökben visel. Egész valójában semmi középszerű sincs. Szavai, járása, magatartása mind méltóságteljesek, fejedelemhez méltóak, minden kevélység nélkül, amilyen nemes, olyan emberséges, jöllehet tekintélyét mindig megőrzi.”

Új nevelői azonban más tulajdonságok kifejlesztésére törekedtek. Úgy nevelték, hogy féljen, félelemből legyen vallásos, félelemből legyen hűséges alattvaló. Legyen magába zárkózó vagy széplelkű poéta, aki lelki gyönyörűséget a csendes meditációkban keresi, s nem ártja be magát a közügyekbe. Elfelejtetik vele élete korábbi élményeit, lelopják ajkáról a magyar szót. Megfosztják legtermészetesebb örökségétől, az anyanyelvétől.

Az ifjú Rákóczit, miután 15 éves születésnapja előtt befejezi középiskolai tanulmányait egy szerzetes kíséretében a prágai egyetemre engedik. Itt filozófiát, fizikát, építészetet tanul, ez utóbbi érdeklí legjobban a vadászaton kívül. Családja viszont egyre kevésbé. Pedig közvetlen hozzátartozói sorsában is jelentős változások történtek. Nővére kiszabadult a kolostorból és férjhez ment Aspremont császári tábornokhoz. Anyjukat, Zrínyi Ilonát 1692 januárjában

a császár kiadta férjének, Thököly Imrének Heister tábornokért cserébe. Ők ezután Törökországban találnak menedéket, s a gyerekek többé nem találkoznak anyjukkal.

Az ifjú Rákóczi 1692 nyarán találkozik újra nővérével. De milyen megdöbbenő ez a találkozás: „Nemigen volt ékes a némmel való beszélgetésem – írja a Vallomásokban –, mert a honi nyelvet teljesen elfelejtettem, a németet sem tudtam, csak a latint beszéltem.” De ez a döbbenet még nem volt elég ahhoz, hogy megváltozzék. Továbbra is mindent elkövetett, hogy előkelő magánemberként éljen, a közügyektől távol, élvezve a császár bizalmát. Egy évre itáliai tanulmányútra megy, majd nővére és sógora tanácsára megnősül. 1694. szeptember 26-án a császár engedélye nélkül feleségül veszi Sarolta Amáliát, a hessen-rheinfelsi uralkodó lányát. Mivel a császári udvarban némileg megrendül a pozíciója, Sárospatakra költözik és Sáros vármegye örökös főispánja lesz. Mulatozásra és vendégeskedésre adtam magam, a vadászatnak éltem – írja életének erről a szakaszáról. Mikor 1697-ben saját birtokain a Hegyalján kitör a kuruc felkelés, a császári udvarba siet, hogy megbízhatóságát igazolja, s még azt is felajánlja, hogy elcseréli birtokait egy azonos értékű ausztriai vagy német birodalmi hercegségre. A csere elmaradt, mert nem találtak megfelelő cserebirtokot és a császár is bízott benne.

Visszatérve Magyarországra megismerkedik Bercsényi Miklóssal, Ung vármegye főispánjával, akivel életre szóló barátságot köt. Bercsényi előtt az addig zárkózott Rákóczi megnyílt, együtt tárgyalják a haza sanyarú sorsát. Végre ráébred az ország valós helyzetére s megismeri a közhangulatot is, ami határozottan Habsburg-ellenes. Ekkor ismeri fel saját történelmi küldetését: „Mert egyedül az én személyem volt az, mely családom és őseim tekintélyénél fogva az azonosan gondolkodók szándékait egyesíteni tudta” – írja a Vallomásokban. Bebizonyosodik, hogy noha szinte elfelejtett magyarul, s újra kellett tanulnia anyanyelvét. Nagyon is őrizte lelke mélyén édesanyjának, Zrínyi Ilonának belénevelt elveit. Ugyanakkor szorgalmas és jó képességű lévén, hamar elsajátította az állami igazgatás tudnivalóit, beletanult a korabeli nemzetközi politikába, sokoldalúan művelt és tájékozott férfivá érett. Lépéseit gondosan kiszámította, a hatáselemekről sem feledkezve meg. Csakhamar ráébred, hogy a magyar politikai elitnek az ő vezetésével, sőt a magyar függetlenség

kivívásának is ebben az időben megteremtődtek az esélyei: mind belső (a nép és a nemesség jogos elégedetlensége), mind külső (francia–Habsburg-háború) vonatkozásában.

Az 1699-ben a szultán és a császár között megkötött karlócai béke nem Magyarország és Erdély felszabadítását, hanem újabb elfoglalását hozta. Kollonich Lipót már főkancellárként célul tűzte ki az ország germanizálását, örökös tartománnyá való degradálását. Megtörténik a németek, rácok betelepítése, a magyarok maradék jogainak elvétele, a súlyos adóterek, illetékek állandó növelése, a kényszersorozások, fegyverválságok stb.

Rákóczi helyesen ismeri fel, hogy egyedüli támogatója egy Habsburg-ellenes harcnak csak XIV. Lajos francia király lehet, aki ekkor már készül a Lipót császárral megvívandó spanyol örökösödési háborúra. 1700-ban levelet küld XIV. Lajosnak, de a levél kézbesítője kettős ügynök volt, aki elárulja megbízóját. 1701 áprilisában letartóztatják és bécsújhelyi börtönbe zárják. Őszre elkészül a vádirat, felségárulás és hűtlenség áll benne, melynek büntetése fej- és jószágvesztés. Felesége, aki nem sokkal férje letartóztatása után szülte meg második fiúgyermeküket, összekötetései révén (éppen a jezsuiták segítségével) megszökteti Rákóczit a börtönből, aki Lengyelországban talál menedéket. A segítő hitves két apró gyermekével Bécsben marad, túszként, de magas származása miatt nekik nem esik bántódásuk.

Rákóczit Lengyelországban hú barátja, Bercsényi Miklós fogadja, és egy vidéki főúri kastélyban rejtőzködve várják a kellő pillanatot a harc megkezdésére. Ez be is következik 1702 májusában, amikor Lipót császár hadat üzen XIV. Lajosnak, s megkezdődik az örökösödési háború. Rákócziék harci előkészületeit meggyorsítja az a körülmény, hogy 1703 tavaszán az egyesült francia–bajor seregek jelentős hadi sikerek után már Ausztria földjére léptek. Március közepén a hegyaljai kurucok küldöttsége felkeresi Rákóczit és közli: „A föld népe kész – csak legyen feje”.

1703. május 6-án az őt újra felkereső hegyaljai kurucoknak kezébe adja a piros színű „Cum Deo pro patria et libertate” (Istennel a hazáért és szabadságért) feliratú harci zászlókat, és a harc megkezdésére felszólító kiáltványt: „Minden igaz, hazaszerető, országunk régi, dicsőséges szabadságát óhajtó, egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon lakos fogjon fegyvert édes hazája szabadsága, nemzet mellett”. Ezekből a határozott szavakból látható, hogy nem

nemesi felkelést akar, hanem széles körű, az egész népet, nemzetet összefogó szabadságharcot, melyben számít a jobbágyok, a nincstelének, a hajdúk részvételére is.

1703. június 16-án Rákóczi hazai földre lép, hogy megkezdje a szabadságharc megszervezését, vezetését. A kezdet nehéz volt, mert a felkelést elindító Esze Tamás seregét még Rákóczi megérkezése előtt Károlyi Sándor nemesekből és vasas németekből álló serege szétverte, s így a határnál csupán egy néhány száz főnyi ütött-kopott jobbágyokból álló vert csapat fogadta. De a szikra már lángra lobbantotta a tüzet, nagy tömegek indultak minden irányból, hogy csatlakozzanak Rákóczihoz. Ő pedig bebizonyította rátermettségét. Bámulatos átgondoltsággal szervezte seregét, mely napról napra nőtt. Megszervezte a hadtápot, lovakat, szekereket, ágyúkat szerzett, intézkedett a tábori rendről. Intézkedéseit a nép örömmel, áldozatkészséggel és lelkesedéssel fogadta. Felismeri hogy a nemesség nélkül nem lehet sikeres a harca, ezért 1703. június 14-én egy újabb kiáltványt intéz „az úri, nemesi és fegyverviselő mindennemű lakoshoz”, felszólítva őket, hogy csatlakozzanak a haza felszabadításáért vívott harchoz. Az eredmény nem maradt el a megyei rendek sorra csatlakoznak és szolgálatra jelentkeznek a szabadhajdúk. Sorra hódolnak meg a várak, s a szabadságharc futótűzként terjed a Duna–Tisza közén, Felvidéken és Erdélyben. Megszületnek az első győzelmek, melyek fokozzák a lelkesedést, erősítik a harci morált. Egyre több tekintélyes, nagy tudású tábornok, mint például Botyán János, Forgách Simon, és fiatal vitéz tiszt – Ocskay, Bezerédy – csatlakozik a harchoz. Sőt, később Károlyi Sándor és Esterházy Antal is kuruc-tábornok lett.

Újabb jelentős intézkedése volt Rákóczinak az úgynevezett vetési pátenst, melyben elrendeli „minden úrbéri és közterhek alól mentesülnek azok a jobbágyok, akik fegyverre keltek a szabadság védelmére”. Ez az intézkedése is bizonyítja, hogy helyesen politizált, igyekezett egyensúlyt tartani a különböző érdekek és nézetek között, a haza, az ország, a közös ügy javára.

Külön kiáltványt küldött Erdélybe a vármegyékhez, a székelyekhez és szászokhoz, sőt először fordult elő a történelemben, hogy egy magyar államférfi a románokat is megszólítja: Rákóczi az „oláh nemzetet” is csatlakozásra szólítja fel. A felszólításnak meg is volt az eredménye, Erdélyre is áttérjed a szabadságharc, a románok is nagy számban csatlakoznak (egyébként az első román csatlakozó Hato-

gán Markuly váradi császári ezredes volt, aki 300 főnyi román csapattal már a felkelés első heteiben átállt a kurucokhoz).

A magyar ügy a nagyhatalmi politika fontos tényezője lett. Külföldön mind többen kezdték növekvő rokonszenvvel figyelni a szabadságharcot. Ehhez nagy mértékben hozzájárult a Manifestum, melyet Rákóczi 1704 elején juttatott el az európai udvarokhoz, tájékoztatva őket harca céljáról: „Felszakadnak a dicső magyar nemzet régi sebei – hangzanak a kiáltvány költői szavai –, és e sebeket fegyverrel kell kivágnunk, mert félő, hogy különben az ausztriai ház végzetes uralkodása alatt erőt vesznek a testnek még ép részein... Édes hazánknak az ausztriai járom alól való megszabadítására készek vagyunk feláldozni életünket, javainkat, utolsó csepp vérünket. Isten és a keresztény világ előtt tiszta lelkiismerettel kijelentjük, hogy fegyverre kelésünk mögött sem uralomvágy, önös haszon vagy dicsvágy nem rejtezik.”

Feltehetően a Manifestum kedvező nemzetközi visszhangjának hatására is Lipót császár fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeményez. Rákóczi jól ismerte a császári kormányzat valós szándékait, ezért nem érte be a pusztá ígéretésekkel. Így ír erről: „Egyetértve Bercsényivel, titkaim egyedüli ismerőjével, az volt a célom, hogy több külföldi hatalom kezességével biztosított békét vívjunk ki.” A békefeltételeket 25 pontba foglalta, de ahogy az várható volt, a császár nem fogadta el. Így aztán tovább folytatódott a fegyveres harc, váltakozó sikerrel, de határtalan elszántsággal. Rákóczinak nemcsak a harc irányításával, de a folytatásához szükséges anyagiak előteremtésével is kellett foglalkoznia. Hatalmas birtokainak jövedelmét, a meghódított bányavárosokból szerzett aranyat-ezüstöt felemésztették a hadviselés költségei, a fegyvervásárlások, a külföldre küldött követségek. A belső pénzforgalom biztosítására rézpénzeket – az ún. libertásokat veretett, amelyeknek kezdetben üdítő hatása volt a gazdasági életre, de már 1705-től megindul az értékvesztésük.

1704. július 8-án a gyulafehérvári országgyűlésen a magyar, székely és szász rendek Rákóczit egyhangúan Erdély fejedelmévé választják (távollétében). Ez fontos mozzanat volt, mert ezáltal hivatalos fejedelmi rangot nyerve nagyobb súllyal folytathatta diplomáciai tevékenységét az európai udvaroknál, s elsősorban ellensúlyt jelentett a császári hatalommal szemben.

Nem sokkal ezután azonban kedvezőtlen fordulat történt a nemzetközi helyzetben, ami kihat a szabadságharc sorsára is. 1704. augusztus

13-án a francia–bajor seregek Ausztriában, a Duna-parti Höchstädt mellett vereséget szenvedtek az egyesült osztrák–angol–német birodalmi seregtől, amely ezután még Bajorországot is elfoglalja.

Rákóczit ez nem tántorította el a harc folytatásától. Még jobban megszervezi a hadseregét, bevezeti a rendszeres zsoldfizetést – liberálásban –, a havonta tartott mustrákat, létrehozza a mezei hadaknak nevezett gyalogos sereget, melybe a megyék a porták számának arányában kötelesek harcosokat állítani.

Felismeri, hogy a mindenüvé eljutó sajtótermékeknek hatalmas szerepe lehet a hazai társadalmi erők mozgósításában, valamint a nemzetközi közvélemény tájékoztatásában. Magyar Mercurius (Hírvivő), majd Mercurius Veridicus ex Hungaris (Igazmondó Magyarországi Hírvivő) címmel nyomtatott újság kiadását rendelte el, hogy abban rendszeresen tájékoztassák a hazai és külföldi közvéleményt a szabadságharc eseményeiről. Közvéleményt akart formálni a maga igaza mellett.

Rákóczi erős fejedelmi hatalmat szeretett volna kiépíteni, de ez a nemesség ellenállása miatt nem sikerült. Az 1705 szeptemberében összeült szécsényi országgyűlésen Rákóczit Magyarország vezérlő fejedelmévé választják, de ugyanakkor létrehozzák a Szövetkezett Rendeket, amely egy 24 tagú szenátust választ (12 köznemes, 6 főnemes, 6 főpap), s elhatározzák, hogy az erdélyi rendekkel is szövetséget kötnek. Hoznak még egy rendkívül fontos határozatot: kimondják a vallásgyakorlat és a lelkiismeret szabadságának alapelvét, amivel sikerült elsimítani a vallási sérelmek keltette ellentéteket.

Közben meghalt I. Lipót császár és az új uralkodó, I. József szeretne véget vetni a kuruc-labanc háborúnak. Különböző csábító ajánlatokat tesznek Bercsényinek, aki megvesztegethetetlen. Ekkor, a császár Rákóczit úgy próbálja megtörni, hogy lehetővé teszi, hogy előbb felesége, Sarolta Amália hercegasszony, majd nővére Julianna látogassa meg, s a német választófejedelmi cím felajánlásával próbálják rávenni a békére. Rákóczi viszont nem a saját egyéni érdekeit, hanem Magyarország és Erdély szabadságát tartja fontosnak, s így a harc továbbfolytatása mellett döntött. Ehhez pedig elengedhetetlen volt a francia segítség. XIV. Lajos viszont nem akart vele szövetségre lépni addig, míg csak a felkelők vezére. A szövetség feltétele, hogy ne legyen más alattvalója.

Rákóczi ezt a nehéz lépést, a Habsburgok trónfosztását sokáig nem képes megtenni. Nehezíti döntését, hogy két kiskorú fia és

Marosvásárhely látképe a 19. században

felesége Bécsben a császár túsza. Később felesége megszököik a házi őrizetből, s Lengyelországba telepedik meg, fiaik viszont továbbra is Bécsben maradnak, a kisebbik, György még csak ötéves.

1707. április 5-én Marosvásárhelyen megtörténik Rákóczi díszes és hivatalos beiktatása Erdély fejedelme tisztségébe. Egy hónapot marad Erdélyben, akkor látta ezt a szép földet először és utoljára. Itt csatlakozott udvarához apródként a későbbi hűségese társa a bujdosásban, a 17 éves Mikes Kelemen.

A francia–magyar szövetség megkötésének reményében a magyar Szövetkezett Rendek szenátusa összehívja az országgyűlést. Az Onodon 1707. június 1–22. között megtartott országgyűlés fontos döntéseket hoz. Kimondják – az ország történetében először – az általános adózás elvét, vagyis azt, hogy a köztelherviselés alól nincs sem nemesi, sem egyházi kiváltság. Végül kimondják a Habsburg-ház trónfosztását: „Eb ura fakó! Mától József nem királyunk, Iosephus királyságának lemondása...” – kezdődik a függetlenségi nyilatkozat.

De sajnos, ez sem oldott meg semmit. XIV. Lajos így sem akart szövetséget kötni Rákóczival. Ekkor már az örökösödési háború befejezése és a Habsburgokkal való kibékülés volt a célja. Ekkor a fejedelem a szabadságharc eredményeinek megmentésére újabb tervet dolgozott ki. Bécs ellensúlyozására létre akart hozni egy szilé-

ziai–morva–magyar (esetleg lengyel) koalíciót, s király-jelöltként kiszemelte a porosz trónörökösöt. Ehhez a tervhez a porosz király titokban és bizonyos feltételekkel hozzájárult, de megvalósításához nem nyújtott segítséget. Rákóczi hatalmas erőfeszítéssel alaposan előkészíti a morva–sziléziai hadjáratot. 1708. augusztus 3-án a számbeli fölényben lévő kuruc sereg a fejedelem parancsnokainak, a hadvezetésnek az ügyetlensége, a csapattestek fegyelmetlensége következtében súlyos vereséget szenved Trencsénynél. Soha még vereség ennél szégyenletesebb és szánalmasabb nem volt – emlékszik Rákóczi –, és nem is voltak még csatavesztésnek szerencsétlenebb következményei. A következmények: a kuruc hitvesztés, a reménytelenség érzése, a széthúzó megszólalása, a lassan morzsolódní kezdő hadsereg, az árulások. 1708 novemberében a fejedelem az országgyűlést családi várába, Sárospatakra hívta össze. Sokan el sem jöttek, a megjelentek nagy része a békét sürgette. II. Rákóczi Ferenc azonban nem bírt vagy nem is akart alkudni, sem megalkudni. Végül sikerült rábírní a követeket a háború folytatására. Sőt, egy nagy jelentőségű törvényt is megszavaztak: kimondták végre, hogy az a jobbágy, aki a harc befejeztéig megmarad a kuruc seregben, maga és családja számára hajdúszabadságot nyer. Ez törvény, ha nem is valósult meg, de megmaradt az új utak felé mutató eszme őrzőjének.

A szabadságharc utolsó éve már semmi jót nem hozott. Tovább éleződtek a belső társadalmi ellentétek, súlyosbodtak a gazdasági gondok, pestisjárvány tört ki. Rákóczi külpolitikailag is elszigetelődik, az I. Péter orosz cárral tervezett szövetség sem valósul meg. Mégis 1711. februárjában Lengyelországba megy abban a reményben, hogy találkozik a cárral, s megkapja a segítséget. Indulása előtt teljhatalmat adott Károlyi Sándornak, aki már március 14-én titokban hűséget esküdött a Habsburg uralkodónak. Károlyi a fejedelem tiltakozása ellenére Szatmárra összehívja a csonka kuruc országgyűlést, amely elfogadja a Pálffy János császári hadvezérrel aláírt békeszerződést 1711. április 30-án. Másnap a maradék, tizenkétezres kuruc sereg a nagymajtényi síkon leteszi a zászlókat, s fegyvereivel elvonul a kuruc hősiesség megaláztatásának színteréről. Károlyi úgy cselekedett, ahogy az adott helyzetben ésszerű volt, a megkötött békében elérte, hogy a felkelés valamennyi résztvevője, ha letette a királyra a hűségesküt, büntetlenséget élvezhetett és vagyonát is érintetlenül hagyták. Olyan béke volt ez, melyet csak a kiváltságosak fo-

gadtak megnyugvással, a fegyverre kelt jobbágyok, de a szabad hajdúk és más népi tömegek mély keserőséggel éltek meg. Elvesztették, amiért harcba indultak, amit már elnyertek, a szabadságukat.

Rákóczi és néhány hű harcostársa úgy döntött, mikor visszautasította a kegyelmet, lemondott vagyonáról, a könnyű és szép életről, s a száműzetés bizonytalanságát választotta. Így lett belőle legenda, töretlen eszme, szomorú sorsával is felemelő példakép, amely még ma is, közel háromszáz év távlatából is eleven és hatásos.

Röviden idézzük fel életének ezt a szakaszát is, amely nem halványította el azt a ragyogó képet, amelyet a szabadságharc éveiben kifejtett tevékenységével alakított ki magáról, hanem még színesebbé, erőteljesebbé tette azt, újabb követendő példát adott a nemes erkölcsi tulajdonságokból.

A szabadságharc bukása után Franciaországba megy, XIV. Lajos udvarában él, ekkor rajzolja meg portréját a korszak nagy francia emlékirója, Saint-Simon herceg: „Rákóczi nemcsak nem igényelt, hanem nem is fitogtatott semmit, s ezzel kiengesztelte az egész világot. Így százszor több tiszteletet és megkülönböztetést ért el... Nagyon, de nem túlon túl magas növésű, igen arányos és jó alakú, külseje erős, hatalmas és nagyon nemes... Bölcs, szerény, mértéktartó, nem szellemeskedik... Rendkívül tisztességes, egyenes, igaz, a végsőig bátor ember.”

A királyi udvarban azt szeretete volna elérni, hogy az utrechti béketárgyalásokon a francia diplomaták Magyarország ügyét is beveggyék a békeszerződésbe, s a tárgyalások egyik pontja Erdély függetlensége és a magyar szabadságjogok szavatolása legyen. Ez a kérdés azonban fel sem merült. Az 1714. március 6-i rastatti béke csak az európai erőegyensúlyt biztosította, mindkét fél kötelezte magát, hogy nem tesz és nem pártfogol semmi olyat, ami a másik fél kárára lehet. Beteljesült Bercsényi régi jóslata: „az általános béke zátonyra fogja vinni a szabadságharc hajóját”.

Rákóczi ezután teljesen visszavonul, a kamalduli szerzetesek grosbois-i kolostorában talál menedéket. Itt kezdi írni az Emlékiratokat francia nyelven és a Vallomásait (Confessio peccatoris) latin nyelven, melyek írói munkásságának csúcsteljesítményei. Saját maga hívja fel a figyelmet, hogy a két műben más és más írói célt tűzött ki maga elé. Az Emlékiratok bevezetőjében így ír erről: „Az emberek Vallomásaimból megtudják majd, milyen indítóokok hajtottak a cselekvésre, ebből a könyvből megismerik azt, amit tettem”.

1715-ben II. Károly császár, távollétében fej- és jószágvesztésre ítéltette.

1717-ben a szultán hívására Törökországba ment, azt remélte, hogy a török–osztrák háború lehetőségét ad a szabadságharc újraindítására. A törökök veresége és az 1718. július 21-én megkötött pozsareváci béke ezt a reményt is megghiúsította. Ekkor kezdődik élete utolsó szakasza, a rodostói remetesség hű emberei – Sibrik udvarmester, Bercsényi Miklós, Forgách Simon, Esterházy Antal, a háziiorvosa, és leghűségesebb íródeákja, Mikes Kelemen társaságában. A fejedelem 1722 tavaszán tudta meg, hogy felesége februárban meghalt egy párizsi kolostorban, ahová akkor került, mikor férje már Törökországban élt. A fejedelem még Rodostóban sem hagyott fel a sorra kilátástalannak bizonyuló tervek kovácsolásával, de a lelke mélyén tisztában volt helyzetével; sőt, az egyik levelében meg is fogalmazza, hogy ő már politikai halott. Mégsem esett apátiába. Mikes leveleiből tudjuk, hogy milyen szigorú rend szerint élt, mindig talált tennivalót, s megőrizte belső méltóságát. Sokat olvasott, sokat írt, néha festegetett, asztalosműhelyében órákon át dolgozott. Felesége halálának évében komoly tanulmányt írt fiainak címezve Rákóczi fejedelem politikai és erkölcsi végrendelete címmel, amely egy igen alapos, korszerű állambölcseleti munka.

A két fiú szülők nélkül a császári udvarban nőtt fel, a családi nevüket megváltoztatták, állandó őrizet alatt voltak. A kisebbik fiú, György 1727-ben megszökik Bécsből, s apjához megy, de nem tudott megmaradni Rodostóban: unta a sivár életmódot és Párizsba ment.

A Nagyságos Fejedelem 1735. április 8-án rövid szenvedés után váratlanul elhunyt. Halálával egy tragikus emberi sors zárult le, de tovább élt és él ma is az az eszme, amelyet II. Rákóczi Ferenc oly nemesen és dicső módon testesített meg.

Tragikus sorsa halálával sem zárult le teljesen. 1906-ban, születésének 200. évfordulóján Rákóczi hamvait a hálás utódok hazahozták, hogy honi földben nyerjen örök nyugalmat. Koporsóját a Kassai domban helyezték el, de választhatták volna Munkács várát vagy a gyulafehérvári katedrális, Rákóczi sorsa ugyanaz lett volna, nem nyugodhat hazai földben!

Mégis hisszük, hogy a Nagyságos Fejedelem méltó és örök nyugalmet talált ott, amit Illyés Gyula „haza a magasban” szavakkal határozott meg, s amely itt van valamennyiünk szívében, lelkében, emlékezetében.

Dr. TAMÁS EDIT

II. Rákóczi Ferenc és Sárospatak

A Rákócziak öt nemzedéke befolyásolta Magyarország és Erdély politikai életét. 1616-tól a Rákóczi-birtokok központja Sárospatak. Ebben az esztendőben került a pataki-vár és uradalom a Rákóczi-család kezébe, Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György házassága révén. Kilencvennégy esztendeig tartó uralmuk fénykort hozott a várra, a városra, az uradalomra, a Református Kollégiumra. Történelmi események helyszíne lett Sárospatak.

Gyermekévek

Patak megszerzése után a vár hagyományosan a Rákóczi-család otthona, egyik kedvelt tartózkodási helye volt. 1666-ban I. Rákóczi Ferenc – nagyanyja rendelkezéseit megújítva – új rendtartásban szabályozta a külső és belső vár életét.

I. Rákóczi Ferenc és felesége, Zrínyi Ilona 1666-os házasságkötésük után Sárospatakon telepedett le. Újra igazi nagyasszony költözött a történelmi falak közé.

1672-ben egy leánygyermek, Borbála Julianna született házasságukból. A család nevét tovább örökítő fiú örökösre azonban még négy esztendőt kellett várni. 1676 azonban nemcsak örömet, hanem szomorúságot is hozott a Rákóczi-családba. Március 27-én megszületett a várva várt örökös a Patakhoz közeli Borsiban. Apja után a Ferenc nevet kapta a keresztségben. Amint az édesanyja állapota engedte, a csecsemőt Patakra hozták.

Pár hónap múltán azonban Makovica várában meghalt I. Rákóczi Ferenc. Két asszony, Zrínyi Ilona és a nagymama, Báthori Zsófia feladata lett, hogy óvja a kicsiny gyermeket, biztosítván a család fennmaradását. Zrínyi Ilona a gyerekek gyámjaként, kezébe vette a hatalmas birtokok irányítását, a család férfitagjai által öröklődő tiszt-

ségek alapján is intézkedett. Nem akart ugyanakkor anyósa oltalmában Munkácson élni, gyermekeivel részint Patakon, részint Regéc-várában időzött. A korabeli források tanulsága szerint az 1677-es karácsonyi ünnepeket is Patakon töltötték. Amikor 1678 májusában újra az itteni várba érkeztek Zaáry András tiszttartó egy betanított pónit ajánlódékozott a „kis úr”-nak, „mely nem nagyobb kecskénél, grádcsokat is már jár”¹. A kis „Ferkó” ezen tanult lovagolni.

II. Rákóczi Ferenc gyermekkorára egybeesett a Magyarország felszabadításáért vívott török háborúkkal és a Thököly Imre vezette kuruc mozgalommal. Thököly Erdély határvidékéről induló csapatai – francia–erdélyi–lengyel szövetségben – 1682-re Felső-Magyarország nagy részét elfoglalták. A török szultán támogatásával létrejött a Garam folyóig terjedő felső-magyarországi fejedelemsége.

Az özvegy Zrínyi Ilona a császár engedélyével 1682-ben házasságot kötött Thököly Imrével. A család a házasságkötés után is ragaszkodott Patakhoz. Ilona és gyermekei 1682 őszén is a szüretet a Hegyalján, Tokajban, Patakon töltötték, hasonlóképpen a Karácsonyt is.² 1682. december 22-én Thököly Imre visszaadta a pataki Kollégiumot a reformátusoknak, ahová 1683 elején visszatérték az 1671-ben Báthori Zsófia által száműzött diákok és professzorok. 1683 nyarán kivonultak Patakról a császári csapatok (1671-ben a Wesselényi-összeesküvés megtorlásakor volt kénytelen a Rákóczi-család beengedni váraiba a császári katonákat), másnap a vártemplom előcsarnokában újra református pap prédikálhatott.

Ismeretlen művész: A gyermek Rákóczi

¹ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc I–III. Budapest, 1907. pp. I. kötet 56–57.

² Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferenc fejedelem ifjúsága 1676–1701, Pozsony év. n. pp. 37.

Patak, Regéc, Zboró és Szerencs várkastélya szolgált otthonul II. Rákóczi Ferencnek gyermekeibeiben. A gyermekek a tanulás éveit is. II. Rákóczi Ferencet az erdélyi fejedelmi udvar szellemében nevelték, ismerte Szent István Intelmeit és nagybátyja Zrínyi Miklós műveit. Első tanítója Bárkány János ferences szerzetes volt. Ő írt ajánlást ábécéskönyvébe. Latinul Badinyi János tanította. Ő írta a Munkács ostroma alatt született verset, mellyel Zrínyi Ilonát gyermekei névnapján köszöntötték:

*„Rabság bilincseit kerülő magyarság:
Egy Munkács várában szorult a szabadság,
Kit egy Zrínyi-szívű tartott meg asszonyság, –
Hol vagy s hálát nem adsz az egész magyarság!”*

Amikor a felvidéki harcok, táborozások lehetővé tették, Thököly Imre is gyakran ellátogatott családjához Patakra. Mostoha apja oldalán II. Rákóczi Ferenc már gyermekként megismerkedett a császár-ellenes küzdelmekkel.

Thököly hadiszerencséjének gyors hanyatlásával 1685 nyarán sorra elvesztette a korábban megszerzett felvidéki várakat és városokat. Ezalatt a család többször tartózkodott Patakon. Thököly szeptember 15-én keltez innen utoljára levelet.³ Még ugyanebben a hónapban Zrínyi Ilona gyermekeivel Munkács várába vonult, férje a váradi pasához indult. Egy kuruc tiszt későbbi vallomása szerint a tisztviselők a legértékesebb ruhaneműket és ingóságokat két ládában a pataki pálos szerzeteseknek adták át megőrzésre.⁴ Thököly elvonulását követően Schultz császári tábornok sikertelenül, majd Aenaeas Caprara október 31. és november 4. közötti sikerrel ostromolta a várat.⁵ A megszállás után császári parancsnokok és legénységük költözött a falak közé. Az elsőként érkezők a „kincstár szobában” és természetesen a többi helyiségben őrzött értékes ingóságokat elvitték. Csak ezután készült leltár a Szepesi Kamara emberei által Rákóczi-árvák vagyonának lefoglalása céljából. Szőnyegeteket, falikárpitokat, bekeretezett képeket, díványszőnyegeteket, 80 ezüst tálat említenek többek között az írások.⁶

³ Kassa v. lvt. Schwarzenbachiana 9921. sz.

⁴ Repr. I. i. fasc. 97. 1685. Nov. No. 9.

⁵ Sárospataki tanács prot. Román J. közl. 159. sz.

⁶ MOL NRA 217/9.

A belső várban keletkezett kisebb tűz is pusztította a hátramaradt javakat. Ekkor pusztult el az az aranyos hintó, amelyen Thököly Imre 1684-ben a török küldöttséget a várba szállította.⁷ 1687-ben újra menekülni kényszerül a pataki Kollégium.

Eközben Munkács vára és Zrínyi Ilona (gyermekeivel az oldalán) „Európa legbátrabb asszonyaként” dacolt az ostromló császári csapatokkal. A két és fél év alatt azonban a vár tartalékai kimerültek. Eközben megváltoztak a politikai erőviszonyok is. 1686-ban felszabadult Buda a török rabsága alól, a Munkács felmentését szervező Thököly nem kapott segítséget a töröktől, halálos ítéletek sorát hozta az eperjesi rendkívüli bíróság. Az 1687-es pozsonyi országgyűlésen törvénybe iktatják a Habsburgok fiági örökösödését. A magára maradt Zrínyi Ilona megállapodást kötött a vár feladásáról I. Lipót császárral, s 1688. január 18-án megtörtént annak átadása. Röviddel ezután, 1688. február 6-án a császár határozatot adott ki a Rákóczi-birtokok visszaszolgáltatásáról.

Munkács 1688-as elfoglalása, majd a szatmári béke után a Rákóczi-család kincstára teljesen szétszóródott. Közülük néhányat feliratuk, címerük vagy a szájhagyomány alapján kapcsolunk ma a Rákóczi-családhoz. A Rákóczi-kincsként számon tartott ötvöstárgyak együttese Augsburgban készült Rákóczi László és felesége Bánffy Erzsébet részére.

Munkács átadása után Zrínyi Ilona gyermekeivel II. Rákóczi Ferenc 12. születésnapján érkezett Bécsbe. II. Rákóczi Ferenc legfőbb gyámja 1688-tól I. Lipót császár lett, aki a neveléssel Kollonich Lipót püspököt bízta meg. Ő küldte Csehországba, Neuhaus jezsuita kollégiumába. Életének új fejezete kezdődött – messze a szülőföldtől, Pataktól. Édesanya 1692-ben Törökországba indulása előtt búcsúlevelet írt fiának Prágába:

„Te csak szorgalmasan tanulj, és igyekezz megtanulni alkalmazkodni, hogy tetteid dicséretének koronáját elnyerjed. A világon semmi sem dicséretesebb, mint a jó név és a tisztességes hír; az soha nem szűnik meg, örökkön megmarad. A javakat elveszteni semmit sem jelent, de aki becsületét veszti el, mindent elveszít .... Tiszteld az embereket, érintkezz szívesen az idegenekkel, tudd, hogy téged figyelnek és szeretnek idegen földön is, mert aki másokat tisztel, önmagát

---

⁷ Repr. I. i. fasc. 98. 1686. febr. No. 74.

tiszteli. A rossz társaságot szorgalmasan kerül, mert az az embert gyakran testével és lelkével pokolba viszi. Azokkal társalkodj, akiktől okosságot és minden jót tanulhatsz. Különben a mindenható Istentől anyai szívemmel minden áldást kívánok és maradok mindenütt, ahol csak leszek és minden időben a te szerető anyád. Zrínyi Ilona.”⁸

Újra Patakon

Nagykorúsítása, itáliai utazása után 1694-ben tavaszán sógora kíséretében (nővére 1691-ben házasságot kötött Ferdinánd Gobert Aspremont gróffal, császári altábornaggyal) tért haza Magyarországra II. Rákóczi Ferenc. Március 30-án érkeztek Patakra. Rákóczi itt találkozott újra gyermekkori gondozójával és nevelőjével Körössy György pataki várnaggyal és Badinyi János újhelyi udvarbíróval. Még elindulásuk előtt Bécsben állították ki a trinitárius (rabváltó) rend pataki alapító levelét. A várkastély szomszédságában álló, egykor Debreczeni Tamás prefektus lakóhelyéül szolgáló épületet jelölve ki számukra.⁹

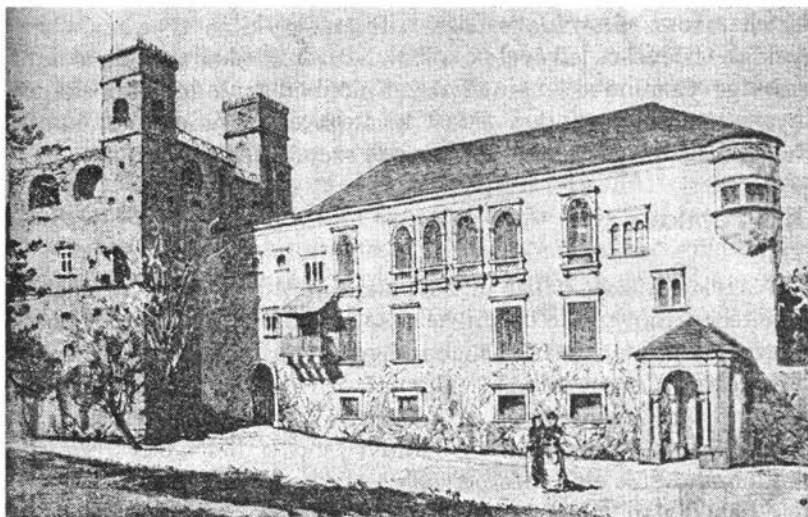
A Rákóczi-birtokok meglátogatása nyár derekáig tartott. Június 3-án a sárosi kastélyban megyegyűlés keretében a 18 éves Rákóczit beiktatták Sáros megye főispáni tisztebe. Júliusban már újra Bécsben volt, augusztusban pedig sógora kíséretében Németországba indult. Szeptember 26-án a kölni dómban házasságot kötött Hessen-Rheinfelsi Sarolta Amália hercegnővel. A császár engedélye nélkül kötött frigy révén rokonságba került az Orleáni herceggel, a francia uralkodóval és az osztrák császárnéval.

Decemberben indult magyarországi birtokaira az ifjú pár. A karácsonyt már Patakon töltötték, miként 1695. január 6-án itt nézték végig a jezsuiták által rendezett színelőadást. Itt fogadták ünnepélyesen a sáros megyeiek üdvözlését hozó küldöttséget is.¹⁰ Az év nagyobb részét ezután Patakon töltötték. II. Rákóczi Ferenc és Hesseni Sarolta Amália itt rendezte be fejedelmi udvarát. A feleség udvara 30, a Rákóczié 80 szolgálattevőből és 44 főnyi karabélyos és dragonyos

⁸ Köpeczi Béla: Döntés előtt. Budapest, 1982. pp. 66.

⁹ Détsky Mihály: A sárospataki trinitárius kolostor építéstörténete. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XX. 1938. pp. 75. 88–89.

¹⁰ Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferenc fejedelem ifjúsága 1676–1701, Pozsony év. n. pp. 252–253.

A sárospataki vár

testőrből állt.¹¹ Legbizalmasabb emberei: Körössy kincstárnok és az uradalmi szőlők inspektora, Badinyi az összes birtokok jószágigazgatója és levéltárosa, Jantó János az uradalom prefektusa, Pataki Jónás pataki várának udvarbírája.¹²

Rákóczi birtokait összeíratta, korszerűsített, építkezett. Modernizálta a gazdálkodást, nyereségre törekvő majorságokat működtetett. Ipari létesítményeket alapított. Papírmalmok, fűrészmalomok, üveg-huták termeltek birtokán. Az általa alapított Sárospatakhoz közeli regéci huta (ma Háromhuta) az ólomkeretes ablakokhoz szükséges kekek üvegtányérokat, nagy mennyiségű borospalackot és más öblös-üvegeket állított elő.

Rákóczi és Sarolta házasságából négy gyermek született, de csak ketten érték meg a felnőtt kort. Az első, egy fiú 1696-ban született. Sárospatakon fogadták júliusban Sáros vármegye „a Rákóczi-ház új bimbójának szerencsés fakadása felett”-i örömét tolmácsoló küldöttséget, akit október végén Bécsben mutattak be nagyapjának Hesseni Károlynak.¹³

¹¹ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc I–III. Budapest, 1907. pp. I. kötet 134.

¹² Détsy Mihály: Sárospatak vára. Sárospatak 2002. pp. 273.

¹³ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc I–III. Budapest, 1907. pp. I. kötet 138.

1697 farsangját ugyan Eperjesen ünnepelték, de a nagyböjtöt és Ferenc születésnapját már Patakon töltötték. Tették ezt annak ellenére, hogy Rákóczit zavarta a császári helyőrség (akik 1685 ősze óta tartózkodnak a várban) itteni jelenléte, a jogsérelmek, zaklatások. Ezt kerülendő udvarából gyakran átmentek Szerencsre.

II. Rákóczi Ferenc megtapasztalta az ország helyzetét is, mely másfél évtizede hadszíntér hatalmas véráldozatokkal, jóval szegényebb, mint nyugati szomszédai. A török háború terheit nehezen viselte az ország, emelkedett az adó, nincs pénz, a kereskedelmet kisa-játították a császári kapitányok és monopolizálta az állam.

A Habsburg-berendezkedés jelentős jobbágyrétegeket szegényített el. Az elbocsátott végvári katonák, a kereskedők, a mezővárosi polgárok sorsa hasonlóan alakult. Északkelet-Magyarország már évek óta az elégedetlenek tűzfészke volt. Kereskedelmi központja a hegyaljai bornak és a máramarosi sónak. Itt a találkozási pontja a Lengyelországba, Erdélybe, Alföldre vezető utaknak.

1697. június 30-án a sátoraljaújhelyi vásáron robbant ki a hegyaljai felkelés. Megtámadták a kereskedelmi vámot szedő császári katonákat. A felkeléshez csatlakoztak Thököly volt katonái is. Július elsejére virradóra Szalontai György végardói bíró vezette felkelők elfoglalták Patak várát. Ugyanaznap Tokaji Ferenc csapata Tokaj várát szállta meg. Thököly ezredeseként felhívással fordult a környező helységekhez és vármegyékhez, megfogalmazván a felkelők programját. A felkelők meg akarták nyerni Rákóczi támogatását.

Rákóczi feleségével Szerencsen töltötte június utolsó napjait, de július másodikára, Sarlós Boldogasszony ünnepére Patakra készültek. Éppen Tokaj környékén, a balsai erdőben vadászatott, amikor hírt kapott pataki és tokaji vára elfoglalásáról, a hegyaljai felkelésről.¹⁴

„Miután bizonytalanságban és aggodalmak közepette töltöttük el az éjszakát, délfelé megérkeztek azok a felderítők, akiket Szerencsből eltávozva a helyzetkép kifürkészésére küldtem. Azt hozták hírül, hogy miután Thököly párthívei betörték az Alföldre, és egyetértésre bírták a köznépet, elfoglalták a rosszul megépített, csak kitörésre szánt kapun keresztül a pataki várát – a tokajiba viszont odatámasztott létrákon hatoltak be, miután leöldösték a rosszul őrködő és

¹⁴ II. Rákóczi Ferenc Vallomások. Pécs, év n. pp 48–49.

lepihenő öröket – a Patak felé félúton levő szekereimet pedig megállították, és a biztonság kedvéért kíséretet adván melléjük, sértetlenül bevezették Patakra, és elterjesztették az ottaniak közt azt a hírt, hogy én is hamarosan odaérkezem. ... a következő napon utamat a hegyeken keresztül Selmebánya felé vettem, ... Nem volt tanácsos Magyarországon időznöm a németek rólam alkotott alaptalan előítéletei és a családom iránt táplált gyűlöletük miatt. ... Keserves volt ennyi baj között látnom feleségem kínlódását, aki a bajt férfias lélekkel vállalva, bár gyöngélkedve, kitartott a csaknem egész nappal és éjszaka tartó lovaglásban. Természetesen ismertem a népnek a németek iránt táplált általános gyűlöletét, és ezért lassú, de megszakítás nélküli úton haladtam, nehogy megelőzzön a zavargások hírverése, ...négy nappal szendrői távozásunk után elértük Selmebányát; ... Hellebach báró a gyermeket a dajkával együtt kocsiba helyezte... Szűkös utakon haladtunk... Magam eközben feleségemmel hegyi ösvényeken és csapásokon folytattam utamat a sűrű éjben, a sziklameredélyek és a fák árnyai között Tapolcsány felé, abban a reményben, hogy rokonomnak Erdődy grófnőnek ebben a kastélyában, akinél két évvel ezelőtt feleségem szült, nyugalmat és oltalmat fogok találni.”¹⁵

A hegyaljai felkelést a császári haderő leverte. Előbb Bócs mellett, majd a harangodi ütközetben szenvedtek vereséget Ritschan tábornok ezredétől a kuruc hadak. Vaudemont herceg Tokaj, majd Sárospatak várát ostromolta sikerrel.

„...a menekülők Tokaj és Patak várában bújtak meg, de azokat is Vaudemont herceg érkezésekor néhány napi ellenállás után átadták. Zászlóvivőik összegyűjtve a lovasságot, s minden útba esőt elpusztítva visszavonultak, és Pálffy üldözése elől a török sereghez menekültek. A gyalogság egy része regéci és vele szomszédos szalánci hegyeimben bujkált egy ideig, majd Barkóczy gróf vezetésével a kassai helyőrség és a csatlakozott nemesség szétverte. Legyen elég, hogy a körülbelül három hónapig tartó ügyet ezzel a néhány szóval érintetem. Ezért a rövidség kedvéért mellőzöm felsorolni azokat a kegyetlenségeket, amelyeket a németek adott szavuk ellenére (amint mondták) vittek végbe pataki váram megadása után, s aminek hosszú időn át szolgáltak tanúbizonyságként a szerencsétlen fölakasztottak-

¹⁵ II. Rákóczi Ferenc Vallomások. Pécs, év n. pp. 49–51.

A megújult Lorántffy-lodzsa

nak a közutakon elhelyezett tetemei. Nem fogom elpanaszolni birtokom és csaknem minden ingóságom földülését és kifosztását, amiket – miként mondtam – kocsijaimban megtalált és váramban helyeztet el épségben megőrzés céljából a zavargó nép, egyrészt rokonszenvtől vezettetve, másrészt, hogy érkezésem hírére elterjesztve bizalmat gerjessen azokban, akik nem akartak hozzájuk csatlakozni.”¹⁶

1697 nyarán igyekezett még a gyanú árnyékából is kikerülni II. Rákóczi Ferenc. A rövid életű felkelés elbukása után azonban hamarosan változott a helyzet. A török háborút lezáró 1699-es karlócai békeben – a törvények ellenére – nem vehetett részt Magyarország, nélkülük döntött a Habsburg-kormányzat. A jobbagyság és a nemesség egyaránt bizalommal tekintett Rákóczira: „Bízunk mire a Kis Úr felnevelődik.” „Vártuk mint szárazföld a vizet, hogy reményességünk édességes jóízű jeleit tapasztalhassuk.” II. Rákóczi Ferenc atyai jó barátja Bercsényi Miklós hatására megismerve az ország sanyarú sorsát nyugati kapcsolatokat keresett a Habsburgokkal szemben.

¹⁶ II. Rákóczi Ferenc Vallomások. Pécs, év n. pp 53.

„...a korábbinál jobban elmélyítsem ismeretségemet gróf Bercsényi Miklóssal, az ungi főispánnal. Később váraink közelsége miatt gyakran meg is látogattam őket, s így vadászás közbe, a megnövekedett bizalomtól szorossá vált és elmélyült barátságunk, mely gyakran késztetett arra, hogy én elsoroljam az én gyötrelmeimet, ő az övéit, hiszen mindketten orvoslást kerestünk rájuk. Nem minden csodálkozás és vigasz nélkül vette észre, hogy a német ruha alatt magyar és valóban hazafiúi szív dobog bennem, akiről a nemzet széltében-hosszában másként vélekedik, és ezért senki nem merészt beszélni velem az ország és a haza olyan ügyeiről, melyek miatt néhány előkelő és tekintélyes nemes egymás között sóhajtozik.”¹⁷

Rákóczi Bercsényivel és a nemességgel együtt az ország államiségének megmentése érdekében szervezkedésbe kezdett 1698-ban. Terve megvalósítását széles körű külpolitikai támogatással képzelte el, ezért XIV. Lajos francia királyhoz fordult segítségért. „Ugyanis csupán az én személyem volt alkalmas a Hazám és őseim iránti tisztelet okán arra, hogy egyesítse az egy akaraton levők terveit, és barátságot hozzon létre a külföldi keresztény fejedelmek között. Nagyobb lehetőségem volt, mint dédapám, I. György óta bárkinek arra, hogy helyreállítsam a Ferdinánd császárral Nagyszombatban kötött békét, amely akkor megszilárdította az ország szabadságjogait, melyeket később többnyire eltöröltek. A francia és a svéd királlyal kötött szövetsége az utódokra is kiterjedt, és ezért csupán nekem van lehetőségem arra, hogy ezt felelevenítsem.”¹⁸

1700 májusában Bécsben tett utazása során sikerült elérnie, hogy pataki, ecsedi, ónodi várának tervbe vett lerombolását megakadályozza. Bécsi tartózkodása alatt ismét egy fiú, József születésének (augusztus 17.) örülhetett a család. Novemberben indultak haza Sárospatakra feleségével, fiúkat Bécsben hagyva (Józsefet csak ekkor csecsemőként látta apja, később már nem). A Karácsonyt és Szilveszter napját itt töltötték. Január 28-án indultak el Nagysárosba (Rákóczi ezután hat évig nem járt Sárospatakon).

A francia királlyal történő kapcsolatfelvétele lelepleződött, XIV. Lajosnak írt levele Bécsbe került. Az udvar tömeges letartóztatásokkal felelt, Rákóczit 1701. április 18-án a nagysárosi kastélyban fogták

¹⁷ II. Rákóczi Ferenc Vallomások. Pécs, év n. pp. 60.

¹⁸ II. Rákóczi Ferenc Vallomások. Pécs, év n. pp. 60–61.

el, majd Bécsújhely börtönébe került. Felségárulási pert indítottak ellene. Egész Európa megmozdult érdekében. Felesége szervezte meg szökését, november 8-án Lengyelországba menekült. 1701. augusztus 8-án született harmadik fiát, Györgyöt nem láthatta (csak 1727-ben ismerte meg fia rodostói látogatásakor).

Rákóczi áprilisi letartóztatása után birtokait a Szepesi Kamara lefoglalta, javait felleltározta.¹⁹ Patakon többek között összeírtak önba foglalt kristályüveg ablakokat, számos kőlabakon álló csempés kályhát, a déli szárny egyik palotájában nyolc szőtt virágos kárpit díszítette a falat, a kis szobákban két-három kárpitot, az ebédlőpalotában harminchat aranyas kárpitot és egy aranyas tükröt jegyeztek fel. „... a rezidenciának az alsó szintjén lévő különféle szobák és boltok a hajdúknak, drabantoknak és az udvari tiszteknek szolgálnak szállásul. A felső szinten pedig 13 kisebb palota van kristályüveges ablakokkal, vasrostélyokkal ékesítve. Ezen kívül más három nagyobb palota található, egyszerűbb falöltözettel, közönségesen spalírral bevonva, arannyal és külömb külömb színekkel festett famennyezetekkel díszítve, továbbá egy palota, amelynek falai körös körül Hollandiából nagy költséggel hozatott csempékkel borítottak, de azok nagy része összetört vagy megrepedt. Van még két függő erkély a felső szinten. ... Ennek a rezidenciának a szegletén található a Vörös-torony, mint egy két öl vastag falakkal megépítve, és ugyanebben egy kápolna rongált oltárral.”²⁰

Három hónappal Rákóczi Lengyelországba szökése után, 1702. február 7-én a bécsi udvar rendeletet adott ki a sárospataki külső és részben belső vár lerombolására, melyet nagyobbbrészt végrehajtottak.

A szabadságharc időszaka

1703-ban a kurucok újra kibontatták a szabadság zászlaját. „A föld népe kész, csak legyen feje, mert az igát már nem tudja tovább viselni.” II. Rákóczi Ferenc 1703. május 6-án közzétette a Brezáni kiáltványt, amelyben fegyverbe szólította az ország nemes és nem nemes lakosságát a császári uralom ellen. Az Esze Tamásnak átadott zászlókra „Cum Deo pro patrie et libertate” – „Istennel a hazáért és

¹⁹ MOL NRA 1724/48.

²⁰ Détshy Mihály: Sárospatak vára. Sárospatak, 2002. pp. 281–283.

a szabadságért” –, valamint „Iustam causam Deus non derelinquet” – „Az Isten az igaz ügyet el nem hagyja” – írták. Sárospatakon őriznek egy eredeti, évszámos zászlót.²¹ Felirata: „Pro Deo et Patria” – „Istennért és a Hazáért”. Festett évszáma töredékes, az első három szám, „170” olvasható mindössze. A megőrzött zászló hátoldalán is volt felirat. Ennek szövege a betűk töredékessége miatt már nem értelmezhető. Rákóczi zászlai jelmondatával is kifejezte azt, hogy az ország jövője a keresztény világgal, Európával közös, és önálló államiságot, érdekegyeztetést követelt.

Rákóczinak azzal, hogy a függetlenségért folytatott harc élére állt, sikerült összefognia a népi kurucság mozgalmát a nemesi rendi ellenállással. Rákóczi kompromisszumos rendeletei hatására a nemesség is egyre nagyobb számban csatlakozott. Augusztus elejére Szabolcs, Bereg, Szatmár, Bihar, Debrecen, a Tisza mente Tokajtól Szolnokig a kurucok kezén volt. Egyre növekvő seregének egyik egysége a Tiszán átkelve a Bodroghözön nyomult előre, közeledett Patak felé. Rákóczi távollétében alaposan megváltozott birtokai központja. A magyarországi várak lerombolására vonatkozó császári rendeletet Patakon is végrehajtották. 1702 májusában Nigrelli felsőmagyarországi főkapitány parancsára a bástyákat felrobbantották, véglegesen megsemmisült a 17. században kiépült erőrendszer. A Vörös-tornyot is használhatatlanná tették. A tetőzetétől megfosztották, ekkor dőlt le a felső szint délkeleti sarkánál a fal, azóta a negyedik torony hiányzik.

„Hajnali 5 órakor mintegy 100 kuruc gyalogos érkezik megadást követelve. Miután ez megtagadtatott, hacsak nem teljesítenek bizonyos feltételeket, nem mutatják fel a fejedelem levelét, és nem küldenek tisztjeik közül kettőt egyezkedésre, hogy bántatlanok maradnak az emberek, akik ide bemenekültek. Nem tetszett nekik a dolog, és tudtul adták, hogy majd jönnek tűzzel vassal, ahogyan meg is tették. A vár elhamvadt, miután a szomszédos istállóról a tűz a széltől táplálva felgyújtotta. Akkor aztán megegyeztek, hogy a továbbiakban kezeseket állítanak. Parázslott 6 órától 2 óráig. 2 óra után a szabadjára engedett nép berontva fosztogatott. (...) Egész

---

²¹ Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteménye, látható: Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma Rákócziak dicső kora című állandó kiállításán.

éjszaka virrasztás, rémület és asszonyok sírása meg jajveszékélése, mialatt még a tűz az úr a várban.”²²

1703. augusztus 28-án foglalták el a kuruc csapatok a pataki várat. Bevonulásukkor várkastély egy véletlen szerencsétlenség folytán kigyulladt. A tűzvész súlyosan megrongálta a belső várat, megsemmisítvén a tetőzetet, a festett famennyezetes emeleti termeket, csupán a déli szárny földszinti és emeleti helyiségei maradtak épségben. A szabadságharc évei alatt csak részben állították helyre az épületeket, például zsindeletetével befedték a várkastélyt. A fejedelem pataki tartózkodása során a déli szárny épségben maradt emeleti terem sorában lakhatott, a korábban ebédlőnek használt helyiségben tartotta audienciáit („audienciális palota”).

Rákóczi a szabadságharc alatt először 1707. február 11-én látogatott Patakra és mindössze két napot töltött itt. Legközelebb az ónodi országgyűlés után július 6-án jött ide. Fejedelmi pompával vonult be a városba. „... előre menvén egy Karabilyos Zászló-allya, a’ Nemes Compánia [század], azután Urunk tizennégy vezetékje, utánnok Kornéta [csapatzászló] alatt az egész Fejedelmi Udvara népe, ezek után sézán a’ Francia Generálissal maga eő Fölsége, s utoljára retrovardiában [hátvédként] egy Karabilyos Zászló-allya;”²³ Ezt követően gyakran megfordult a várban, sőt hosszabb időn át itt tartotta udvarát. Rákóczi pataki tartózkodásairól titkárának, Beniczky Gáspárnak a naplója és Csécsy Jánosnak, a pataki református kollégium professzorának krónikája tájékoztat.

1707 szeptemberében, októberében, novemberében újra hosszabb időt tölthetett gyermek és ifjúkora helyszínén, a pataki várban. Megérkeztek Csécsy János a Kollégium híres tanára köszöntötte üdvözlőbeszéddel. Audienciákat tartott, határozatokat hozott, főrendeket fogadott, a francia követtel tárgyalt és a környéken vadászatott. Megfordult nála Ráday Pál a kancellária vezetője, Petes András püspök, Andrássy György, Szemere László ezredeskaptány, Csajági János ezereskaptány, Bagossi Pál brigadéros, Krucsay István, Vay Ádám, Ocskay László brigadéros, Máriási Ádám erdélyi curir.

²² Pataki jezsuiták Historia Domusa. Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattára. AB No. 96. Diarium Res. S. J. Spatakiensis 1703. aug. 28.

²³ Beniczky Gáspár naplója 1707–1710. Rákóczi Tár I. Szerk: Thaly Kálmán Pest, 1866. pp. 24–25.

1707. november 12-én a „Nemessi Társaság” közé befogadott nemes ifjak felavatására is sor került. „Az hova is az egész eő Felsége Fejedelmi Udvara népe, nemkülömben a Nemes Compánia is, nagy frequentióval [sokasággal] concurrálván [felsorokozván], és három rendben, Brigádánként az Felséges Fejedelem közül állván: az az Installálendő [beiktatandó] ifjakot elő-állították. A’ Felséges Fejedelem pedig Zöld Bársony ruhában, Fekete Kólcstag-Tollasan, Veres Bársony Székben ülven, és mindenekhez magát kegyelmessen mutatván: egyik felől Nemzetes Vitézlő Dániel Péter Fő-Fegyverhordozó eő Felsége aranyos Bozogányát, más felől pedig Nemzetes Vitézlő Illosvay János Vice-Fegyverhordozó aranyos ’s rubintos Kardgyát kezeiken tartották. Elsőben is azért Tekéntetes és Nagyságos Zay András – azon Nemes-Compániának Fő Strázsamestere– az iffiakat eő Felségének praesentálta, és kegyelmességében alázatossan ajánlotta. Annakutánna pedig Tekéntetes Nemzetes és Vitézlő Ráday Pál Director, és azon Compániának Generál-Auditora [főügyésze] publice [nyilvánosság előtt] eleikben adta: mi okra nézve a Felséges Fejedelem ezen Nemessi Társaságból álló Compániát erigálni [felállítani] kívánt, tudniillik nem egyebért, hanem az Austria kegyetleb Birodalom által eltapodtatott régi dicsőséges Magyar Nemzetnek, és sok Uri ’s Nemesi postergált [leszármazott] Familiáknak hajdani boldog állapotokban való helyreállítására, ’s mostani igaz Nemes Véréből származott iffiak szerencséjeknek előmozdítására; az kik is Jóságos cselekedetekben gyakorolván magokat, és minden feslett erkölcsöt számkivetésbe küldvén, a’ Felséges Fejedelem Méltóságos szemei előtt szüntelen forogjanak, és mint valami fiatal fák, Országunkban beplántáltassanak, ’s jó és tökéletes felnevedések által hasznos gyümölcsei édes hazájoknak szolgálattjára teremtsenek;... ’s nem különben a Jureamentalis Formulát [jogszabályokat] is elolvastván, kérdezte tük: ha jó akarattokból-é belépni kívánnának? Kienk assentiálván [beosztván, besoroztatván], azután a hitet letétette velek; ’s annak letétele után, mindenike azok közül eő Felsége lábaihoz borulván, azt megcsókolta, és eő Felsége által mintegy felemeltetett. Ezek után Director Uram megjelentette, hogy noha mégaddig magok rendetlen viselkedésekkel az Edictumot által nem hágták: mindazonáltal az új Társok kedvéért, Misse után, az egész Nemessi Társaság jelenlétiben elolvastatnak. És mivel minden Jóságos cselekedetnek kutfeje az Isteni félelem: minden nap Misse előtt,

maga eő Felsege által fundált [költött] bizonyos imádságot a' Strázsamesterek mongyák el ott a' Palotán, az kik Ordinántián [rendelkezés alatt] vannak, és hasonlóképpen estve is; a kik penig kinn vannak a mezőn, vagy Qvártélyban [szálláson]: együvé concurrálván [összejövéen] Strázsamester Szállásra: hasonlót kövessenek el. Mindezeknek utána a' Felseges Fejedelem a' székbül felkelvén, Missére ment, és a' Praedicatorót hallgatván, az után sok derék Főrendekkel, legfőképpen a' Francia Tisztekkal Fejedelmi Asztalához leült."²⁴

A Fejedelem 1707. november 17-én utazott el Sárospatakról – kijelölvén azokat, akik udvartartásából követik –, Munkácsra indult. Egy év elteltével, 1708. november 18-án tért vissza legközelebb, amikor már az országgyűlés előkészületei folytak. Eredetileg Tállyára akarta összehívni az ország képviselőit, de ottani szállások hiányában inkább Sárospatakra tette át a gyűlés helyszínét. November 21-én megérkezett Patakra Bercsényi Miklós is, majd jöttek a főemberek, „hogy alig akadt számukra hely a városban, és akkora zsúfoltságot és inséget hoztak a helyre, hogy ahhoz foghatóról aligha lehetett valaha is hallani.” Rákóczi „a mágnások mindegyikének biztos szállást jelöltetett ki a nyomorult polgárok nagy kényelmetlenségére.”²⁵ Az országgyűlésen részt vett ezereskapitányok közül 12 portróját ismerjük. Ismeretlen korabeli mester alkotásai. Az ismeretlen személyek mellett Dabasi Halász Péter, Varga Pál, Csery Imre, id. Borbély Gáspár, gróf Barkóczy Ferenc, Berthóti Ferenc, Ibrányi László, Csajághy János, Géczy Gábor, báró Zay András képe került megörökítésre.

A nemzeti összefogás és a hadsereg megerősítése céljából hívták össze a pataki országgyűlést (november 28. és december 20. között ülésezett). Az első ülést november 28-án tartották a jelentős pusztulásokot elszenvedett épületben, „a belső vár palotájában”. A szabadságharc egyik legjelentősebb országgyűlését II. Rákóczi Ferenc nyitotta meg „jeles beszéddel”. A pataki vár építéstörténetét feldolgozó Détsky Mihály szerint nem állapítható meg egyértelműen, hogy a

²⁴ Beniczky Gáspár naplója 1707–1710. Rákóczi Tár I. Szerk: Thaly Kálmán Pest, 1866. pp. 61–63.

²⁵ Tsétsi János havi naplója, Történelmi Naplók 1663–1719. Budapest, 1875. 1708. november 28.

vár mely palotájában tanácskoztak. A várkastély legnagyobb terme, a nyugati szárny emeleti „aranyas palotája”. Ennek azonban a korabeli leltár szerint nem volt 1708-ban sem mennyezete, sem ajtaja, sem ablaka. A tágasabb Vörös-torony béli „Öreg palota” vagy más néven „Nagy palota” tetőzete úgyszintén hiányzott az 1702-es rombolás következtében. Tető hiányában a palota boltozata bizonyára átázott.²⁶ A hagyomány ez utóbbi helyszínt őrizte meg a történelmi események helyszínéként.

A gazdasági ügyek rendezése után (megtárgyalták a nyilvános zárszámadást, azaz a költségvetés és az országos elszámolás nyilvános vitáját, megpróbálták a rézpénz árfolyamát stabilizálni) ejtettek szót a fegyverszünetről és az esetleges béketárgyalásokról. 1708-ban válságos a helyzet, nagy veszteségek érték a kuruc tábornok (trencsényi csatavesztés). Decemberben írásba foglalták a fegyverszünet feltételeit.

A harc folytatásához szükséges anyagi, élelmezési háttér biztosítása is egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. A nemesség egyre jobban elfordult, a parasztság közömbössé vált. A háborúban kimerült, pestissel sújtott ország egyre kevésbé volt képes biztosítani a hadviselés feltételeit. Az országgyűlés rendezte a harcoló jobbágyok sorsát, biztosítva társadalmi felemelkedésük lehetőségét. Rákóczi itt tette meg sokat emlegetett javaslatát a katonaállítás sikerének érdekében: bárki aki a jobbágyok közül fegyvert fog és áldozatot hoz a hazáért, az szabaduljon fel a földesúri joghatóság alól, ezeket a katonákat letelepítik és megkapják a hajdúvárosok kiváltságait. Felismerve, hogy a háború folytatásának és sikeres befejezésének ez az egyetlen feltétele.

A sárospataki IX. tc. kimondja: „... mindazok a jobbágyok, akik a hadseregben a jelen háború végéig állandóan és hűségesen szolgálnak, s kiskorú gyermekeikkel távozni akarnak a földesúri telekről, a földesúri hatalom alól felszabadíttatnak, örök és föltétlen szabadságot nyernek, s lakóhelyeik a hajdúvárosok módjára külön kiváltságokban fognak részesülni.”

Rákóczi mindvégig következetesen ragaszkodott a sárospataki törvények végrehajtásához. Az intézkedések azonban már megkészték, nem állíthatták meg a hanyatlást. A trencsényi csatavesztés után

---

²⁶ Détsy Mihály: Sárospatak vára. Sárospatak, 2002. pp. 288–289.

több kuruc kapitány átállt a császáriak oldalára. A hazaárulásnak minősülő cselekedet halálbüntetést vont maga után. Bercsényi Miklós neve napján (melyet nagy pompával megünnepeltek), december 6-án hozták Kassáról Patakra az árulással vádolt és már korábban elfogott Bottka Ádám alezredest, Bezerédy Imre brigadérost és rabtársaikat (Szegedi Ignác főstrázsamester, Pöstényi hadnagy, Ujkéri János hadnagy). Az országgyűlés határozata szerint Patakon kivégezték őket december 19-én. A vártemplomba, az északi fal mellett a kriptában temették őket. Ezzel a gyászos eseménnyel véget ért a szabadságharc utolsó országgyűlése. Az itt hozott törvények már nem tudtak jelentős hatást gyakorolni a szabadságharc kimenetelére.

Rákóczi egész udvarával december 21-én Munkácsra távozott. A korabeli leírások alapján Patak mezőváros polgárai nyomorúságosan élték át az országos rendezvényt. A városban szállásolták el ugyanis a résztvevőket 34 napig. Kiszorították házukból az ott élőket, felélték a lakosok takarmányát, gabonáját.

Rákóczi csak a következő év tavaszán, május 12-én érkezett újra Patakra. Másnap misehallgatás után katonai szemlét tartott, majd továbbment Tállyára. Május 25-én érkezett újra ide, a következőnap a vártemplomban rendezték a Nemesi Társaság zászlajának szentelését. Az eseményre Rákóczi lóháton érkezett a várból. „A fejedelem 1709. május 25-én a nemes ifjakkal és a karabélyosokkal átment Sárospatakra, hova Bercsényi is megérkezett. Másnap igen nagy egyházi és katonai dísszel szenteltette föl a nemes ifjak századának zászlaját. Délelőtt 11 órakor a főtábornok a palotából hintón, az udvariak s más főurak, Vay vezetése alatt, gyalog mentek az öreg templom elé s ott várakoztak. A fejedelem lóháton hermelines bíborpalástban, török fehér trádoros (ezüstbrokátos) dolmányban, fehér posztó nadrágban, gyöngyös, telekes bocskorban, telj és fejedelmi díszben vezette a nemes ifjakat, kik kétfelől a kapcsosoktól kísérve, brigádonként hármassal jöttek.

A fejedelem a templom előtt fölállította őket, s gyakorlatot végeztetett rendben mentek a templomba, s az oltár körül állottak fel. Mise és szentbeszéd után a fejedelem a nemes ifjakkal együtt megáldozott. Hosszas szertartások után előhozták arannyal gazdagon kivarrt kék szép zászlajukat (kornyétájukat), melynek közepén kétfelől az Isten szeme volt hímezésben ábrázolva ezzel a körirattal: <Eadem et aqualis ubique> (Mindenugy és ugyanaz). A zászlót pater Kéry

átadta az oltár előtt térdeplő fejedelemnek, ki fölemelkedvén, azt magasra tartotta és önmagától szerzett gyönyörű imádságban ajánlotta a seregek urának védelmébe. Könnyekig megindulva kérte az Istent, szűnjön meg nemzetünkre kiontott méltó haragja és adjon győzedelmet a hazának. A zászlót átadta a püspöki trónon ülő Pethes cz. püspöknek, ki azt megszentelte, megáldotta s az ifjú báró Haller Gábornak, a nemes ifjak őrnagyának nyújtotta át. Erre a fejedelem és kísérete az előbbi rendhez tért vissza a várba, melynek palotájában Ráday Pál, a nemes ifjak főügyésze, a fejedelem s a főrendek jelenlétében szép buzdító beszédet intézett az ifjakhoz. Előbb Haller Gábor zászlótartó s utána az egész ifjúság fölesküdt a zászlóra, mely körül rövid idő múlva egy modern magyar állandó hadseregnek kellett volna sorakoznia. Az ünnepséget fejedelmi ebéd fejezte be, a melyen Bercsényi, Károlyi, Buda tábornokok, Vay főkapitány, Pethes püspök s már főrendek vettek részt.”²⁷

A nyár folyamán is gyakran időzött udvartartásával Patakon a Fejedelem. Június 17-től július 7-ig a Szenátus tagjaival tanácskozott, máskor követeket fogadott, itt értesült a poltavai ütközet eredményéről is.

A háborúban kimerült, pestissel sújtott ország egyre kevésbé volt képes biztosítani a hadviselés feltételeit. Az egyre válságosabbra forduló helyzetben a kurucok a Felső-Tiszavidékre szorultak vissza és a békéről tárgyalásokat kezdtek a császár képviselőivel.

II. Rákóczi Ferenc Érsekújvár eleste után járt utoljára Sárospatakon, az 1710. október 5. és 18. közötti napokat töltötte itt. Innen kíséretével az ungvári várba ment, magával vitte pataki udvarának maradványait, málháit. Esterházy Antal parancsnoksága alatt hagyta Patakot. Figyelmeztetve az ott maradókat, hogy biztosítsák magukat a meglepetés ellen, Rákóczi tartott a németek fölényétől. Figyelmeztetése ellenére a kuruc csapat menekülve vonult vissza a Bodrogon irányába, felszedve maga mögött a Bodrogon átívelő fahíd gerendázatát. 1710. november 10-én foglalták el a császári csapatok Sárospatak várát.

Egy korszak véget ért Patakon. A vár 1711-től a 20. század derekáig osztrák eredetű főnemesi családok kezében volt. A magyarok számára azonban máig egyet jelent a Rákóczi-családdal.

²⁷ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc I–III. Budapest, 1907. pp. III. kötet 28–30.

BORBÉLY GÁBOR

A Rákóczi-szabadságharc eseményei a Partiumban

A nagy történelmi visszaemlékezések idején a kisebb, helyi jellegűek többnyire háttérben maradnak. Pedig az aranymetszés szabályai szerint: a kisebbik rész úgy arányul a nagyobbhoz, mint nagyobb az egészhez.

Kilencvenkilenc esztendővel az után, hogy 1604. október 15. éjjelén Bocskai hajdúi Álmosd és Diószeg között szétverték Johann Petz császári ezredes seregét, 1703. július 19-én a Bóné András és Gödény Pál toborozta kurucok megtámadták Johann Franz Gronsfeld gróf (Kronfeld) császári tábornagy diószegi kastélyát. Meggyilkolták Norderman Sebestyén jószágigazgatót és az ott tartózkodó német őrséget.

Történt mindez egy nappal az után, hogy II. Rákóczi Ferenc Vásárosneménynél – paraszthadak élén – átkelt a Tiszán és kiadta első pátensét, amellyel a megyék nemességét harcba szólította. Üzenet volt-e a tiszai átkelés, avagy a diószegi támadás csupán kuruc virtus volt a német urak ellen lappangó ellenszenvből táplálkozva? Korabeli híradások szerint: 3000 gyalogos, 4000 lovas tartózkodott ekkor Diószeg térségében (Borovszky, 523.; Gottreich László). Magasnak tűnik ez a létszám. Ám ha megismerjük a térség korabeli viszonyait, talán nem is tűnik eltúlzottnak. Az Érmellék, a Berettyó-mente, a Sárrett ekkor már évtizedek óta az elbocsátott végvári katonaság bujdosásának helyszíne. De itt, a Partiumban szervezkedtek a Wesselényi-féle összeesküvésben kompromittált földesurak, birtokuktól megfosztott köznemesek, üldözött protestánsok.

Izzott a parázs, csak lángra kellett lobbantani!

Az előzmények a szégyenteljes vasvári békéhez – 1664. augusztus 10. nyúlnak vissza. I. Lipót cinkosává tette a törököt, a magyar önállósági törekvések elfojtása, Magyarországnak a birodalomba való beosztása érdekében.

I. Lipót semmibe vette a rendi alkotmányt, megszüntette a vármegyék önkormányzatát. Fizetség nélkül szélnek eresztett tízezernyi végvári katonát, helyettük idegen zsoldosokat telepített. Az üldözések elől a Partiumba menekült nemesek – Petróczy István báró, Kende Gábor, Szuhay Mátyás, Szepesy Pál – 1672 augusztusában Nagylétán a törökökkel, majd Vámospércsen a hajdúkkal tárgyaltak egy Habsburg-ellenes szövetségről. Törekvéseiket Apafi Mihály fejedelem is támogatta. Gyülekező helyük a Partium, főként Bihar vármegye volt. 1673 októberében Forgács Miklós és Orlai Miklós vezetésével Biharon tanácskoztak az elégedetlenek. Egyre nagyobb számban csatlakoztak: végvári katonák, üldözött jobbágyok, elszegényedett kisnemesek is. Kurucoknak nevezték magukat, ami a kereset jelentésű „cruх”, „cruciati” szó magyarosult formája. 1674 augusztusában, Csatárban Wesselényi Pált (1657–1694) választották vezérükké. Özvegye, Béli Zsuzsanna később a szabadságharc idején hőiesen védte Hadad várát a császáriakkal szemben.

1674-ben a kurucok hol Biharon, hol Püspökiben táboroztak. Wesselényi Pál több levelet intézett innen Apafi Mihályhoz, ecsetelve, hogy a hódoltsági falvak teherviselési képessége erősen megcsappant, a kvártélyt nehezen bírják, így tartani lehet a seregek szétfutásától.

Ráadásul Bánffy Dénes (Kolozsvár és a végvárak főkapitánya) – Apafi és az országgyűlés tudta nélkül – 1674 őszén, Kolozsvárott egyezséget kötött a váradi pasa megbízottaival, a partiumi hódolt falvak adózása ügyében. Az adó beszédése az erdélyiek feladata volt.

1677-ben csatlakozott a bujdosók seregéhez és Habsburg-ellenes harcuk élére állt Thököly Imre (1657–1705). Nézetkülönbségek adódtak, de 1679 júliusában egy Margittán kelt hitlevélben Wesselényi Pál elismerte Thököly fővezérségét. „Én hadadi Wesselényi Pál s mi ide alább megírt személyek... adjuk tudtára mindenkinek..., hogy mi méltóságos gróf Thököly uramat, mint kegyelmes urunk küldötte főgenerális képét vesszük, becsüljük s parancsától függünk.” (Deák Farkas: A bujdosók levéltára. Budapest, 1883. 101–102. lap.). 1680-ban Thökölyt fővezérré választották. 1681 szeptemberében Thököly felkeresi Apafi fejedelmet, aki a Pocsaj melletti „aranysegoldali táborban” időzött. 1683-ban a kurucok élén részt vett a Bécs elleni hadjáratban, de Bécsig nem ért el. A törökök vereségét követően, a császári csapatok átfogó hadjáratot indítottak, abban a hitben, hogy

újabb magyarországi és balkáni területeket foglalhatnak el. Thököly hívei is megfogyatkoztak, ráadásul seregnyi fizetetlen zsoldos lepte el Várad környékét, az Érmelléket, a Berettyó-mentét. Az elszegényedett lakosság nem örült nekik, hisz vállalniuk kellett a terhek egy részét, a csapatok ellátását. 1685 februárjában a kurucok csordányi vágómarhát hajtottak el Diószegről.

Megdöbbenést váltott ki a kurucok körében a török álnok kétszínűsége: 1685. október 15-én Ahmed váradi pasa elfogatta Thökölyt, majd Belgrádba vitette a bécsi udvarral való békekötés reményében. Tisztjeinek javarésze császári-királyi szolgálatba állt. Többek között a legendás Petneházy Dávid lovas ezereskapitány is, aki Thököly egyik legmegbízhatóbb tisztje volt. 1686-ban (II. 9–13.) már Antonio Caraffa gróf seregével egyesült, és visszafoglalták Szentjobb várát, de ott volt Buda ostrománál is. (I. Lipót katonai kitüntetésben részesítette: aranylánc és a király képével állított aranyérem).

A sors kegyetlensége, hogy a felszabadító harcok végén a császári parancsnokok ismét elbocsátották a felkelők többségét, de még a tiszteket is. Így járt a balmazújvárosi Szűcs János is, aki már 1677-ben kapcsolatba került Thökölyvel és azt a feladatot kapta, hogy gyűjtse össze az Érmelléken és a Sárreten bujdosó végváriakat. Később együtt harcolt Petneházival a töröktől megszállott részek felszabadításáért.

Amint értesült, hogy II. Rákóczi Ferenc hazatért (1703. június 16.) és a szabadságharc élére állt, több társával elébe ment. Rákóczi egy ezred élére állította Szűcs Jánost és „azzal a feladattal bízta meg, hogy ezredével, a Diószeg környékén szervezett csapatával akadályozza meg az aradi várban levő császári zsoldban álló rákok egyesülését a váradi várban lévő császáriakkal.” (Varga Antal, Múzeumi Kurir, 1984. 46.)

A diószegi Bóné András lovas ezereskapitány is felkészülten várta a szabadságharc kitörésének pillanatát. Hozzá is eljutottak egy példányt a brezáni kiáltványból (1703. május 6.), mely hívatott volt tömegalapot teremteni a Habsburg-ellenes küzdelmekhez, hisz szólt az ország nemes és nemtelen, fegyvert viselő és otthon lakó emberéhez. A diószegi példányt, Bóné András záradékával az Erdélyi Múzeum levéltárának, Kemény János gyűjteményében őrizték. Gödény Pál, gyalogos ezereskapitány is kapcsolatban állt Esze Tamással. Így nem csoda, amint a Tiszahát népe fegyvert ragadott az Érmelléken is robbant a szikra. Ezekre rugó sereget könnyű volt toborozni, hisz itt

voltak a komoly katonai tapasztalatokkal rendelkező, a császári sereget is megjárt tisztek, menekült szegénylegények, elbocsátott végváriak, szabadságukban megnyirbált hajdúk.

Thaly Kálmán írja: „A kuruc fölkelő nép a diószegi kastély megvétele fölötti örömeiben vigyázatlanul mulatozásnak adta magát.” (Régészeti és Tört. Közl. Nv. 1875). Bizonyosan így volt, hisz az elemi erővel jelentkező népi felkelés nem kímélte mások javait, vagyonát; de önmagát sem! Beckers gróf, a váradi vár parancsnoka Tököli János és Kis Balázs (mindketten rác származásúak) vezetésével két rác ezredet, valamint Böck őrnagy császári seregét indította Bóné kurucjai ellen. Az összecsapásra Pocsaj térségében került sor, július 26-án, és a kuruc sereg véres vereségével végződött. Diószegyet és több Berettyó-menti falut kiraboltak, felégették.

Rákóczi a kurucok vereségének, a rácok kegyetlenségének megtorlására, bizalmas emberét, a szabadságharc legfőbb katonai irányítóját, Bercsényi Miklóst küldte.

Debrecen szabad királyi város vezetősége, aggodalommal ugyan, de ekkor már hűséget esküdött Rákóczinak: „mit cselekedjünk ilyen extrémításokban? hogy magunkat opponáljuk, nincsen erőnk reá, sem fegyverünk, sem kőfalunk.” (A D. Ref. Koll. Tört., 67.). Csatlakoztak az „öreg hajdúvárosok”, kurucnak állt Kálló várának őrsége is. Bercsényi hadai 1703. augusztus 4-én a hosszúpályi erdőben táboroztak. Bóné András kurucjait összegyűjtve, majd saját táborával egyesítve augusztus 6-ra virradóan megrohanta a rácok váradoszati lakóhelyét. Krónikák szerint a kurucok pillanatok alatt bevették az egymásba rótt gerendavázból épült döngölt földdel tömött, felül tüskeboronával megrakott, kívül fonott sövénykerítéssel is megerősített palánkvárat, majd irgalom nélkül lekaszabták a mintegy hétezer rácot. Elesett hírhedt vezérük, Kis Balázs is, aki akkoriban már veterán harcosként a bécsi császári-királyi főhaditanács évi 600 forintos járadékát élvezte, ugyanakkor a váradoszati telepített rácok parancsnoka volt.

Meglepő, de a Körös túlsó partján lévő váradi várban állomásozó német őrség nem avatkozott bele a csatába. Számukra elsőrendű volt a vár védelme, ami hadászati szempontból teljesen indokolt: Várad Erdély kapuja volt!

Ettől kezdve Várad ostromzára folyamatos volt. Csak az 1710. évi pestis oldotta fel. Egyes források szerint, Biharban az országos átla-

got két-háromszorosan meghaladta az elhalálozási ráta. Az ostromzárát biztosító kurucok hol Diószegen, hol Félegyházán, esetenként Püspökiben és Biharon táboroztak. Diószegen tartózkodott a blokád élelmezési biztosa, Baranyi Miklós is. (Első feleségének, az ártatlanul meghurcolt Ungvári Katalinnak állított emléket Jókai Mór Egetvivő asszonyiszív című regényében.)

1703. augusztus 9-én Rákóczi Székelyhídról kiáltványt intézett a rácokhoz. Csatlakozásra szólítja fel őket. Ha nem a császár mellett, hanem ellene kiállnak hadba, önkormányzatot és személyi szabadságot kapnak. Hiábavaló volt, sőt ahol megjelentek emberéletben, anyagiakban hihetetlen pusztítást végeztek. A rác (szerb) katonaelemek a Habsburgok vereségével végződött „balkáni hadjáratot” követően kerültek Magyarországra, Csernojevics Arzén ipeki pátriárka vezetésével. Hűségesek maradtak a császárhoz, aki bennük vélte megtalálni azt a népet, akivel a „rebellis” magyarokat féken lehet tartani. Egészen másként viszonyultak a szabadságharchoz a máramarosi román és rutén jobbágyok, szegénylegények. A legendás Pintye Vitéz (Pintea Grigore) éppen Nagybánya bevételénél esett el.

Rákóczi 1703. augusztus 28-án újabb pátens adott ki, a vetési vagy jobbágyságról szóló pátent. A fegyvert fogott jobbágyokat, feleségüket és kiskorú családtagjaikat mentesíti a földesúri és közterhek alól. Rákóczi tudatában volt, hogy ezzel a nemességnek le kellett mondania a munkaerő és a feudális járadékok bizonyos részéről, ám ezzel az áldozattal visszanyerhetik azokat a politikai jogokat, amit a bécsi udvar önkényesen vett el. Ugyancsak a Partiumban, Domahidán adta ki (szeptember 7.) a kuruc hadsereg első katonai szabályzatát: Edictum Militare. Tábori rendőrséget hoztak létre és drákói szigorral büntették a falvakban élőködő szökött katonákat, kóborlókat.

A váradoszói győzelem után a hadműveletek felgyorsultak a Partiumban. Augusztus elején Rákóczi Szűcs Jánost küldte Somlyó elfoglalására. A várat Dietrich Glöckelsperg báró védte, ám pár órával a kurucok megérkezése előtt a tábornok 500 lovassal Szatmárra menekült. Csak 1705. január elején adták fel a szatmári várat.

1703. augusztus végén Tököli János 2000 főnyi ráccal Aradról Váradra kísérte Francz Fels-Colonna tábornokot, az új városparancsnokot. Visszafelé menet, a Fekete-Körös melletti Belfenyér közelében Szűcs János és Bóné András ezredei lesből megtámadták. Szétverték a rác sereget, ám a harcokban elesetek Bozóky Pál és Majos István kapitányok.

A rác veszély folyamatos volt. Rákóczi 1703. október 29-én, Tokajon kelt levelében, kéri Sennyei Istvánt, hogy fordítson fokozott figyelmet a belényesi és kispapmezői vár védelmére, nehogy az a rácok birtokába kerüljön. (Thaly Kálmán: Archivum Rakocianum, Pest, 1873. I. 138.)

Az első nagyobb csapást 1704 januárjában szenvedte el a kuruc sereg. A lélekszámban, de önbizalomban is megerősödött kurucok Biharon, Püspökiben táboroztak, ami nagyon is fenyegető volt a váradi várat védő császáriak számára. Január 7-én hajnalban Tököli rácai lerohanták a bihari sáncban táborozó kurucokat és kegyetlen öldöklést végeztek. Akik életben maradtak, azokat Diószegig szorították vissza. A tragédiáról Hadadi István hadnagy számolt be Rákóczinak, 1704. január 10-én kelt levelében. Bél Mátyás 1726-ban gyűjtött Bihar vármegyében, Biharon is megfordult s talán szemtanúktól is tudakozódott: a kurucok a templom mellé épített sáncban és árokban táboroztak Thordai vezetésével. A váradi védelem, néhány rác csapattal megrohanta őket és néhányukat kivéve, akik sebesülten elmenekültek, elpusztultak. A katonaság előbb felgyújtotta a várost, majd betört a sáncba, és mindenkit, aki eléje került, ledöfött. A lakosság a tragédiát követően elveszítette lakóhelyét, így sokáig számkivetésben kellett lenniük, a környező falvakban.

Ma emléktábla őrzi a kuruc vitézek emlékét. „Itt nyugosznak / Az 1704 évi jan. 7-én való éjjeli ütközetben / Jármly Ferenc / kuruc kapitánnyal együtt dicsően elesett / kuruc vitézek / Hazáért és szabadságért vérzett hősök emlékére / Állította Bihar község közössége az Úr 1908-ik évében.”

Alatta egy méreteiben kisebb: „Jármly Ferenc / kuruc kapitány / és mártírhalált halt / kuruc vitézek emlékére / Kegyelettel emelte / a M. Kir. 120 utász és a 203 / 3 és 4. század Tisztikara / 1940. október hó”.

1904. január 17-én Boné András Belényes térségében szétverte a váradi várba katonákat kísérő rácokat, zászlókat, ágyukat zsákmányolva tőlük. Ám a zsigóci csata után egy időre a rácok megszállták Belényest. A kisváros nyugati részén található a Halomalja nevű térség. A hagyomány szerint azoknak a rácoknak a holtteste kerültek oda, akik megszállták a várost, ám a váradi kurucokkal egyesülve a belényesiek lemészárolták azokat.

Várad ostromzára egyre keményebb lett, sokszor a védők élelmezése is gondot jelentett. 1705 őszen a Zsibó felé vonuló Ludwig Herbeville tábornagy Diószegről látta el élelemmel őket. A tábornagy november 3-án indult diószegi táborából Székelyhídon és Margittán át Zsibóra. 1706-ban Rabutin de Bussy császári tábornagy biztosított számukra élelmet, aki a Sebes-Körös völgyén át vonult ki Erdélyből. 1709 augusztusában Dietrich Glöckelsperg altábornagy diószegre támadott, onnan több szekérenyi gabonát szállított a váradi várba. Akadozott a pénzforgalom is. Pótlására ún. „szükségpénzeket” bocsátottak ki. 1706-ban gr. Leopold Beckers várkapitány összeszedte a rézedényeket és rézpénzt veretett: In necessitate Varadiensis felirattal. Három típusa volt és 1706., 1709., majd 1710-ben került kibocsátásra. A váradi vár mindvégig a császáriak kezén maradt, pedig Rákóczi még 1708. január 9-én is, keményen megparancsolta Károlynak, hogy bármi áron is, de foglalja azt el. (Thaly Kálmán I. 43.)

1710-ben már Váradon is felütötte fejét a pestis, egyaránt szedve áldozatait mind a vár védői, mind a blokádot tartók soraiból.

Hajdúk rohama
– A. Pettenhofen kőrajza

NÁNÁSI ZOLTÁN

A kurucok szabadságharca Székelyhíd vidékén

Az érmelléki embereknek a gondolatához és a szívéhez a Rákócziak mindig közel álltak azért is, mert a székelyhídi uradalom, több mint kétszáz évi birtoklás után, a Zólyomiakról, fejedelmi birtokként, a Rákócziakra szállt, miután Zólyomi Dávidot 1633-ban fej- és jószágvesztésre ítélték.

1665 után a székelyhídi uradalmat fiskális birtokként Somlyai kapitány kezelte¹. 1680-ig több mint harminc helység tartozott hozzá, ami a fejedelemnek jelentős hasznot hozott. 1680. február 9. és 1685. március 14-e között 5191 forint és 11 dénár, sőt még 1686. január 21-ig is 199 forint folyt be az uradalom kasszájába. De ettől kezdve egy jó ideig az uradalom már szinte semmit sem jövedelmezett.²

1685 végéig Székelyhíd az erdélyi fejedelmi közigazgatás alá tartozott, utána királyi joghatás alá került. Mint fejedelmi birtok – a török kiűzése után – származott át a kincstárra, természetesen a német csapatok szállták meg. Addigra már a török–tatár sarcolások (még 1693 és 1695-ben is), a szentjobbi és a váradi vár hosszú ideig elhúzódó ostroma, majd a császári csapatok fosztogatásai miatt, Bihar északi vidékei – így az érmelléki falvak is – elnéptelenedtek. Állandó települések csak a védett helyeken, dombok között, lápok övezetében, mocsarak közti szigeteken maradtak fenn.³

Ilyen település volt Szentjobb, Hegyközszentmiklós, Érköbölkút, Érkeserű, Szalacs, Érmihályfalva, esetleg Székelyhíd is. A falvak

¹ A Vasvári béke rendelkezésére, 1665-ben, a székelyhídi vár leromboltatott. Lásd: Hadtörténelmi Közlemények, 1890. 564–566. o.

² Szabályár Kornél: Székelyhíd leírása és a református egyház története. 1959. Kézirat, 38. o.

³ Dr. Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában (1541–1711), az M. T. Akadémia kiadása, 1918. 468. o.; Borovszky Samu: Bihar vármegye. Budapest, 1901. 522. o.

pusztulásáról képet alkothatunk az 1692. évi összeírásból. A 21. paragrafusban a korábban jelentős központnak számított Székelyhíd mezővárosnak 35 telke közül csak négy nemesi telek maradt meg. A négy nemesi családban összesen hét gyermeket, valamint két ökröt, egy tehenet, egy borjút; a négy egész telek mellett egy kopasz szőlőt említ az összeírás. Kiskágya pedig már 16 éve pusztaság volt. Nem tudni mennyire volt pontos és csalhatatlan ez az összeírás Székelyhídra vonatkozólag, mert nem említi a jobbágyi és más telkeket, csak „personarum nobilium subdiorum et inquilinorum...” Andreas Csiper, Gregorius Belyiban, Joannes Jambor, Stephanus Varga nemesek neveit és családi, vagyoni állapotát jegyzi fel.⁴

Nagyobb számú lakosságra utalnak a református egyház dokumentumai. Az érmelléki traktus matrikolája megemlíti, hogy 1702-ben Németi Ferenc volt Székelyhíd prédikátora, sőt az egyházközség rendelkezett olyan anyagiakkal, hogy jelentős summát fordíthatott a templom mennyezetének rendbehozatalára. Rétsey János prédikátor feljegyzése szerint még 1793-ban is olvasható volt a templom mennyezetén: „E mennyezetet tsináltatta Székelyhíd városának lakosai Nemzetes Csordás István Feo Hadnagy és Feo Bíró Nagy Ferencz, mellette forgolódo Nagy János és több esküdt társaival edjütt; ugyanakkori Betsületes Prédikátor Szalontai István és Eskola Mester Bonyhai Márton Uramék idejekben 1710 d. 30 Junii”.⁵

Ugyancsak jelentősebb számú lakosságra következtethetünk a kurucmozgalom levéltárában fellelhető dokumentumokból is. Igaz, hogy az elnéptelenedés valóban nagy volt; az 1692. összeírás szerint csak az első járásban, ahol Diószeg volt a legtekintélyesebb település, 54 falu állott üresen. A legnagyobb méretű betelepedéssel Diószegen megnőtt a lakosság száma: 201 háztartást, 179 telket írtak össze, melyek közül 30 nemesi volt.⁶

A székelyhídi uradalmat 1692-ben a kassai kincstári kamara a görög származású Martinus Horváth kassai fiskálisnak adta bérbe, aki Szentjobb visszafoglalása után, a birtokon kívül, a székelyhídi

⁴ Mezősi Károly: Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében. Budapest, 1943. Lásd: az 1692. összeírás 21. paragr.

⁵ Rétsey János feljegyzései a Székelyhídi ref. egyház 1788–1820. évi anyakönyvében. 354–355. o.

⁶ Gottreich László: A bihari nép harca 1703–1704-ben. Hadtörténelmi Közlemények. 1955. 3–4. sz., 97–98. o.

császári vámból és az Ér folyón kincstári költségen épített három köves malomból jelentős jövedelmet élvezett.⁷

A császári udvar politikai és közigazgatási intézkedéseivel a német uralom kiterjesztését és megszilárdítását szolgálta, összhangban azzal a törekvéssel, hogy a császári katonáknak és tisztviselőknek minél több birtokot juttassanak. Diószeget először Heissler császári tábornoknak adományozták, aki 1692-ben a töröktől átvette Váradot, de 1696-ban a török elleni harcokban elesett. Ezután, 1697-ben, gr. Gronsfeld Bronkhorst Johann Franz császári tábornok kapta meg, akinek a birtokhoz való jogát, a szabadságharc leverése után, 1714-ben újra megerősítették.⁸ Székelyhidat, a váradi Káptalan birtokbaiktatási jegyzőkönyve szerint, 1702-től Poncz, alias Engelshoffer Zsigmondnak, a császár hű bizalmasának adományozták.⁹

A császári katonai megszállás vagy portyázás miatt napirenden volt az erőszak, a rablás és a gyilkolás. A császári zsarnokság ellen a hegyaljai jobbágyok felkelése után, 1697-ben már Biharban is a robbanásig fokozódott az elégedetlenség. Egyre nőtt a szökött katonák száma, akik nyíltan szembeszálltak a császári katonasággal. Ezért is fordult a megyei tisztikar a Pocsajon tartott közgyűlésén, 1697. május 30-án, a szomszédos megyék előljáróihoz, hogy a szökött katonák ellen közösen lépjenek fel. A végsőig elkeseredett, elcsigázott nép a fosztogató császári katonaság mellett az önkényeskedő tisztviselők, harmincadok, provizorok és a prefektusok ellen szállt harcba. Margittáról Bocsányi Sándor harmincados 1697. augusztus 14-én jelentette a Kamarának, hogy a vagabundusok miatt nem tud megmaradni a helyén. Bihar megye augusztus 29-én Félegyházán tartott Közgyűlésén hűségét nyilvánította Lipót császárnak, de kénytelen volt szóvá tenni a növekvő terheket és kihágásokat. A közgyűlés résztvevői tiltakoztak a 3000 köből gabona kivetése miatt, mivel az itt állomásozó Pálffy – és más ezredek már felélték a parasztok minden termékét, s az embereknek nem maradt semmi. Kérték, hogy a Kamara legalább 2000 köbölre csökkentse a kivetett terheket. Nemtetszés miatt még a megyei nemesség is elfordult a császáriaktól.¹⁰

⁷ Szablyár Kornél: i. m. 38. o.

⁸ Gottreich László: i. m. 98. o.

⁹ Borovszky Samu: i. m. 612. o.

¹⁰ Gottreich László: i. m. 98–99. o.

A hegyaljai zendülés leverése után Kismarján és Diószegen keresztül törtek utat maguknak a menekülők a török kézben lévő Temesközbe. Ezért a császáriak még nagyobb figyelmet fordítottak erre a vidékre. A prefektusok visszaélései miatt még a Kamara is kénytelen volt vizsgálatot indítani. A székelyhídiak panaszára így indult vizsgálat Tallmayr ellen, aki még a földek felszántását is megtiltotta az embereknek. Végül engedett azzal a feltétellel, hogy egy nap alatt mindenki végezze el a szántást. Varga István jobbágnak az ekéje összetörött, nem tudta a többiekkel egy napon bejegyezni a szántást. Ezért Tallmayr megfenyegette, hogy az első alkalommal Varga ökreit a német katonáknak adatja. Az öreg Vargát tiltakozása miatt a prefektus kalodába csukatta, s csak a falubeliek könyörgésére bocsátotta szabadon. A székelyhídiaknak azelőtt sem kilencedet, sem tizedet nem kellett fizetniük, csak katonáskodásra kötelezték őket, de Tallmayr súlyos taxával, fuvarozással és levélhordással is terhelte őket. Sok székelyhídi embertől a földet is elvette, mint Pereki Balázstól, Lakatos Istvántól, Dobos Andrástól, Simon Istvántól és Takács Mihály jobbágyoktól. Önkényességével elriasztotta a Székelyhídon letelepedni óhajtó embereket is. A Tallmayr elleni vizsgálatnak nem lett eredménye, ezért továbbra is önkényeskedhetett. Végül elnyerte büntetését, 1698. szeptember 25-én este Vékás kuruc hadnagy csapatával megtámadta, és súlyosan megsebesítette Tallmayrt. A nagy lármára félreverték a harangot is, erre a kurucok felgyújtották a házat, ahol a prefektus összerabolt javait tartotta.¹¹

A kamarai harmincadosok és prefektusok a jobbágyoktól is követelték a Kamara számára a dézsmát. Így a jobbágyok kifosztására még nagyobb lehetőség kínálkozott. Nem törődtek a jobbágyok elégedetlenségével, abban bíztak, hogy Váradon erős császári katonaság állomásozik. Különösen a gazdaságilag legerősebb terület, Diószeg és az Érmellék tűnt a legalkalmasabbnak, hogy még többet harácsoljanak össze. Így Diószegen gr. Gronsfeld császári tábornok zsarnokoskodott. Ottományt a Kamara Bernáth Jánosnak adta bérbe, akinek a halála után utódaiktól vissza akarták venni, de Gronsfeld beavatkozott, hogy ez a terület tulajdonképpen az övé, mert már régebben Diószeghez tartozott. Gronsfeld a harmincad fejébe a pocsjai gabonáját is lefoglalta, mivelhogy Pocsaj is Diószeghez tartozik.

¹¹ Uo. 99–100. o.

A császáriak nem csak az esetleges török betörés miatt, hanem a lakosság megfélemezésére is, nagy számú katonaságot tartottak Biharban. Rajtuk kívül a megyén átvonuló seregek felélték a jobbágyok minden készletét. 1698 őszén a Neuberg ezred hét százada érkezett Váradra, Weinacht váradi provizor utasította Tallmayrt, hogy a katonák elszállásolására szükséges barakkok építésére tegyen meg minden intézkedést. Majd újabb 11 ezred vonult át Bihar megyén Erdélybe, mindannyiszor elviselhetetlen terheket zúdítottak a lakosságra. Az 1698. december 18-i szentimrei közgyűlésről Bihar megye képviselői a Kamarához küldött feliratukban panaszolták: „A szálláskeresők válogatás nélkül mennek be a falvakba, ott 2–3 napig időznek. Egy-egy házba 20–30 ember megy be, ezeket gazdájuk elhagyják. Ott kedvük szerint rendelkezhetnek a szénával, takarmánnyal és a kenyérral, így teljesen kiürítik.”¹²

Érthető, hogy miért a jobbágyok és a szabados parasztok alkották a kuruchad tömegbázisát, de korántsem a kombativ harci erejét. Alkalmi fegyverekkel, spontán harci fellépésükkel segítettek, de a családhoz és az állandó lakhelyükhöz kötődve, nem voltak elkötelezve a huzamosabb ideig (évekig), helyváltoztatással járó hadivállalkozásoknak. A szökött katonák, a megélhetés nélkül maradt volt végvári katonák, a szabad polgárok és az egyre lejjebb süllyedt, földönfutóvá lett kisnemesek, a vándordíákok és az egyre erősödő katolicizáció miatt menekülésre kényszerült református prédikátorok alkották a kurucok legöntudatosabb és legelszántabb elemeit. A kuruc hadak összekovácsolásában fontos szerepük volt a Biharban bujkáló, élet-halálra keresett kurucok végső elszántságának.

Biharban, a Berettyótól északra lévő terület volt a legkorábbi tűzfészke a kurucok szervezett harci fellépésének. Már 1703. június első napjaiban, amikor Rákóczi visszatéréséről értesültek, Gödén Pál diószegi lakos, egykori hajdúhadnagy házában gyülekeztek a kurucok. A szegény nép a fiatal Rákócziban vélte felismerni a szabadságharc vezérét. Június végén Diószegről már Bóné András öreg kuruc is üzent egy katonával Rákóczi Ferencnek Zavadvára, hogy Gödény Pállal megszervezték a felkelést. Csak a jelre várnak, s egész Bihar fegyvert fog. Ekkor már Diószeg körül 3000 gyalogos és 300 lovas várta a hadba szólító parancsot.¹³ Az emberek türelme elfo-

¹² Uo. 99–100. o.

¹³ Nánási Zoltán: Bihari dokumentumok. II. Rákóczi Ferencre emlékezünk. Fáklya, Nagyvárad, 1976. március 27.

gyott, s július 19-én, a német helyőrség hátában, megindították a felkelést. Debrecen város jegyzőkönyve a következőképpen írja le a kurucok támadását: „Hajnalban a kurucok Diószegre ülvén generális gr. Gronsfeld kastélyát megostromolják és a benne talált németeket Nordermann Sebestyén prefektussal együtt levagdadják. Volt pedig előjárójuk Diószegen lakó Bóné András és Gödény Pál”. A kurucok elűzték a németeket, ellenőrzésük alá vették a Berettyó hídját és a Várad felé vezető utakat.¹⁴ A kurucok portyázásait július végén Beckers váradi parancsnok megtorló akciója követte. Tököli János és Kiss Balázs kapitányok vezetésével Váradolasziból két ezred szerb katona – Szeged környékéről felhozott szerb határőrök a váradi vár megerősítésére –, majd Löwenburg Frigyes új várparancsnok kíséretében jött újabb 1200 szerb katona, ezeket egyesítették a Böck német őrnagy vezette császári csapatokkal. Hiába volt a kurucoknak készenlétkben 8–10 zászlóalj, hiába figyelték éjjel-nappal, 300 lovas kuruc a Berettyó hídját, a hirtelen jött német támadás megzavarta őket. A kurucok egy részét levagdalták, elfoglalták a pocsaji hidat, előzönlöttek a környéket, megszállták és kifosztották, majd felperzselték Diószeg, Sárrét és a Berettyó menti falvakat. Rákóczi Debrecenben értesült Bóné seregének pocsaji kudarcáról. Ennek hírére augusztus 5-én Bercsényi Miklós válogatott seregét, Kálló elfoglalása után, a táborba szállt hajdúkkal és a Diószeg környéki kurucokkal egyesítve, a hajdúktól kapott 103 szekérral, még aznap este elindította Váradra. A váradi vár védelmére, sáncok, fa- és sövénypalánk mögé, harcedzett régi határvédő, több mint 7000 családos szerb katonát telepítettek a császár szolgálatában álló Kiss Balázs kapitány parancsnoksága alatt. Bercsényi 3000 lovas és 4000 gyalogosból álló serege váratlan támadással, augusztus 6-án hajnalban, meglepte a szerbeket. Felgyújtották és földig rombolták a palánkokat, megszállották a hidakat, az ellenálló szerb lakosság egy részét kardélre hányták. Dél felé, miután a várbeli császári sereg nem jött a szerbek segítségére, Kiss Balázs vezetésével kitortek a palánkvárból, de Szócs János és Bóné András lovasságával találták magukat szembe, akik sokat lekaszaboltak közülük.¹⁵ Ez volt az első nagyon

¹⁴ Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata 1703. július 7.–október 16. Századok, 1951. 30–119. o.

¹⁵ Borovszky Samu: i. m. 522. o.; Várkonyi Ágnes: Két pogány közt. A Rákóczi szabadságharc története. Képes történelem, Móra Ferenc Kiadó, Budapest, 1968. 46–50. o.; Pécsi György: Székelyhíd története. Székelyhídi Hírlap, 8. sz., 1912. február 8.

véres, de diadalmas győzelme Rákóczi hadainak. Bercsényi seregével Székelyhídon át – ahol Rákóczi tábora volt, visszavonult Szatmár megyébe. A váradoszlói csata után, a kurucok győzelmén a székelyhídiak még jobban felbuzdultak, halálra keresték gyűlölt ellenségüket, Komáromi János provizort, volt postamesterüket, történt, hogy miatta egy nemes is megölték – számol be levelében Karácsonyi János Diószegről 1703. december 13-án.¹⁶

A váradi várat, a császári őrség védelme alatt, a kuruc seregek felváltva Palocsai György, Bóné András, hol meg a tiszántúli hadak, Károlyi Sándor vezetésével, többször megostromolták, de el nem tudták foglalni. Várad megsegítésére Herbeville császári tábornok jött, megerősítette az őrséget, a várba elegendő élelmet szállíttatott, majd Diószegen és Székelyhídon keresztül (1705. november 4-én) elvonult a kurucok ellen.¹⁷

A székelyhídiak és a környékbeli falvak lakosai a diószegi táborban tartott összeírás szerint – 1706. február 26-án –, Bóné András lovas, Palocsai György karabélyos, Károlyi Sándor lovas, Gencsi Sándor lovas, Nyúzó Mihály lovas, Esze Tamás gyalogos és Ecsedy János gyalogos ezredében szolgáltak.¹⁸ Egyedül a Bóné ezredben Diószegről 153 lovas és gyalogos katona állt fegyverben, noha a harcokban már sokan elesetek; Margittáról 90-en, Székelyhídról 86-an, Éradonyból 31-en, Ottományból 28-an, Szalacsról 22-en, Érkeserűből 28-an, Szentimréről 65-en szolgáltak. A Bóné-ezred vezénylő tisztikara: Bóné András ezredes, Nagy István alezredes, Tardy Ferenc őrnagy, aki családjával együtt kénytelen volt Telegdről Margittára áttelepedni, mert fegyvert fogott a kurucok oldalán (Félegyházáról, 1707. május 13-án, Tardy Ferenc folyamodványa Rákóczihoz).¹⁹

A diószegi táborban már az első napoktól több faluból eljöttek, akiknek Bóné András, Rákóczitól megbízott ezeres főkapitány, kiváltságlevelében biztosította szabadságukat. Ilyen kiváltság levelet kaptak a hegyközszentmiklósiak is, akik tömegesen csatlakoztak a kuruc hadakhoz. Ebben olvashatjuk többek között: „...Ezenn Protectionalis Levelemet producaló Szent Miklósi Valakik Urunkhoz Eo

¹⁶ Gottreich László: i. m. 130. o.

¹⁷ Pécsi György: i. m.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Archivum Rakocianum I. oszt., 124–125. o.; A Nagykárolyi gr. Károlyi család levéltára, Budapest, 1882–1897. I–V. köt.; Nánási Zoltán: i. m.

nagyságokhoz igaz Hívsegek szerint Homagjumokat fogják prestálni Senki is hozzájuk nyúlni avagy meg károsítani meg ne merészeljék életek fejek veszteségeik alatt, Hanem ha mi jóakaratojkat mutatják azzal Contentusok legyenek nec secus facturi De Diószegh 22-a July Anno 1703..." Végül a levél „Supremus Capitaneus Andreas Bone” aláírással zárul.²⁰ A hegyközszentmiklósiak elkötelezettsége a szabadságharcban ismert volt Rákóczi előtt is, aki a székelyhídi táborában keltezett sok más levél mellett külön kiváltságlevelben szentesítette a Bóné által előírt szabadságokat. Rákóczi privilegialis levele így hangzik: „My Fejedelem Felső Vadászai Rakótzai Feretz Nemes Sáros Vármegyének Eörökös Feö Ispannya Adgjuk tutára mindenekek az kikhez illik ez mi Levelünk rendiben hogj mivel Sz. Miklósiak közönségesenn meg értvén Édes Hazánk fel szabadulása mellett való indulásunkat, hozzánk és Édes Hazánkról való hiségeket magok megjelenésekkel bizonyitván, kivánták Protectionális levelünket..., egy petsétes Proctrctionalis levelünk által hűségünk alatt való mind Lovas s mind Gyalog Tiszteinknek Hadainknak közönségesenn Parantsoljuk, sem jószágokban sem magok személyekben házokban vagy házokonn kívül templomokban, Parochiájokban Scolájokban, egyszóval semmi névvel nevezendő jószágokban megne károsítsák, károsittassák, máskint valakik ez parantsolatunk ellen cselekszenek, és az meg irt helyen lakosit meg nevezett jószágokban vagy Személyekben meg háborittják kemény büntetésünket el ne kerülök, söt életek is el vész. Költ Székelyhid Városa mellett lévő Tábor helyönkben. Die 7a Mensis Augusti Anno 1703,” Sz Miklóstra címezve, F. Rákóczi Ferenc aláírással és a pecsétjével végződik.²¹

Rákóczi nagyra értékelte a diószegi szabadságharcát, akiknek a felkelésével Várad kivételével meghódították egész Bihar megyét. Harcuk során a diószegi jobbágyok is elérték azt, amit Gönc, a felkelés bölcsője, Esze Tamás szülőfaluja, Tarpa, hogy Diószeg is megkapja a hajdúvárosi kiváltságot... (Magyarország története).²²

Rákóczi kezdettől fogva felismerte, hogy a Habsburgokkal szembefordult, szabadságukért harcoló magyaroknak elsőrendű érdekük a maguk oldalára állítani a szerbeket és a románokat. A szerbekkel

²⁰ Lásd az 1. sz. mellékletet. Nánási Zoltán: Dokumentum-gyűjtemény. (a Székelyhídi Úriszék 1945-ben széthurcolt levéltárának megmentett okmányiból. Hitelesített Kópia).

²¹ Lásd 2. sz. mellékletet, uo.

²² Magyarország története. Gondolat Könyvkiadó, 1964. I. köt. 299., 313. o.

évszázadokon keresztül együtt küzdöttek a törökök ellen, de a német császár a magyarok ellen uszította őket. A véres váradoszlói csata harmadnapján, már 1703. augusztus 9-én, a székelyhídi táborából Rákóczi Kiáltvánnyal fordul a szerbekhez, megbékélésre szólítva fel őket: „...Akaránk ezen pecsétetes levelünk által minden rác (szerb) nemzetnek tudtára adnunk – írja a Kiáltványban –, hogy valaki magyar hazánkban lakos rác maga szabadságának örül..., halogatás nélkül fogjon fegyvert, kötelezze édes hazánk szolgálatjára magát. Kit, ha elkövet, megígértük igaz magyarságunkra, hogy fiúról fiúra, maradékról maradékra oly szabadságban lesznek, hogy senkinek semmi adót nem adnak, minden rác városok, amelyek hazánk szabadsága mellett fegyvert fognak, valamint a hajdú városok oly szabadsággal fognak élni és egyedül csak fegyverükkel fogják hazájokat szolgálni...” A Kiáltvány figyelmezteti a szerbeket, hogy ha: „a mindnyájunkat sanyargató német nemzet mellett ellenünk fegyvert fognak, hazánk árulóinak és ellenségeinek fognak tartani, és... fegyverünk keménységét fogják érezni...”²³ A Kiáltvány meghallgatás nélkül maradt. Sőt a császár biztatására rátörtek a Duna–Tisza közötti falvakra, mérhetetlen szenvedéseket okoztak a falvak népének. Rákóczi nem adta fel, újabb és újabb kísérletet tett a szerbek megnyerésére, de azok harci fellépésére kénytelen volt újabb támadást zúdítani rájuk. A szerbeket nem tudta semmiképp megtörni, s így a két nép közötti gyűlölködés csak tovább fokozódott mindkét nemzet fájalmára.

A folyamatos hadakozás a föld népét teljesen kimerítette. Az elkeseredést növelte, hogy 1709-ben kitört a pestis, ami három éven át szedte áldozatait az Érmelléken is.

Oly sok áldozat és hősi küzdelem ellenére, 1711-ben, a szabadságharc elbukott, lehanyaglott a szabadság reményének csillaga. Az erdélyi magyar, román és szerb szegény népre egyformán kíméletlen terhek neheztedtek. A szatmári béke után német katonaságot helyeztek el minden jelentősebb helyen a hazatérő kurucok szemmel tartására. A munkaerőhiányt kihasználva tudatosan törekedtek a lakosság összetételének megváltoztatására, a német uralom politikai és gazdasági alapjainak megerősítésére. A székelyhídi uradalomba

---

²³ Benda Kálmán: Rákóczi és a szerbek. Élet és Tudomány, XXI. évf., 1966. VII. 8. 1250–1252. o.

Rajna menti sváb, telepeseket irányítottak át a Károlyi uradalomból (a Károlyi cs. Okmánytára és a székelyhídi római katolikus egyház anyakönyvei).²⁴ A székelyhídi uradalom fontos központja lett a német uralomnak. A császár közeli hívei – 1718-ig Poncz, alias Engelshoffer Zsigmond, utána Breuner császári tábornok özvegye, majd 1728-tól Johann Von Dietrichstein császári és királyi belső titkos tanácsos, az Aranygyapjas Rend Nagymestere –, adományként birtokolták minden kiváltságaival együtt. III. Károly már 1715-ben megerősítette Székelyhíd országos és heti vásártartási jogát a birtok mindenkori uraságának a javára.²⁵

A magyar nép tudatából nem lehetett kitörölni a kurucok emlékét, sem II. Rákóczi Ferenc fejedelem felvilágosult szellemi hagyatékát, akinek humanista felfogása, a nemzeti és a társadalmi szabadság eszméje, lelkesítő erőt adott minden korban.

Rákóczi Ferenc Protectionális levele

²⁴ Benedek Zoltán: Érmellék. Helios Kiadó, Orosháza, 1996. 58. o.; valamint a székelyhídi római katolikus egyház anyakönyveiben található feljegyzések.

²⁵ Borovszky Samu: i. m. 543. o.; Benedek Zoltán: i. m. 350. o.

BORBÉLY GÁBOR

Bélfenyér az 1703. szeptember 1-jei kuruc győzelemben

Bélfenyér a Fekete-Körös alsó folyásánál, a folyó bal oldalán terül el. A 19. századi vízszabályozások előtt, amint a folyó kifutott a Belényesújlak–Sólyom között húzódó szorosból, a táj lejtésszögének hirtelen csökkenése miatt, még kanyarogva, ágakra szakadva kereste a lefolyás útját. Fényes Elek írja: „Van lapos, de árvíz járta igen termékeny szántófölde 450 hold, rétje 200 hold, hátságos, soványabb föld 100 hold, tölgyes erdő 300 hold, legelő 100 hold. Folyóvíze nincs, hanem 3 ere, melyeket a Fekete-Körös, s a dombrovcizai havasokból leömlő vizek nevelnek, s gyakran kiáradnak.¹ Határának földrajzi nevei ma is jelzik, hogy sok volt a vízjárta terület. Persze az „örvény ér” nem kizárólag a forgó mozgásban, lefelé húzó veszélyes vizet jelenti, de lehet a régies „örmény” malom származéka is. Az „aszó ér” egyértelműen, időszakos vízfolyásra, száraz völgyre utal. De az aszónak is van másik jelentése: a fák kérgének lehántolásával kiszáritott erdőrészesz.

Bélfenyér igazi irtásfalú, erdőterületből irtott földön alakult ki. A középkorban még nem a föld volt kevés, hanem az ember. Ám a folyamatos népességszaporulat, a megélhetéshez szükséges gabonaművek előállítására véget, szükségessé tette az erdők irtását: tűzzel és vassal! Eleinte a folyók völgyében mélyen lenyúló erdőket irtották a szántók kiterjesztése céljából, majd kialakultak a családi jellegű „házbokrok”, melyek igazi falvakká terebélyesedtek. Számuk a 14. század elején szaporodott meg. Ekkor válnak egyre gyakoribbá a „Bél” elő- vagy utótagú helynevek, melyek az irtvány, tisztás jelentésű szláv főnévből keletkeztek. Lengyel néprajzi változatban a „biel” nedves rétet, erdős tisztást jelöl. Ugyancsak Kiss Lajostól

¹ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. I. kötet, Pest, 1851. 112. o.

tudjuk, hogy a Bél helynév, a belső rész értelmű „bél” főnévvel azonos: „az erdő belsejében, annak kellős közepén fekszik.”² Jakó Zsigmond írja a Béli-hegyalját és a Fekete-Körös völgyét illetően: „A folyómenti síkot éppen úgy erdők borították, mint a hegyeket, s még a XVIII. század végi térképeken is látható, hogy a falvak itt irtásokon keletkeztek: az egyes községeket még akkor is hatalmas erdőségek vették körül. Sőt a falvak neve is, mint Györös, Bélfenyér, Bél, elárulja az irtás eredetét.”³

Bélfenyér a 14. század dereka előtt települt meg, „a feketekörös-menti püspökségi magyar falvak XIV. század elejei kirajzása”-ként.⁴ Bunyitay Vince c. püspök, egyháztörténész, 1785-től öt éven át volt a falu plébánosa. Írja, hogy a faluban román stílusú templom állt. Hogy mikor épült, nem tudjuk. Tény viszont, hogy a falu nem szerepel az 1332–37 közötti pápai tizedlajstromban, mely az egész országra terjedően felsorolja a plébániával és más egyházi intézménnyel bíró helységeket, megnevezi azok papját és az általuk fizetett pápai tizedet. Biztosan kijelenthetjük, hogy Bélfenyér ekkor még nem rendelkezett önálló egyházzal. A hívek lelki gondozását valamely közeli – egyházas – falu papja látta el. Ilyen lehetett Buzásd, melynek egyháza és papja feltűnik a pápai tizedjegyzékben. A 17. században a törökökkel folytatott harcok idején néptelenedett el. Fényes Elek jegyzi meg: pusztá Bélfenyér és Olcsa között. Földje sok, de nagy része tövises és bokrok között hever. De említhetjük a közeli Györös (ma Feketegyörös) falut is, amelynek papja évi átlagban 12 garas pápai tizedet fizetett. Az elnéptelenedett Dalom nem, de a hasonló sorú Szigeti, egyházzal, pappal bíró település volt 1332–37 között.

A falu neve 1552-ben tűnik fel írott formában, Bélfenyér alakban. Ekkor 29 jobbágyportát írtak össze. Ezt követően, 1554-ben 23 telket, 1555-ben pedig 28 telket vettek számba. Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt című munkájában közreadja a 16. század végi dézsmajegyzékben szereplő bélfenyéri jobbágyok névsorát.⁵ Íme a családnevek: Balázs, Fejér, Gaál, Péri, Szabó (kétszer), Pelér (1580); Balázs, Csák, Gaál, Kiss, Szabó (1587); Berke, (kétszer), Csák (kétszer), Domokos, Dénes, Jakab, Kiss (kétszer), Kovács (kétszer), Szabó (két-

² Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest, 1984.

³ Jakó Zsigmond: Bihar vármegye a török pusztítás előtt. Budapest, 1940. 157. old.

⁴ I. m. 212. o.

⁵ I. m. 212–213. o.

szer), Lippai, Német, Olá (1599) Balázs (kétszer), Csák (kétszer), Füstösné, Gaál, Katona, Köteles, Kovács, Lestar, Nagy, Szabó (kétszer), Béli, Lippai (1600). A források mindegyikében előfordul a Szabó család neve, de folyamatosságot mutat a Balázs és a Gaál, valamint a Csák család is. Érdekes következtetéseket lehetne megfogalmazni, ha ezeknek a családoknak a neve a további forrásokban is – anyakönyvekben – folyamatosan követhető lenne.

Györffy István etnográfus, a magyar nép anyagi műveltségének kiemelkedő kutatója, 1911. augusztus 6. és szeptember 20. között 45 napot töltött a Fekete-Körös völgyében. Járt Békényen is. Megállapította, hogy „mint a legtöbb alsóvölgyi község Békényér is, teraszon fekszik. A Belényes–Feketebátor-i és Nagyvárad–Bél-i megyei utak a községben keresztezik egymást, ezért az út menti, mégpedig keresztút menti községek csoportjába sorolható.”⁶ Az utak a településhálózat fontos részét képezik: falvakat, régiókat kötnek össze, biztosítva közöttük a kapcsolatot, az árucserét. Háborús időkben még nagyobb fontosságra tettek szert, hisz rajtuk keresztül mozogtak a csapatok és a különféle seregszükségletek. Természetesen a legtöbbet is a főbb közlekedési vonalak mentén épült falvak szenvedték. Báthori Zsigmond 1586-ban egyenesen a szultánhoz fordult panaszával: „Durak aga szolnoki szandzsákból, az erdőhegyi és gyulai szandzsákbellel együtt, Belfemir nevű falura ütöttek, kirabolták és 55 embert elvittek belőle, 1-et pedig levágtak. Lovakat, barmokat elhajtottak.”⁷ Kéri a szultánt, hogy adassa vissza a rabokat.

Nagy volt a jövés-menés a Várad–Bél–Borosjenő–Arad útvonalon a Rákóczi-szabadságharc kitörését követően is. A váradi vár császári védői az ostromzár beálltát követően (1703. augusztus), szinte csak az Aradon állomásozó rác (szerb) határőr ezredektől kaptak segítséget. Arad 1699-től 1741-ig a marosi határőrvidék székhelye volt. Az 1699 januárjában megkötött karlócai béke ugyanis a temesi vilájet (Maros–Tisza köze) kivételével az egész Magyarországot, Erdélyt is I. Lipótnak juttatta. A katonai határőrvidékek megszervezését I. Lipót rendelte el 1698-ban, és ebben óriási szerepet szánt az 1690-ben Magyarországra menekült szerbeknek. A balkáni hadjárat során a szerbek a császári csapatokat segítették, ám 1690-ben Belgrád újra a törö-

⁶ Györffy István: A Fekete-Körös völgyi magyarság. Budapest, 1986. 91. o.

⁷ I. m. 92. o.

kök kezére került. A törökök bosszújától félve, Csernojevics Arzén ipeki pátriárka vezetésével, mintegy 40 ezer család települt át. Várad is kapott szerb lakosságot: Olaszi „úgyzsolván tisztán rác teleppé lett.” Thaly Kálmán írja: „A rác a török elleni harcokban megedződve, elvadulva, igen harcias természetű, fegyverhez és rabláshoz, képtelen kegyetlenkedéshez szokott, prédáért élő-haló nép volt. Parancsnokuk itt egy vén marcona katona, a rác származású Kis Balázs ezredes volt, ki 14 török golyót viselt át-meg átlukasztott testében...Várad rác hadi népe két ezredbe volt beosztva; mindkettő a várban vezénylő német főparancsnoktól várt és vett utasítást.”⁸

Amint Rákóczi 1703. július 18-án, több ezerre duzzadt paraszthadak élén Vásárosneménynél átkelt a Tiszán, mintegy országos jeladásra, előre megszervezett helyi felkelések robbantak ki. A diószegi Bóné András és Gödény Pál kapcsolatban álltak Esze Tamással, aki májusban Cum Deo pro patria et libertate feliratú zászlókkal és a fegyverre hívó breznai kiáltvány több példányával tért haza. Gödény Pál azt kapta feladatként, hogy Diószeg környékén szervezett csapattal zárja körül a váradi várat. Korabeli források szerint, mintegy 4000 lovas és 3000 gyalogos kuruc tartózkodott akkoriban Diószeg környékén, akik július 19-én megrohanták gr. Johann Franz Gronsfeld (Kronsfeld) császári tábornok várkastélyát. Meggyilkolták a jószágigazgatót, kardra hányták a Diószegen tartózkodó német őrséget. A vakmerő támadás hírére gr. Beckers váradi parancsnok két rác ezredet vetett be, Kis Balázs és Tököli János ezredes, az aradi rác határőrség főkapitányának a vezetésével. De ott volt Böck őrnagy császári serege is. A támadás július 26-a hajnalán történt és a kurucok véres vereségével zárult, valahol Pocsaj és Diószeg között. Rákóczi Bercsényit küldte a rácok megbüntetésére, aki Bóné András kurucával és a korábban csatlakozott hajdúkkal, augusztus 6-ra virradóan megrohanta a rácok váradolaszi telephelyét. A földsáncokkal, árkokkal kombinált, felül túskeboronával megrakott palánkvárat a kurucok pillanatok alatt megmászták, és irgalom nélkül lekaszabolták a rác lakosságot. Egyes források hétezerre teszik az áldozatok számát. Elesett híres, hírhedt vezérük Kis Balázs is. Ekkor kezdődött Várad ostromzára, amit csak a pestis pusztítása oldott fel 1910 nyarán.

⁸ Thaly Kálmán: Adalékok a váradi ostromzárlat történetéhez. Régészeti és Történelmi Közlemények, Nagyvárad, 1875. 1-2. sz.

1703. augusztus végén Löffelholz tábornok, az aradi vár parancsnoka azzal bízta meg Tököli Jánost, hogy egy rác csapat élén kísérelje Váradra az új parancsnokot, gr. Fels-Colonna ezredesét. Szeptember 1-jén a vissza felé igyekvő 1200 főnyi rácot és néhány száz németet, a kurucok három ezrede Szűcs János ezereskapitány vezetésével, Békényénél megtámadták és szétverték. A békfényéri csatáról mindmáig keveset tudunk. A kurucokat Szűcs János, Bóné András, Bozóky Pál és Majos István vezették. Elsőként Majos István kurucai támadtak „lesből”, azaz váratlanul, meglepetésszerűen. Visszaverték őket. Mi több Majos István olyan súlyos sebet kapott, hogy szeptember 10-én, Debrecenben belehalt sérüléseibe. A taktikát, stratégiát, a csapatoknak a harcmezőn való mozgását illetően, a babért Szűcs Jánosnak tulajdonítják. „Balmazújvároson született 1650 körül, ott halt meg 1743-ban. Végvári katonaként kezdte, de 1670 után több ezer társával őt is szélnek eresztették. 1672-ben csatlakozott a bujdosókhoz. 1672-ben már személyes kapcsolatba került Thököly Imrével, aki az Érmelléken és Sárreten bujdosó felkelők összegyűjtésével bízta meg.”⁹ Thököly elfogatása után számtalan tiszt társával és csapataikkal együtt, ő is a törökök ellen fordult, a Habsburgok szolgálatába állt. A legendás Petneházi Dávid ezereskapitány oldalán részt vett Buda ostrománál. Amint Rákóczi 1703. június derekán átkelt a Kárpátokon, Szűcs János több társával csatlakozott a szabadságharchoz. Rákóczi azzal a feladattal bízta meg, „hogy ezredével, a Diószeg környékén szervezett csapatával akadályozza meg az aradi várban lévő, császári zsoldban álló rácok egyesülését a váradi várban levő császáriakkal.”¹⁰

Szűcs János ezereskapitány viszonylag képzetlen, hiányos és elavult fegyverzetű, ám mindenre elszánt kurucai csakis lesvetésekkel és rajtaütésekkel érhettek el sikereket, a korszerűen felfegyverzett császári csapatok ellen. Közismert, hogy már a lovasezredekben is csak 90 százaléknak jutott kard és alig 30–40 százaléknak lőfegyver. A gyalogosoknak kétharmada kapott puskát, a korszerű szurony pedig fehér hollónak számított. A les, lesállítás korábban a hajdúk kedvelt és sikeresen alkalmazott hadakozási módja volt. A lest járottabb utak mentén állították, főként erdők övezte, vagy mocsaras, lápos

⁹ Varga Antal: Újvárosi Szűcs János kuruc ezredes-kapitány. Múzeumi K., Debrecen, 1984. 6. sz. 41–44. o.

¹⁰ Varga Antal: i. m. 41–44. o.

területek közelében, ahol biztonságban lehetett rejtőzködni. Tudjuk, az utak, a közlekedés állapotát a török háborúk és a hódoltság igencsak visszavetették. Elpusztult falvak, melyeknek határa is tájszerű területté vált! A terepet jól ismerőknek könnyű volt elrejtőzködniük, és a csapatokat úgy felállítani, hogy azok külön-külön is mozgathatók legyenek. Elsőként az ún. „martalékok” és az „előljárók” támadták meg a hosszúra nyúlt menetoszlopban haladó rácokat. Miután a meglepetésszerű rajtaütés szétszórta a menetoszlopot, s annak egy részét sikerült maguk után csalniuk, hirtelen kitört rejtekhelyéről az ún. „derék les”. Vad fergetegként zúdult az ellenségre és elkezdődött a közelharc, amelyben már ember ember ellen küzdött, ahol a kurucok gyorsasága és elszántsága bizonyos fokig kárpótolta a gyengébb fegyverzetet. Ez lehetett a kurucok bélfenyéri sikerének a titka!

A felkelés kezdeti szakaszában tapasztalt elsöprő erejű sikerek, új távlatokat adtak a Rákóczi-szabadságharcnak. Bélfenyér után megnyílt a Fehér-Körös völgye, és a kuruc ezredek szeptember 19-én Brádon újabb győzelmet arattak, ekkor a Száva Mihály főispán vezette megyei hadakat győzték le. Ellenőrzésük alá vették a Belényesimedencét, ahonnan a ráco, a püspöki és káptalani birtokokról élelemmel láthatták volna el a váradi császári őrséget. Rákóczi 1703. október 29-én levélben figyelmeztette Sennyei István generálist, hogy fordítson fokozott figyelmet a belényesi és kispapmezői várak védelmére, nehogy azok a ráco kezére kerüljenek.¹¹ Valójában nem a belényesi, hanem a fenesi várról van szó, mely a mezővárostól délnyugatra, egy keskeny völgy felé emelkedő magas hegyen állt. Hadászati szempontból kiemelkedő fontossággal bírt, hisz a Nagy-patak (Fenes-patak) kies völgyén át, a Hencz- és Templomos-tető érintésével, Bélörvényesnél könnyen és rövid úton ki lehetett érni az Alföldre, így idejében fel lehetett tartóztatni a Várad felmentésére készülő rácokat. Mindezek ellenére a ráco kétszer is betörték Belényesre. Megnyílt a Sebes-Körös völgye is. A Sebes-patak és a Körös találkozásánál épült Sebesvár őrsége feladta azt Bóné András ezredeskapitánynak. Ezt követően, 1703. november 11-én Orosz Pál és Bóné András kurucai Bonchidánál szétszörták a kolozsvári császári őrség megerősítésére küldött székely hadakat. Thoroczkai István, a

¹¹ Thay Kálmán: Archivum Rakocianum. I. Pest, 1873. 138. old.

székelyek főkapitánya fogságba esett, majd Rákóczi mellé állt. Ezzel elkezdődött az erdélyi nemesek átállása. Ma már biztosan állíthatjuk, hogy a Rákóczi-szabadságharc kiteljesedésében, mind a diószegi, mind a váradoszai, mind a bélfenyéri kuruc győzelem egyforma fontossággal bírt.

**Kopjafaavatás a bélfenyéri csata emlékére
2003. november 2-án – a régi temetőben**

LAKÓNÉ HEGYI ÉVA

A zsidói csata s annak emlékezete az utókorban

II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát több nemesi és paraszti megmozdulás előzte meg. A vasvári béke utáni időben a bécsi udvar abszolutisztikus törekvései miatt igyekezett meggátolni a már ellenőrzése alatt levő s a török fennhatósága alól szabadulni akaró területek önállóságát. Ezen területek uralkodó osztályai viszont a hűbéri-rendi önálló állam visszaállításáról álmodtak. A nézetek különbözősége elvezetett a nemesi ellenzék kialakulásához, a Wesselényi Ferenc, Zrínyi Péter, Nádasdy Tamás nevével fémjelzett összeesküvéshez, amit 1671-ben lelepleztek és a fejek porba hulltak.

Az 1670–80-as években kibontakozó Thököly Imre vezette mozgalom szintén a Habsburg-ellenes felkelések sorába tartozik. A Thököly fegyveres felkelésének résztvevőit, függetlenül attól, hogy nemesekről vagy közrendűekről van szó, a história már kuruc elnevezéssel illeti.¹

A nemesi ellenállás szervezői nem gondoltak arra, hogy mozgalmukat a népi tömegek bevonásával kiszélesítsék. Inkább a nemzetközi politikára alapoztak, ami számukra kedvezőtlenül alakult az osztrák–török háború kimenetelével, a Habsburgok felülkerekedésével és Erdély császári fennhatóság alá jutásával. Ezzel az uralkodó osztály Bécs ellenes mozgalma megbukott s a főnemesség zömének behódolásával végződött.

A 17. század végi Erdély lakosságának többségét a jobbágyok alkották. A szabadparasztság száma sem elhanyagolható s a hozzájuk közel álló, de bizonyos jogokkal rendelkező szászok és székelyek sem. Anyagi helyzetüket tekintve ezekhez a kategóriákhoz közel áll-

---

¹ Magyarai András: II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege. Kriterion, 1994. 8. o.

nak a kismemesek és mind jelentősebb erőt kezd képviselni a kialakuló városi polgárság is. A feudális kötelezettségek, adók, és természetbeni szolgáltatások növekedése a Bethlen Gábor-i „tündérváros”-et mind súlyosabb gazdasági helyzetbe juttatta, amit a császári hadsereg beszállásolása tovább mélyített. A bécsi udvar rendelkezései súlyosan érintették a jobbágyságot, szabadparasztságot, kismemeséget és városi polgárság életkörülményeit. „...Hivatalos adatok szerint is 1687–1702 között az adók négyszeresére, ötszörösére nőttek, a porció megkétszereződött, háromszorozódott, s közben átlagosan 1/3-ra esett vissza az állatállomány, nem is beszélve az erőszakkal eltulajdonított javak tömegéről...”² olvassuk egy szaktanulmányban. Ilyen körülmények között szinte törvényszerű, hogy a feudális terhek és a Habsburg erőszak elleni passzív harc, ami például a jobbágyszökésekben, a szegénytelegek számának gyarapodásában és másokban jutott kifejezésre, radikalizálódik, helyi majd széles körű mozgalommá alakult át. Nyílt ellenállások különösen a hegyes vidékeken – Máramaros, Beszterce környékén és a Székelyföldön voltak, majd kiterjedt Erdély nagy részére.

1697 nyarán kirobban a Habsburg-ellenes és antif feudális hegyaljai felkelés, amit a császári seregek rövid idő alatt szétverték. Bár a felkelés sikertelen volt, hatására a közeli vármegyékben, – Ugocsa, Szatmár, Máramaros, Belső-Szolnok és Kővár vidékén – hasonló jellegű felkelési hullám van kibontakozóban.³

1699 elején a karlócai béke úgy zárta le a másfél évtizedes török-osztrák háborút, hogy Magyarország és Erdély a Habsburg-birodalom kötelékébe került. „Sine nobis, de nobis – nélkülünk döntöttek rólunk” – fogalmazta meg II. Rákóczi Ferenc. Mindkét ország-részt megfosztották saját hadseregétől, önrendelkezésétől, a szabad vallásgyakorlástól, az anyanyelvi művelődés jogától.⁴

Ennek, és még más tényezők hatására, nemcsak a köznépi körében, hanem az erdélyi kis- és középnemesek soraiban is növekszik az elégedetlenség, s az ellenállási mozgalom erősödése elkerülhetetlen volt a békekötés után beszállásolt nagy számú osztrák hadsereg jelenlétének dacára is. A békekötés nyarán a „rebellis erdélyiek” Habsburg-ellenes mozgalomának megfékezését Rabutin generálisra és beosztott parancsnokaira bízta a bécsi udvar.

² Wesselényi István: Sanyarú világ. I. Bukarest, 1983. 22. o.

³ Magyarai András, i. m. 30. o.

⁴ Erdély rövid története. Budapest, 1989. 331. o.

1703 tavaszán a tiszaháti és hegyaljai mozgalom vezetői megkeresve kérik a Bécs vasmarkából megszöktetett s Lengyelországban tartózkodó II. Rákóczi Ferencet, hogy álljon a mozgalom élére. Igenlő válaszáat a május 6-i brezáni kiáltványa és a hazaküldött zászlóinak felirata „Cum Deo pro patria et libertate” (Istennel a hazáért és szabadságért) – adták meg. Júniusban magyar földre lépett s „az egész föld, majd Budáig mozgásba jutott” – írja Szilágyi Sándor munkájában.⁵

A II. Rákóczi Ferenc zászlója alá özönlő jobbágyok, szabadosok, kismemesek és városi lakosok, magyarok és románok, kevés harci ismerettel rendelkeztek. Szervezetlenek voltak. Egy-egy vidék szegénysége verődik csapatokba saját vezetőik alatt, s a csapatok között igen kevés volt a kapcsolat. A kisebb-nagyobb sikeres, avagy sikertelen csatározások bebizonyították, hogy a legfontosabb feladat a kuruc hadsereg megszervezése, a felső-magyarországi és partiumi labanc kézen levő várak hódoltatása, s a hadsereg felszerelésének és ellátásának biztosítása.

A kuruc hadsereg 1704. évi összeírása⁶ képet nyújt nemcsak a szervezési módról, hanem annak vidékenkénti és etnikai összetételéről is. A legnagyobb katonai egység a „mezei ezerek” – ezred volt, ami meghaladhatta az ezer főt. Rákóczi erdélyi hadserege 13 ezredet számlált, amit 4 hadba szerveztek. Ezeket kisebb alegységekre, úgynevezett seregekre osztották fel, létszámuk száz fő körül mozgott. Ezeknek egyik jellegzetessége, hogy azon vidékek vagy helységek felkelői, ahol a jobbágyság vagy városi lakosság tömegesen jelentkezett katonának, saját sereget (századot) hoztak létre, amelyek az egymáshoz közeli települések embereiből állott. Ilyen volt Kaszás Pál ezerének második serege, amelyben főleg szilágy-somlyóiak, krasznaiak, szilágycsehiekek, zilahiak, keceliek, récsiek, ilosvaiak, csízériek, perjeiek (az utóbbi kettő román település) és az almás völgyi falvak kuruc felkelői voltak beosztva. De, ha fellapozzuk az 1704-ben készített névsort, melyben a katonák neve mellett a lakhely is szerepel, több mint száz szilágysági falu nevét olvashatjuk, legyen az magyar, vagy román etnikumú, igazolva, hogy valójában az egész Szilágyság megmozdult.

⁵ Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. Budapest, 1898. VII., 550. o.

⁶ Magyari András, i. m. 55–70. o.

A megszervezett kuruc hadsereg élelmezési és fegyverzeti ellátásáról az 1704. július 8-án Gyulafehérváron fejedelemmé választott II. Rákóczi Ferenc által kinevezett Hadi Élelmezési Bizottság gondoskodott. Hónapra leosztották a vármegyékre, szász székekre, városokra és kincstári birtokokra a szükséges élelem és abrak mennyiségét. Például 1705 „október végétől Nagybánya és Felsőbánya közösen napi 4–5000 és utóbb 6000 kenyeret volt köteles előbb a nagykárolyi, utóbb a zsigóbi tábor ellátására Kővárba küldeni.”⁷

A kuruc hadsereg ütőképességének fokozása érdekében igen fontos volt a fegyverzet mennyiségi és minőségi javítása. A pillanatnyi szükségletek kielégítése végett már 1703. őszétől megszervezik a lőszergyártást Nagybányán, Besztercén, ahol francia mintára az első szuronyok is elkészültek. Torockón kardokat, puskacsöveket és golyókat készítettek, például 1706 áprilisában, három hét alatt, 30 ezer puskagolyót állítottak elő. Szükség volt a hazai gyártmányú harci eszközök előállításának fokozására, mert a kedvezőtlen politikai helyzet mind nehezebbé tette a külföldi fegyverek beszerzését.

A gazdasági élet megmentésére és a hadikiadások fedezésére a fejedelem „...Ezüst (pengő) és réz (kongó) pénzt veretett, melyet a nép Pro libertate feliratról libertásoknak nevezett.”⁸ Rákóczi megállapodott és védelelet adott Nagybánya szabad királyi városának a pénzverés érdekében. A pénzverdében először ezüst, arany érmeket vertek, amelyeket 1704-től csupán a külföldi és diplomáciai ügyek intézésére használtak. A belső szükségletre, kötelező módon, rézből vert libertások és különböző névértékű polturások szolgáltak. A kurucok zsigóbi veresége után a fejedelem elrendeli a nagybányai pénzverde Munkácsra való költöztetését, amire azonban csak 1708 októberében került sor.⁹

A nagybányai pénzverdén kívül dolgoztak a körmöcbányai, kassai és munkácsi pénzverdék is. Az 1703–1711 között kibocsátott hatalmas mennyiségű rézlibertások értéke kb. 6 millió aranyforintnak felel meg.¹⁰

⁷ Balogh Béla: Nagybánya gazdasági és katonai szerepe a II. Rákóczi Ferenc vezette felkelés első harmadában. In. „Rákóczi urunk hadaival itten vagyunk”, Emlékkülés, Szatmárnémeti, 1999. 14–15. o.

⁸ Magyarország Vereckétől napjainkig. Budapest, I. 210. o.

⁹ Balogh Béla, i. m., 12–15. o.

¹⁰ Tezauru monetare din nordul Transilvaniei sec. XVI–XVIII. Cluj, 1970. 93–94. o.

1705 tavaszán I. József került a császári trónra. Rákóczi erdélyi fejedelemsége és magyarországi (Szécsényi országgyűlés) vezérőfejedelemsége, ami a két ország konföderációjának létrejöttét is jelentette, a Habsburg-birodalom hatalmi és dinasztikus érdekeit komolyan veszélyeztette. Ezért a bécsi kormány jelentős katonai erőket fordított a kuruc területek visszaszerzésére. A Szebenbe szorult Rabutin megsegítésére a magyarországi császári csapatok főparancsnokát, Herbeville altábornagyot küldték. Októberben beveszi és feldúlja Debrecent. Itt néhány napot táborozott. A kipihent császári hadnak úti célja a Szilágyságon keresztül Erdélybe jutni.

Mielőtt rátérnénk a zsbói csata részletes ismertetésére, említést kell tennünk egy másik eseményről. A mai Szilágy megye területén a kuruc-labanc összecsapások tulajdonképpen 1703 augusztusában kezdődtek, amikor Kaszás Pál, a későbbi kuruckapitány, a szilágysomlyói vár parancsnoka az őrséggel együtt átállott a kurucok pártjára. Rabutin ekkor Somlyó visszafoglalására 150 németet és 180 rácot indított „...kik éjszaka a városra ütvén, fölégetik a várost (1703. augusztus 21.) és számtalan prédát, pénzt s köntöst hozának el onnan, Zilajt is ugyanakkor fölégeték” – írja Cserei Mihály *Históriájában*.¹¹

Rákóczi tudomására jut, hogy a kb. 16 ezer főt számláló császári csapat megindult Erdély elfoglalására. A fejedelem 1705 októberében Magyaregregyre, – a Meszes-hegység Erdély felé néző oldalának lábánál, az Egregy patak kiszélesedő völgyébe – vezényli a kb. 23 ezer emberből álló hadát. Rákóczi stratégiai elgondolása abból a földrajzi adottságból indult ki, hogy Erdélybe észak felől csak a meszesi szoroson lehet bejutni, ami Vártelektől Brében keresztül Karikáig húzódik, majd kitágul a völgy Magyaregregy felé. A másik szoros ettől nem messze „...Zsibónál visz Szilágyba ...a Szamos balpartján megy az út a Meszes hegy végénél”¹² – írja Kőváry László.

Rákóczi Forgács tábornokot előre küldte Magyaregregyre, hogy a karikai szoros elzárási munkálatait elvégeztesse és az érkező hadnak megfelelő mennyiségű élelméről gondoskodjon. A fejedelem megérkezésekor „...a hadmérnökök előadták, hogy a Karika körüli magas hegyek védelme szerfelett nehéz, miért is a sáncokat a hegyszorulat Erdély felőli nyílásnál emeltették... a szoros jó szűk, a

¹¹ Petri Mór: *Szilágy vármegye monographiaja*. I. 263. o.

¹² Petri Mór, i. m., I. 225. o.

sáncok helyütt két, rendkívül meredek hegyre támaszkodtak, előttük levágott fák és ágakból készült torlaszokkal...”¹³ Az idézet szerint az erődítés Karika, a közelében levő Farkasmező és Kettősmező térségében volt. Ezt látszik alátámasztani, hogy Kettősmező Cetatea határrészben szántás alkalmával fegyverdarabokat, lószerszámokat és libertásokot találtak. A Şanţul lui Racolţa határrészben volt II. Rákóczi Ferenc védősánca, melynek hossza kb. 500 méter, szélessége 4–5 öl – jegyzi Petri monográfiájában.

A zsidói szoros megerősítése is folyamatban volt. A kiépített sáncok Zsidótól nem messze Őrmező és Borzova között húzódtak, ez utóbbinak a nyugati részén. Az itt levő két hegyláncot Zsidónál átvágja a Szamos. A második hegylánc lejtőivel félkörben helyezkedik el s összeköttetésben áll azzal a magas hegygyel, melyre a védelem balszárnya támaszkodott. A lejtő és a völgy félig volt elsáncolva, a hegytetőn Rákóczi útegei ellenőrizték a területet. A jobboldali lejtős részen szintén sáncok voltak. A védelem balszárnya volt gyengén fedezve, ezért ledöntött fákból torlaszokat is emeltek.

A fejedelem Károlyi Sándort bízta meg, hogy csapatával a császári hadak hátában legyen, s minden mozdulásukról értesítse, és ha bekövetkezik a kuruc-labanc összecsapás, hátbatámadással gyengítse az ellenséget. Valószínűnek látszott, hogy Herbeville a Karika szoroson keresztül szándékszik Erdélybe menni. Valaki azonban elárulta, hogy a szoros erősen el van sáncolva, s hogy a zsidói erődítés sokkal gyengébb. Herbeville meghallgatta Glöczkelsperg tanácsát, aki a vidéket jól ismerte, és csapataival a karikai szoros előtt Zsidónak indult. Nem a hegylánc legmagasabb ágazatán vonult, hanem a két hegy közötti lankásabb völgyben.

Mihelyt Károlyi az ellenségnek Zsidó felé indulásáról tudósította a fejedelmet, a karikai sáncokból a zsidóiba irányította csapatait, Karikán csupán két zászlóalj gyalogságot hagyott. Károlynak megparancsolta, hogy a Sennyei dandárt is a karikai szoroson át küldje a zsidói sáncokhoz, ő pedig maradjon az ellenség hátában egy órányi távolságra s mikor a csata megindul, támadja hátba a császáriakat.

November 10-én már kivehető volt az ellenség felállításának egy része. Rákóczi az esti tanácskozáson a jobbszárnny parancsnokságát Des Alleurs altábornagyra bízta, mer itt foglaltak helyet a francia grá-

¹³ Petri Mór, i. m., I. 266–270. o.

nátosok és más idegen ezredek, Forgácsra pedig a balszárny vezetését. November 11-én délelőtt voltak kisebb csatározások, de a főroham $\frac{1}{2}$ 3 órakor kezdődött, ami a kurucok teljes vereségével végződött. A csata kimeneteléről így ír Petri Mór: „...Már megebédelt (mármint a fejedelem) Szurdokon gróf Csáki Lászlónál, amidőn jelentették, hogy az ellenség balszárnyán némi mozgás vehető észre, de a magaslat által elfödve, nem volt tisztán látható. Értésére esett azonban csakhamar, hogy az ellenség a sáncok ellen indult. Erre lóra ült a fejedelem, hogy a helyszínre siessen. Rövid idő múlva hallották is az ütközet zaját, a sortüzelést, mely azonban nem tartott soká, s amint tovább haladtak, már futókkal találkoztak, csakhamar magával Des Alleurs marquisval, ki elmondá, hogy a balszárny egészen felbomlott s így ő a jobbszárnyal semmit sem tehetvén, visszahúzódott. Kevéssel utána Forgács is megérkezett jelentvén, hogy a rácok néhány lovasszázaddal a balra elterülő ritkás erdőn át feljutottak a magaslatra (a kurucok hátába) ... és hogy a gyalogság a kötelességét nem teljesítő lovasságtól cserben hagyatva s szemben és oldalról megtámadtatva, miután egy darabig Virmond cs. tábornok ellen vitézül oltalmazta a sáncokat, végre visszavonult, amint lehetett ... Károlyi nem vett részt a csatában és nem teljesítette a fejedelem ama parancsát, hogy az ellenség táborát támadja meg...”¹⁴ A kuruc hadsereg szétzilálta a környező erdőkbe és a Szamos völgyébe húzódott. Rákóczi meneküléséről kétféle vélemény van, az egyik, hogy Szamosújvár felé ment, majd onnan vette útját Lengyelországba; a másik, amit Kazinczy Ferenc ír le¹⁵ ... erdőnek vevé magát, ott balra csapott, átusztatá lovával a Szamost, s a turbukai hegynek vevé útját, Kővári vidékén és Máramaroson keresztül ment Lengyelországba.”

A turbukai hegy az a kopár, magas csúcs, aminek lábánál a Szamos éles kanyart vesz és északnak fordul. Szemben van Zsibóval. Mindenki Rákóczi-hegyként ismeri, mert a szájhagyomány szerint a fejedelem innen nézett le az elvesztett csata színterére s indult újra a bujdosásra.

A csata után, Herbeville jelentése szerint, hatezer halottat találtak a sáncokban, 60 zászlót, 28 ágyút, sok löszert és számos szekér ele-

¹⁴ Petri Mór, i. m. I. 268. o.

¹⁵ Kazinczy Ferenc, XXIII. Levele.

séget zsákmányoltak. A császáriak közül csak 700 esett el és sebesült meg. Az elesettek számának túlzásával Herbeville saját dicsőségét akarta növelni a császári udvarban. Károlyi Sándor, hadával az ellenség hátában, november 15-én a zsibói csata színhelyén volt s „... az elhullottakat megolvasta, többet négyszáznál nem talált. A császári ezredekben ezerig való veszett a zsibói sáncnál.”¹⁶ A nyolc kuruc tisztet és két rác kapitányt a templom köré, míg a katonákat négy helyen a sánc árkába temettette.

Az 1705. november 11-én lezajlott vesztes zsibói csata fordulóponthoz jelentett a szabadságharc történetében. A katonai következmények mellett érzékenyen érintette a belső konszolidációt és a fejedelmek központosítási törekvéseit. A paraszti-kisnemesi jellegű kuruc hadsereg szétesésével s Erdély nagy részének császári uralom alá kerülésével megszűnt a radikális erők törekvésének széles népi bázisa.

Az utókor a történelmi eseményekről, így az 1703–1711-es Rákóczi vezette szabadságharcról is, könyvekből, dokumentumokból szerez tudomást, ismeretet, de van, amikor a szájhagyomány vagy éppen a kórhoz kapcsolódó tárgyi emlékek útján. Már említettem, a kuruc tábor környékének – mind román falvak – szájhagyományát, a zsibói Rákóczi-hegy elnevezését, de olyan távolabbi helyeken is előfordul a Rákóczihoz kapcsolódó szájhagyomány, mint Kis- és Nagydoba. Azt tartják, hogy a templom úrasztala alatt alagút van, ami Rákóczi erdői várához vezetett. A monda kialakulásához köze lehetett annak is, hogy a vesztes zsibói csata után Rákóczi tábori papja, Apáczai János lett a két Doba társegyházának lelkésze.¹⁷ A tősgyökeres zilahiak még ma is tudják, hogy melyik utcát hívták Tyúkól utcának, szerintük nevét onnan kapta, hogy amikor Rabutin csapatai Somlyó várát megtámadták, s a kurucokat elűzték, Somlyót és Zilahot is felégették s az utcában csak egy tyúkól maradt meg. Hogy a szájhagyomány mennyire tükrözi a valóságot és mennyi benne a meselem, erre jó példa a Tyúkól utca. Szabó T. Attila, Zilah helytörténeti adatai című tanulmányában dokumentumok alapján kimutatja, hogy a Tyúkól utca elnevezés először 1658-ban szerepel.¹⁸ Ugyanakkor az 1980-as években

¹⁶ Petri Mór, i. m., I. 172–173. o.

¹⁷ Szilágysági magyarok. 1999. 391. o.

¹⁸ Szabó T. Attila: Zilah helynévtörténeti adatai a XIV–XX. században. Torda, 1936. 41., 326. sz.

a Tyúkól utcában (volt Király s ma Coposu utca) végzett régészeti ásatáskor rátaláltunk az említett városégés nyomaira s a kor tárgyi emlékeire: épületmaradványok, tűzhelynyomok, kályhacsempék, cseréptöredékek stb.

A Rákóczi szabadságharcának tárgyi emlékei közé tartozik az a pénzlelet, amit Zilahon 1962-ben közművesítés alkalmával a volt Rákóczi utcában (ma Mihai Viteazu sétány) találtak. Az agyagedénybe rejtett 1.000 darabnál több Rákóczi-féle rézlibertást 1704–1706 között a körmöcbányai, kassai, munkácsi és nagybányai pénzverdékben készítették.¹⁹

A Zsibó környéki román falvakban ma sem ritka a Racolța, a Lobonț vagy Lobonțiu név. Vajon az ősök kuruc vagy labanc hovatartozását jelzi? A nyelvészek dolga lenne ennek tisztázása.

Végezetül, a kuruc költészet egyik versének két utolsó szakaszát idézném, amely 1703 és 1705 között íródott s vidékünkéről is szól. Címe: Erdélyi városokrul való ének.²⁰

7. Szabad Somlyó szent a neve méltán is hivatik,
Bacchus Isten templomának méltán neveztetik,
Télben, nyárban tele borral azért kedveltetik.
Vivát hát most, aki ettől így énekeltetik.

8. Zilah vára cseresznyével van elhíresedve,
A lakosi bőrcsiszárok szurkosok mint medve.
Szabadsága volt régente, de most elrekedve
Vagyon, azért nem is lehet senkinek jókedve.

¹⁹ Szilágysági magyarok. 1999. 24. o.

²⁰ A kuruckor költészete. Bukarest, 1956. II., 124–125. o.

HITTER FERENC

Pintye havasi betyár, majd Rákóczi kuruca – 1703 augusztusában

Pintye a havasok királya

Az osztrák nagyhatalom delelőjén, amikor Magyarországot áldozatnak szánták, kiemelkedő szerepet kapott a sorstól Zrínyi Ilona fia, II. Rákóczi Ferenc. Életének első nagy eseménye Munkács várának ostroma. Sajat bevallása szerint, a családján és saját magán ejtett sérelmek és a szegény nép iránt való érzése történelmi szerep elvállalására készítették. A történelmünk egyik jeles eseményeként ránk maradt küzdelmeknek mozzanatai Rákóczi vezetésével, sok szegény sorsú ember életét változtatták meg olyanképpen, hogy napjainkig is nevük ismertté és becsülté vált, általuk soha el nem képzelt pályán haladva lényeges változások előidézői lettek. Kurucvezető, vagy egyszerű szegénylegény, egyszerű emberekből lett hősök, vezéregyéniségek bukkantak fel a szükség adta kegyetlen időkben. Esze Tamás, Kis Albert, Vak Bottyán mellett, a Máramarosi-havasok koronázatlan királya is bekerül a történelembe, elsősorban, mint haramiavezér, de később, mint Rákóczi embere.

Pintye Grigorról sokat hallottak az emberek Kővár vidékén, de híre ment Máramarosban, Budfalván és Erdély távolabbi részében is, ma már minden bizonnyal a hollómezei Pintye család sarjaként. Sokan foglalkoztak vele, szerették volna tudni, hogy kiféle, miféle lehetett ez a betyárvezér. A nép ajkán született nagyon gazdag költészet hőst csinált belőle. A történelmi adatok szűkössége, egyre inkább bővülő anyaga néhol a valóságos betyárról szól, de tanult, katonameberként is említi. Ennyien talán eddig még nem foglalkoz-

tak életével, mint most a 300. évforduló kapcsán, amikor életének végét ismerik el Nagybánya ostrománál.

Domokos Sámuel magyar történelemkutató szerint, hozzátartozik a kurucháborúk történetéhez. Apsai Mihály János Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból című művében a budfalvi nemes Pintye család nemességét igazolja, szerinte onnan származik. Talán nem is a származására vonatkozó adatok a fontosak. Inkább a kemény és durva tapasztalatokkal bélelt ősök hagyatékába jutott ember, aki az idegen elnyomás, a gazdagok, az urak elleni örökletes és örökölt ellenszenv hatása alól nem vonhatta ki magát.

A 17. század utolsó évtizede a szociális igazságtalanságok zaklatott időszaka, amikor az agyonnyomorgatott jobbágy nép megpróbál kitörni rettenetes helyzetéből. A románok lakta hegyvidékek társadalmi forrongások színhelyévé váltak. A hegyvidék a pásztorok otthona, egyben a rablóbandák menedékhelye. Pintyének és betyárjainak létezéséről 1694-től kezdődően beszélünk, amikor az erdélyi arisztokrácia egyik képviselője intézett levelet Nagybánya város főbírájához, értesítvén arról a támadásról, melyet a máramarosi hegyekben a betyárok intéztek egy görög kereskedő csoport ellen, ahol öt halott és több sebesültről tesz említést. Korabeli okmányok Krácsfalva (Mara) és Hotinka (Hoteni) falvak lakói, a betyároknak nyújtott tevékenységéről szólnak. Károlyi Sándor Szatmár megye főispánja Önéletrrásában és Naplójegyzeteiben részletesen leírja a hegyekben garázdálkodó rablóbandák ellen tett lépéseit: „...1694-ben a hegyekben számos oláh rabló mutatkozott, s tavasz kezdetén garázdálkodni kezdtek annyira, hogy megzabolázásuk úgy a tábornok őkegyelmességétől (Nigrelli Octavian felső-magyarországi tábornok Kassán), mint a Fölséges Udvartól elrendeltetett.” A fizetetlen hajdúk azonban több esetben a rablókhoz szegődtek, miután nem csak oláh, hanem magyarokból álló bandák is tevékenykedtek az erdőkben, hegyekben.

Pintye elfogásával Löwensburg Frigyes szatmári várkapitány is foglalatoskodott, majd 1701-ben I. Leopold császár 500 császári tallért tűz ki Pintye fejére.

A fenyegetettség elleni védekezés érdekében Nagybánya város tanácsa elrendeli, hogy a város lakossága „...minden nap szorgalommal dolgozzon a város falainak megerősítésén, még vasárnap is.” Mivel elfogatása lehetetlennek látszott, a hatóságok kegyelmet ígértek,

ha felhagy rablótevékenységével: „A fölöttébb úzó hegyi tolvajok (Hollómezei Pintye) üldözése és kézrekerítésére nézve semmire sem mehetvén, sem a vidék fegyveres őrsege, Löwensburg gróf, katonai parancsnok katonai intézkedése jónak látta ezt elfogadni Nagy- és Felsőbánya városok azon tanácslását, hogy az említett rablókat kegyelem ígérete mellett kísérelje meg életmódjukkal felhagyni. Írt is a két város pecsétje alatt a rablóknak, kikhez a kegyelmi iratot a két városból alakult követség vitte meg a hegyek közé.” (1699. július 13.)

Pintye betyárcsapatának nagyságára, erejére, s arra a nagykiterjedésű működési területre enged következtetni az erdélyi gubernium (kormányzat) megkeresése Rabutin tábornokhoz 1701. május 11-i dátummal. Egy másik feljegyzés a gubernium kérését közvetíti a váradi püspökhöz Pintye és csapata kézrekerítésének ügyében: „Mennyit szenvedtek mind Magyarország, mind pedig Erdély némely részei amaz Pintye mellé összegyűlt tolvajoknak sokrendbéli latorsági miatt, kegyelmed is bizonyosan értette, kiknek latorságok és tolvajságok most ugyan az erdő az üdőnek felállásával és az fák levelével együtt feltámad, hanemha az ilyen gonosznak eleit veszi az ember. Bizonyosan informáltatunk pedig, hogy azon tolvajoknak az eleiben, oda ki hárman Tóth György Csatáron, Varga János Szolnokba, Nagy Imre Böszörménybe lappangásának, kik is mind hárman Pál Deák uram Regimentyebéliek.” – Elfogatására tehát mozgósították az egyházat is: „...kegyelmedet bizalmasan kérni igyekezzék a gonosznak eleit venni, ...specifikált latroknak megbüntetésüket elvégezni, s minket felőle tudósítani.”

Pintyét segítették a széles néprétegek. Átvették és értékesítették az elrabolt holmikát. Egy irat három oldalon sorolja fel Pintye orgazdáit Szatmár megyében, Nagybánya vidékén, Máramarosban és Lápos környékén. Közöttük említve vannak Varga János, Tóth György, Pap Istók, Csinalosi János és Nagy Feri „tolvajok”, akik az „elprédált jószágot Debrecenben egy Szabó nevű embernek adták el”. Közöttük találjuk a nyegrefalus oláh papot is. A pópák támogatásán nincs miért megütközni. Az oláhság nemzetté válásának küzdelmes időszakában, majd nemzeti történelme során is, sajátos vonás volt a rablók jelenléte, de a papok (pópák) jelentős szerepe is ugyanakkor. Tisztán kell látnunk, hogy nem szabad az akkori pópát a mostanival összehasonlítani. Az elmúlt századokban a pópa nem tartozott a művelt osztályhoz, hanem a néphez, melynek fia volt. A

hatóságok előtt sem volt becsülete, mindenki tudta, hogy marhakupékok, tudatlanok és iszákosak.

Pintye, vagy más tolvajok kézrekerítéséről, gazdag levéltári anyag tanúskodik. Érdekes adatok vannak arról, hogy kiket támadott Pintye és csapata. Egyik feljegyzés szerint görög és örmény kereskedőket fosztott ki. Egyébként nemeseket, örményeket, beszercei szászokat, lipovánokat, magyarokat és zsidókat fosztogatott. Vannak adatok, melyek szerint csapata mintegy 200 emberből állott.

Rákóczi szabadságharca

Helyi támadások, fellobbanó mozgalmak állapotában kezdte Erdély a 18. évszázadot. Máramarostól le Hunyad és Zaránd vármegyékig, a Székelyföldön, az Érchegység és Kővár vidékén, a Szilágyságban, Nagybánya, Kolozsvár, Gyulafehérvár és egyes szász városok körzetében, a mozgalmak gyújtópontjaiban különféle rétegeket sodort magával az ellenállás a Habsburg elnyomó uralom ellen. A császári kincstár rablógazdálkodásának, a német katonaság fosztogatásának súlya elsősorban a szegény jobbágyságra nehezedett. A bujdosók száma egyre szaporodott. Néhány értelmesebb helyi vezető irányításával, mint Esze Tamás, Tolvaj Ferenc, Kabai Márton szerveződött a jobbágyság és a bujdosó katonák felkelése a Habsburgok ellen, melynek éle a magyar nemesség ellen irányult. A jobbágyok a szegénylegények közé álltak, a hajdúk a kóborlókhoz csatlakoztak. A mozgalom magával sodort katonákat, jöttek a pusok, ármások, darabontok, bojárok, elszegényedett szabad székelek, székely jobbágyok, kereskedők és a külvárosok népe. Fuvarosok, kocsisok, marosi hajósok, különböző iparosok, só- és aranybányászok, pásztorok, aranymosók és formálták saját jellegűvé az erdélyi kuruc mozgalmat. Ebben az igen zaklatott légkörben robban ki 1703-ban a tiszai részen a felkelés, melyet II. Rákóczi Ferenc vezet a Habsburgok ellen.

A helyi mozgalmak egyik központja Máramaros és Kővár vidéke röppentette fel az önállóságáért kibontakozó Esze Tamás típusú vezető személyiségét, a román Pinteá Grigort.

Az egyre erősödő és terebélyesedő mozgalom és a nép ragaszkodása és bizalma végül is rábírja Rákóczit arra, hogy álljon az önként hozzá sereglő szegénylegények élére. Rákóczi 1703. június 16-án lép-

te át a magyar határt és a Latorca völgyén ereszkedik le, hogy felvegye a harcot. A felkelés vezetői közt találjuk Esze Tamás tarpai jobbágyparasztot, Kis Albertet, aki „bűneiért körözött tolvaj és gonosztevő, aki éveken át a szegénylegények elvadult életét élte”. Nagy gyorsasággal terjed a felkelés és mindjárt kezdetben a „Pro patria et libertate” feliratú kuruc zászlók alatt folytatott harcok eredményesen alakulnak. Egyes kuruc csapatok meglehetősen gyors ütemben közelednek Szatmár és Máramaros határaihoz. Ekkor Pintye Grigor, a „havasok királya”, elérkezettnek látja a pillanatot a cselekvésre. Mihelyt Rákóczi seregének csapattestei a bányavárosok közelébe érkeznek, Pintye azonnal és önként jelentkezik és felajánlja maga és „fegyveresei” szolgálatát Rákóczinak – Nagybánya várerődjének ostromában.

A kérdés, hogy mi indította Pintyét erre a lépésre, többféle választ rejteget magában.

Származása miatt nem fűthették hazafias érzelmek a kuruc célkitűzések megvalósításáért. Pintye jól emlékezett az általa korábban elkövetett gaztettek miatti üldözésekre, pandúroknak ellene indított hajtóvadászataira. Valószínű, hogy a Nagybánán reá váró gazdag zsákmány reménye is izgatta. A kurucokhoz való önkéntes csatlakozástól Pintye bizonyos előnyöket is remélt. Remélt némi bűnbocsánatot tetteire. Mindemellett égett benne a vágy, hogy a kuruc zászló védelme alatt „harcolva az igaz ügyért”, most már nyíltan is felléphet mindazok ellen, akik éveken át hajszolták és üldözték. Nagy elégtétellel gondolhatott arra, hogy végre az „urak városát”, Nagybányát belülről is meglátogatva, leteheti névjegyét a városi tanács asztalára és „hadisarc” jogcímén a zsákmányszerzésnek minden formáját megjátszva – elégtételt vehessen a gyűlölt városon. Pintye tisztában volt azzal, hogy a fénylő arany árnyékában, bányák és pénzverde szomszédságában nehezebb elviselni a szegénységet és elnyomást. Pintye a felkelt kurucok nevében az arany, a pénz erődjét akarta bevenni. A havasok népe indult a rohamra a kevély gazdagság ellen, ahol aranyásás, mosás, olvasztás, öntés, pénzverés, minden együtt volt megtalálható, s ahol a királyi kincstár sehol sem avatkozott bele annyira a városok, a polgárok sorsába, a magánéletbe és közügyekbe, mint a két Zazar-parti „aranyvárosban”. Pintye nagyon is jól tudta, hogy ez a patak nemcsak az aranyszemeket hozza magával alázattal és szorgalommal, hanem éppoly buzgalommal haj-

totta a verőházak kerekeit, mely elorozta kincseit. Különösen izgatta a betyárvezér fantáziáját a patak partján lévő pénzverde épülete, annak erődszerű vaskos falai, tömzsi tetőzete, zártsága és megközelíthetetlenlensége, és persze ami abban volt, amit ott készítettek: aranyforint, dukát, tallér, rénes forint, magyar forint, garas, krajcár, máriás, poltura pénzermék tömege. Nagybánya nagyon megirigyelt várossá lett. Itt annyi a pénz, amennyit akarnak. Itt gazdag és boldog mindenki! Ez a hír járt a nép körében, így vélekedett Pintye is. Új szakaszba jut Pintye és csapata küzdelme, ahogy a Tiszaháton Esze Tamás és Kis Albert kibontja a talpasok zászlaját. Pintye a felkelt jobbágyokkal együtt tevékenyen bekapcsolódott a szabadságharcba, mely egészen Nagybánya ostromáig sodorta.

Az irodalmi források, valamint a korabeli dokumentumok igen eltérő módon említik Pintye és csapatának szerepét és súlyát Nagybánya ostromában. Egyesek szerint ő foglalta el a várost a kurucok számára, más változat, hogy csupán néhány emberével vett részt a város ostrománál. Lényegében azonban azt állapítjuk meg, hogy elérkeztünk ama történelmi pillanathoz, mely – ha akarjuk, ha nem – véglegesen összeköti Pintye Grigor nevét és alakját a II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc hadjárattal. Most feltehetjük a kérdést: ki is volt valójában Pintye Grigor, a máramarosi havasok „vitéze” és koronázatlan „királya”? Hős volt, vagy haramia?

Az ismert feljegyzések szerint feltételezhető, hogy 1702–1703-ig betyártevékenységet folytatott, majd Rákóczi seregéhez csatlakozott, komoly segítséget nyújtva a győzelmes kuruc harcokhoz.

Pintyének Nagybánya ostromában való részvételét több korabeli feljegyzés is bizonyítja. Ezek egyike szerint betyárjai élén Pintye megtámadta a várost, feltehetően a keleti irányból, a Mészárosok tornyának irányából. Megpróbálkozott behatolni a városba, de gyilkos golyó által találva 1703. augusztus 14-én elesett.

Nagybánya város magisztrátumának 1703. augusztus 14-i üléséről készült jegyzőkönyv, s egyben részletesebb történelmi dokumentum is leírja a támadást: „...Békéssy András, Lantos János, Bella Ursu kuruc hadnagyok két zászlóval, valamint ama régi és híres «tolvaj» Pintye úr Hollómezőről (Magoaia) heted, vagy nyolcadmagával.” Megállapodás születik, hogy a városnak nem esik bántódása, túsokat cserélnek, s a városbeliek ételt és italt ajánlanak fel az idegeneknek, de a tárgyalások közepette, egyszerre csak támadók jelennek meg, a

külső kaput betörve, „...közöttük a legelső és leghíresebb volt a fent említett Pintye, aki ő maga is részt vett a városkapu megrohamozásában és a túsok, valamint a városban lévő kuruc hadnagyok közbeavatkozásának ellenére is – embereivel rabolni, fosztogatni kezdett. Miután a város lakossága két támadást végigszenvedett, a túsok biztatására fegyvert fogott és az ellentámadás során, említett Pintyét lelőtték. Mivel nevezett az ország útjain sok ártatlan vért ontott ki, így az ő vére is a kapu előtti útszélen folyt el, teste pedig mint gonosztevőnek – tisztesség nélkül a várdombon belül, a kerítés falánál elföldeltetett.”

1703. augusztus 13-át megelőzően Rákóczi csapatainak zömével a Szatmár melletti síkságon táborozott, előkészületeket téve Nagyvárad és Szatmár városainak elfoglalására, amikor is: „...míg ez a Kraszna folyó mellett történt, addig én kellemes hírt kaptam. A Meszes hegység hírhedt rablója, a román Pintye, meg akarván mutatni hozzám való hűségét, lejött Nagybánya városához – mely inkább arany- és ezüsbányáinak hírében, mint valódi kincsekben gazdag –, s hogy azt számomra elfoglalja, vagy pártomra állítsa. A lakosok meghódoltak és beengedték őt a tornyokkal védett falak mögé, de amikor Pintye csapatai fosztogatni kezdtek, a lakosok összefogtak családjuk és tulajdonuk védelmére, s megölték Pintyét és társait. A város azonban ezek után is elküldte hozzám követeit, hogy tettüket megokolják, és nekem engedelmességet fogadjanak. Elfogadtam a város nevében tett hűségesküjüket, dicsértem eljárásukat és visszaküldtem őket.”

Ez a fejedelmi Emlékiratban rögzített valóság Pintye kuruc zászlók alatt véghezvitt „hőstettéről” tesz említést.

Pintye Grigor a máramarosi havasok egykori rettegett útonállója és haramiavezére így vonulhatott be hősként nemzetének történelmébe, a magyar és román nép közös múltjának egy olyan szakaszában, melyet történelmünk II. Rákóczi Ferenc vezetett szabadságharcnak nevez.

Dr. SZÉNÁSSY ZOLTÁN

Kurucvilág Komárom megyében

*„Hazánk szentje, szabadság vezére,
sötét éjben fényes csillagunk...”*

Petőfi: Rákóczi

Történelmi előkép

1701. április 18-ára virradó éjszakán a Salm Károly ezred két tisztje töri be a nagyságos Rákóczi-kastély hálószobájának ajtaját, és a felesége betegágya mellett álló II. Rákóczi Ferencet a császár (I. Lipót 1657–1705) nevében letartóztatják. A drámai eseményt – maga az érintett – így mondja el: „...s az ajtó egy hatalmas ütésre felnyílt, s két ismerős Salm-ezredbeli százados gyertyával és pisztolyokkal fölszerelve körülfogta az ágyat, és engem a császár nevében fogolynak nyilvánított.”¹ A letartóztatott II. Rákóczi Ferenc a Habsburg-birodalom leggazdagabb főura volt, kinek a vagyona jóval meghaladta a császár tulajdonát. Várainak, kastélyainak száma több százra volt tehető. Kezében összpontosult a Rákócziak, valamint édesanyja révén, a Zrínyiek vagyona is.

De mi is volt a vétké Rákóczinak, kivel a rabszállító gyors ütemben vágatott Bécsújhely felé. A feltett kérdésre a választ maga a történelem adta meg. 1686-ban ugyan Magyarország felszabadult a török uralom alól, azonban ezzel csak az elnyomó változott, mivel ezt követte az előbbinél is keményebb osztrák hegemonia. Az ország elviselhetetlen állapotáról ad bizonyosságot gróf Zichy István országbíró, Komárom vármegye főispánja 1685-ben keltezett levele, báró Koháry István füleki kapitánynak címezve: „Szegény hazánk valóban nagy pusztulásra juta; ha isten hamar békességet nem ad, éhenhaló elég lészen.”² A történelmi helyzet tragikus szintézisét Komá-

¹ Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Bratislava, 1976. 96. o.

² Borovszky Samu: Komárom vármegye... Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1907. 462. o.

rom vármegye levéltárosa, Alapy Gyula így vonja meg: „A török pusztítás ahhoz képest emberséges hadviselés volt, amit a zsoldos katonák és az országra szabadított rációk műveltek.”³ A magyarság elviselhetetlen sorsát látta meg II. Rákóczi Ferenc, kinek felmenői kijelölték az utat a népfelkelés vezetésére. Felmérve a katonapolitikai realitást, szövetségest keresett, és meg is találta a Habsburgok hagyományos ellenfelében, XIV. Lajos francia király (Napkirály) személyében. A köztük folyt levelezés dokumentumait azonban a belga származású osztrák kapitány, Longuevalt elárulta, s Bécsben az udvarnál bemutatta a bizonyítékokat. Amikor már elegendő terhelő adat volt a császár kezében, akkor elrendelték Rákóczi letartóztatását, aki azonban mindezt elkerülhette volna. Ugyanis nővére Júlia, akit Aspremant Ferdinánd osztrák tábornokhoz kényszerítettek férjhez, értesült a fivére ellen kiadott elfogatási parancsról, és sietve tudatta vele. Mivel II. Rákóczi Ferenc felesége, Sarolta Amália hesseni hercegnő második gyermekét várta (György), az ifjú férj nem hagyhatta magára hitvesét életének e nehéz órájában.

Bécsújhelyen, minden bizonnyal nagyapja, Zrínyi Péter sorsa várt volna rá. Hisz ugyanabba a cellába zárták, ahonnan nagyapját a Wesselényi nádor vezette mozgalomban való részvételéért a vérpadra vitték 1671-ben. E családi elhívatottságban, minden bizonnyal volt jó adag családi végzettség is. Már élesítette pallosát a hóhér, amikor a bécsújhelyi börtönből megszökött II. Rákóczi Ferenc. Hát igen, embere válogatja: az egyik kapitány elárulja Rákóczit, a másik pedig megszökteti, amiért azután az életével fizet. Ugyanis az történt, hogy Rákóczi felesége rábeszélte a börtön parancsnok-helyettesét Lehmann Gottfried kapitányt, hogy tegye lehetővé férje megmenekülését. Lehmann kapitány egy dragonyos katonamundért húzott Rákóczira, vállára egy löporos hordót nyomott, aki azután, mint szolgálatos katona kísért a várkapun. A Bambucius nevű háts pedig már elő volt készítve, és vágóban vitte a szökevényt Lengyelország felé. A szökés ténye természetesen csakhamar kiderült, és Lehmann kapitány a legsúlyosabb büntetést kapta. Lefejezték, és mint árulónak, testét négyfelé vágták és kiszögezték a várkapukra.

A kuruc költészet megörökítette a nagyságos fejedelem megmentőjének nevét és egyben örök emléket állított Lehmann kapitánynak.

³ Alapy Gyula: Komárom vármegye kultúrtörténetéből. Tatabánya, 2000. 73. o.

*„Hauptmann Lehmann érte fogva tartaték,
Végre teste Bécsben négygyé vágaték,
Rákócziért vére bőven kiomlék.”⁴*

Ez a kalandfilmbe illő esemény 1701. november 8-án történt. November 24-én adták ki Bécsben II. Rákóczi Ferenc ellen, immár második, elfogató parancsot. Az üldözött és körözött azonban ekkor már Varsóban tartózkodott. Ezt a napot Rákóczi – életének e történelmi pillanatát – maga is megörökítette. Amikor franciás öltözetben a varsói francia misszió rendházában tartózkodott és beszélgetett a rendház fejével: „észrevettem, hogy a hátam mögött valaki az ajtót lopva és a zörejt óvatosan elkerülni akarva kinyitja; hátranéztem tehát, és íme láttam, hogy az elsőbben félig nyitott ajtó hirtelen nagy erővel kitarul, s láttam, mint rohan a legnagyobb örömmel a keresett gróf (Bercsényi) karjaimba, miközben megeredt mindkettőnk szeméből a könnyzápor.”⁵

Cum Deo pro patria et libertate!

Ezen jelszó alatt indítja meg II. Rákóczi Ferenc a második kuruc szabadságharcot. Az elsőt Thököly Imre késmárki főúr, Rákóczi mostohaapja vezette, és az eperjesi vésztörvényszékkel ért véget 1687-ben. 1703 májusában bontanak zászlót a kurucok a Tisza-háton, és most háromszáz esztendeje vette kezdetét az 1711-ig tartó nemzeti szabadságharc. 1703. június 7-én adta ki II. Rákóczi Ferenc Munkács várában latin nyelvű kiáltványát a szabadságharc okairól és céljairól, címezve az egész keresztény világnak. A magyar nyelvű változat 1704-ben jelent meg.

Tanulmányom, mint a címe is mutatja, elsősorban szűkebb pátriámra, Komárom és környékére korlátozódik. Míg a vármegye a szabadságharc idején szinte egészében a kurucok kezére került, maga a komáromi vár a bécsi udvar kezén maradt. Komárom vármegye földrajzi fekvésénél fogva: észak és dél, valamint kelet és nyugat irányban egyaránt ütköző zóna lett. Nem véletlen tehát, hogy a kuruc szabadságharc legendás bátorságú tábornoka, Bottyán János fő tevékenységi területe megyénk, illetve a szomszédos Érsekújvár volt.

⁴ Köpeczi-R. Várkonyi: i. m. 102. o.

⁵ Uo.: 103. o.

A vármegye, azaz a megye tisztikara, élén gróf Esterházy Antal főispánnal és Konkoly Thege László alispánnal, már 1704-ben a Rákóczi felkeléshez csatlakozott. Ezzel kapcsolatban Thaly Kálmán így ír: „A curiális nemesek is jobbára kiszökdöstek Komárom várából, hol a vármegyeháza is pusztán maradt. A vármegye künn szerveződött: üléseit Tatában, Udvardon, Érsekújváron és Esztergomban tartotta.”⁶

Ki is volt ez a Bottyán generális, kinek alakját annyi legenda veszi körül? 1640–1645 közötti években született Esztergomban kisenemesi családban. Tanulmányait a jezsuiták tették lehetővé, amiért templomszolgai tisztséget vállalt. Első hőstettét akkor követte el, amikor Érsekújvárt a mecset tornyából ledobta az imádkozó műezzint a hajbókoló mohamedán hívők közé. Bizonyos források azt írják, hogy Lipót császár ezért személyesen fogadta és hadnagyi rangot adományozott neki. Vérbeli végvári vitéz lett, 1683-ban már az esztergomi lovasság főhadnagya. Részt vett 1686-ban Buda visszafoglalásán, majd ezt követően a délvidéki harcokban. Vitézségét értékelve, a császár ezredesi rangra emelte, és egy huszárezred tulajdonosává tette. Kuckländer, az esztergomi vár parancsnoka – hogy Bottyán János vagyonát megszerezze – bevádolta őt az udvarnál, hogy a felkelőkkel levelezést folytat. Ezért 1704. október 1-jén letartóztatták, és Bécsbe szállították. Azonban Nyergesújfalunál sikerült megszöknie, mivel a felesége által utána küldött szolgák, kiásták fogdájának falát. Még ebben az évben Selmecebányán felkeresi Rákóczit, és kardját neki ajánlja. Kuckländer esztergomi várparancsnok, hogy bosszút álljon a megszökött Bottyán ezredesen, feleségét börtönbe vetette, aki 1705 végén ott is halt meg.

Ezen kis kitérő után figyelmünket a Komárom vármegyét közvetlenül, vagy közvetett módon érintő hadi eseményekre összpontosítsunk. Takáts Sándor, a híres történetíró jegyezte fel az 1703-as esztendő krónikájában: „1703-iki év október és november havában Ocskay László és Borbély Balázs a felkelőkkel már a Vágnál lobogtatták diadalmas zászlóikat; decemberben pedig Károlyi Sándor is megérkezett a Dunán innenre, s annak legnagyobb részét meghódítván, Pozsonyig terjesztette ki hatalmát. Majd rövid idő múlva Bercsényi is megérkezett hadával, s benyomulván a Csallóközbe, Komáromot fenyegeté.”⁷

⁶ Századok. 1870. 611–612. o.

⁷ Takáts Sándor: Fejezetek Komárom város művelődés és gazdaságtörténetéből. Tatabánya, 1996. 164. o.

A hadműveletek során Komárom ismételten ostromgyűrűbe került. Hisz a legközelebbi városokat – Esztergom, Tata, Érsekújvár –, ha néha átmenetileg is, a kurucok birtokolták. Az-az megismétlődött a történelemből jól ismert helyzet: a város mögött a császárhű vár-erőd, a Vágon és a Dunán túl a kurucok. Szolgálták volna jó szívet a komáromiak Rákóczi zászlaját, de mögöttük fenyegetően meredtek a vár ágyúi. A várat ugyanis úgy építették, hogy ágyúival ne csak a támadó ellenséget löje, de egyúttal sakkban tudja tartani a falak alatt elterülő várost is. Ez a lehetetlen helyzet rányomta bélyegét a város magisztrátusának döntéseire. Egyszóval mást parancsolt az emóció, és mást a ráció. Míg az uralkodó felé a hűséget kellett kinyilatkoztatni, ugyanakkor a szomszédságban tanyázó kurucok lojalitását is el kellett nyerni. Ez az ellentmondásos kép olvasható ki Gyulai Rudolf bencés tanár írásából: „(Bécs, 1704. január 9–12.) Savoyai Jenő ő kegyelmes hercegsége a komáromi vár alkapitányától egy magyar nyelven írt és Károlyi Sándor által az ottani város bírójához Sámalt (Zámbáld) úrhoz küldött levelet kapott, melyben azon felhívás foglaltatott, hogy adja magát a város jóságosan Rákóczi oltalmára, mert ellenkező esetben ő maga fogja arra 12 ezer emberrel kényszeríteni és hogy hallomás szerint előhadát már a legközelebbi faluba küldte. Az alkapitány úr azonban felelet helyett, vasba verette a küldöncöt és az ottani lakosokkal együtt elhatározták, hogy az utolsó emberig védeni fogják magukat.”⁸

Ez volt az igazi kutyaszorító történelmi példa. Azonban valamit mégis tenni kellett a tanácsnak, vállalva a felelősséget az utókor előtt. 1704. január 31-én követeket indítottak a Csallóközben tanyázó fővezérhez Bercsényihez, az alábbi nyilatkozat átadására utasítva őket: „Mivelhogy ezen mozgalmas időben és a dolgok szerencsétlen állapotában városunk azon siralmas helyzetbe jutott, hogy már egész Magyarországon majd mindenütt dühöngő zavargóknak káros és veszélyes munkájából hasonlóan ki lesz téve... azon veszedelemnek és csapásnak, hogy vezetőik tűzzel-vassal, végpusztulással való fenyegetésekkel megadásra bírják és szorítsák; azért czélszerűnek, sőt szükségesnek tartottuk, hogy ezen végszükségünktől kényszerítve, fennmaradásunkra nézve megfelelő módon, közakarattal és elhatározással... ő legszentebb felsége koronás királyunk és legkegyelmesebb urunk sérelme nélkül a következőket határozzuk:

---

* Komáromi Lapok 1900/6. sz.

És pedig először egy szóval, ünnepélyesen és felállva fogadjuk ő legszentebb felségének, hogy az irányában való köteles hitet, hűséget... megtartjuk. Továbbá, miután a szigorú téli idő miatt ő legszentebb felségének segítsége késedelmet szenvedni kénytelen... nehogy erőnk gyengesége miatt, odáig bennünket az ily nyílt helyen már mindenünnen körülvevő lázadók elnyomjanak,...mint annyi ártatlannak és özvegynek érdekét tekintetbe véve...bizonyos követeket tartottunk kebelünkben a zavargók második vezetőjéhez, t. i. Bercsényi Miklós úrhoz küldendőknél, azon utasítással, hogy az általuk jól ismert okokból és indítékokból, említett Bercsényinél jelenjenek meg, és ő felségétől, mint törvényes királyunktól való elpártolásunknak lehetetlenségét mentségül használják fel, és őt minden alkalmas módon és törvényes úttal arra indítsák, hogy szándékától és feltételeitől elálljon...és kíméljen meg a sok vérontástól annyi ártatlan özvegyet. Ha követeink isten segítségével az ártalmas szándékot elhárítani és ő felsége sérelme nélkül megengesztelni tudják, jó, ha nem: mi tovább is magunkat örök hűségünk nyilvánítása mellett, említett felséges királyunk kegyeibe és oltalmába aláztatosan alávetjük..."

A követek Somorjában találták Bercsényi Miklóst, és tőle az alábbi oltalomlevelet nyerték el: „Én Székessi gróf Bercsényi Miklós, nemes Ung vármegyének főispánja, méltóságos fejedelem, fölsővadászi Rákóczi Ferenc és magyar szabadságért Isten által fegyvert fogott egész hadaknak főgenerálisa, adom tudtára, akiknek illik, hogy minekutána nemes Komárom városbeli uraimék...kiadott credentialisukkal hozzám expediáltak, kértek azon, hogy előmbe terjesztett bizonyos okaikra és respektusokra nézve eltávoztassam azon Komárom magyar lakosaitól a hazánk fegyverének keménységét és szigorát. Tekintvén azért és respektusba vévén bizonyos előttem declarált consideratiokat annuáltam ő kegyelmek kérésének... és ígértem minden hostilitásnak a város és lakosai ellen való tilalmát, hadai között országunknak a következő tavasznak kinyílásáig, úgy, hogy mind közönségesen az benlévő uraimék és közrend is maguk komáromi határjukban szabadon megmaradhassanak, és senki a méltóságos fejedelem hűsége alatt lévő hadak közül ő kegyelmüket maguk határában... megkárosítani ne merészelje; sőt, ha valaki ő kegyelmük közül a megírt hadaink által megtaláltatnék károsíttatni, azon kárnak visszaadásában... elégséges satisfactiót tenni igyeke-

zem. Ellenben ő kegyelmük is, az általam declarált modalitás szerint... tartoznak pacifice megmaradván maguk határában, és... a méltóságos fejedelem hűségére kötelezett helységbelieknek semmi kár és hatalmas erőszak az alatt Komáromból ne tétessék.

Költ Somorjában,
1704. február 14.

gr. Bercsényi Miklós⁹

A dolgok ezzel szépen elrendeződtek – gondolná az utókor embere, hisz a jó komáromiakat már nem fenyegette a vész. De, hogy ne menjenek simán a dolgok, arról a vár parancsnoka Lanzenfeldt gondoskodott. Ugyanis a Bercsényinél járt követség tagjait elfogatta és bebörtönözte. Most aztán megint esedezhetett a városi magisztrátus gráciáért. A felterjesztést ezúttal Bécsbe küldték, a haditanács elnökéhez, Savoyai Jenő herceghez:

„Követeink által azt izente herczegséged, hogy maradjunk meg férfiasan az Ő felsége iránti hűségben és ha veszély fenyegetné városunkat az ellenségtől... folyamodjunk herczegségedhez segélyért... A kurucok által körülvéve, már több ízben vettük úgy írásban mint üzenet útján olyan fenyegetést ezen város irányába Bercsényi gróftól és Károlyi bárótól, hogy tűzzel s vassal elpusztítják a várost... midőn városunk lerontására a csallóközi falvakba rendelt néhány ezer lovas és gyalogos fegyveresnek Bercsényi gróf szigorúan megparancsolta, hogy minél több náddal és szalmával megrakott szekeret szerezzenek be, hogy betöltvén csekély védőárkainkat, a katonák könnyebben vonulhassanak ellenünk. Ezen szorongattatásban Lanzenfeldt

Gróf Bercsényi Miklós

⁹ Komáromi Lapok 1900/10. sz.; Vö.: Takáts Sándor: Lapok egy kisváros múltjából. Ziegler Károly Könyvnyomdája. Komárom, 1891. 118–122. o.

úrnak... feltártuk a fenyegető veszélyt... követeket küldtünk Bercsényi gróf úrhoz, a nevezett várparancsnok úr engedelméből...

Azután folyó hó 15. napján követeink visszatérvén, hogy az előadottakról a várparancsnok úrnak jelentést tegyenek, vele Bercsényi feltételeit közöljék...a város bírójával és a vármegye helyettesített alispánjával és szolgabíróval a várba belépve, hogy jelentést tegyenek, úgy a bíró urakat, mint a három követet, a várparancsnok bebörtönöztette és bilincsbe verette...

Kegyelmes Herczeg! A legnagyobb szívfájdalommal folyamodunk kegyelmességedhez, alázatosan kérve, méltóztassék a várparancsnok úrnak kegyesen meghagyni, hogy a bíró urakat és követeket a börtönből bocsássa ki...Ezen veszélyes helyzetben lévén, ha a várparancsnok úr a Bercsényi gróf úrral megállapított időhaladékot (jövő tavaszig)...megtagadná, semmi mást nem várhatunk, mint szorongatott városunk megromlását és elpusztítását...kérjük kegyes elhatározását. Komáromban, 1704. február 23."¹⁰

„Február 23-ról hozzánk intézett leveléből megértettük, hogy milyen szerződést kötöttek a maguk fenntartása érdekében a felkelőkkel a jövő tavaszig és bár nem kételkedünk benne, hogy a gróf Bercsényihez küldött követeik utasításában benne volt, hogy semmit ő felsége iránti köteles hűség ellen ne tegyenek, midőn mégis utólagosan kitűnt, hogy ezen követek megbízásuk határait meglehetősen túllépték, az őrség parancsnoka Lanzenfeldt úr által nem érdemlően helyeztetek fogságba. Miután azonban az egész közönség együttesen és külön-külön azon követekért a kezességet vállalni akarja, nevezett őrségi főparancsnoknak meghagyatott, hogy azokat bocsássa szabadon...

Bécs, 1704. márczius 9.

Ő. csász. kir. felsége hadi tanácsának elnöke és tanácsosai."¹¹

1705-től kezdődően a kurucok Bottyán János vezetésével folytatott harci cselekménye a Duna jobb partján Komárom–Esztergom megye területén zajlik. November 4-től december végéig terjedő időszak Bottyán generális diadalainak jegyében telt. November 23-án bevette Tata várát. Ezzel az ostrommal kapcsolatban írja a krónika a következőket: „Bottyán gróf Csáky Mihály által előre ostromzároltat-

¹⁰ Komáromi Lapok 1900/10. sz.

¹¹ Uo.

ván Tatát, derék hadaival maga is alája szállt. A híres tábornok személyes megjelenése annyira meghódította a várbeli magyar Labanczlovasságot, hogy kedvet kapott alatta szolgálni. Kijövén tehát ellenkezés színe alatt a várból, mind zászlóstól, seregestől kuruccá lőn. »Ki is igen jó katonaság« – jegyzi meg róla Bottyán dicsérelőleg. A várban magára hagyott német gyalogság e hírre elveszté bátorságát és a különben derék erődöt mindjárt az első ostromkor kegyelemre megadá. November 23-án már Mátyás Király...várpalotájában szálla meg Bottyán...asztán Pápa alatt termett. Szőnyögt vigyázó sereget állított fel.”¹²

Az előbbi idézet utolsó mondatánál meg kell állnunk, és érdemes ismételni: „Szőnyögt vigyázó sereget állított fel.” Szőny község a Duna mellett, Komáromtól délre található. Ma már Komárom városának egyik kerülete. 1976-ban, amikor Rákóczi Ferenc születésének háromszázadik évfordulójára emlékeztünk, a szőnyi Református Eklézsia irattárában II. Rákóczi Ferentől származó kiváltságlevelet találtam, melyet a nagyságos fejedelem 1705 decemberében adott a községnek. Vagyis, amikor Bottyán elfoglalta a falut.

Egy másik Komárom melletti községről, Martosról pedig azt jegyezte fel Bél Mátyás, hogy az eredetileg a Nyitra bal partján terült el. A kuruc háborúk idején – hogy a további zaklatásokat elkerüljék – telepedtek át a folyó jobb partjára, ahol a buja természet védelmet nyújtott nekik.¹³

Az 1705. esztendő krónikájához csatolva, még említeni kell a Komárom körüli egyéb történéseket is. Thaly Kálmán részletesen tárgyalja Bottyán János hadjáratait, és megjegyzi: „Nyergesújfalu határában a hídfőerőd maradványait soká Bottyán-sáncnak nevezték...Esztergom határában egy tavat, egy dűlőt és egy parlagot az ő nevééről nevezték el: »Bottyán-tavának, Bottyán-dűlőjének, Bottyán-parlagának.«”¹⁴

Bercsényi írja Rákóczinak Szentpéterről (Komárom mellett) 1705. március 31-én: „Haister ha megtér (Dunántúlról) Könnyít Károlyi uramon, kinek látom, Bottyánban minden reménysége... csak

¹² Uo.; Vö.: Thaly Kálmán: Bottyán tábornok II. Rákóczi Ferenc vezénylő tábornoka. Pest, 1865. 43–85. o.

¹³ Bél Mátyás: Komárom vármegye. Kalligram Pozsony, 1989. 140. o.

¹⁴ Thaly Kálmán: i. m. 15. o.

Bottyán menne által.” Következő levele április 3-ról, Búcsúról: „Bottyánnak de 24. (martii) kelt levelét veszem; az mint írja...még által nem ment vala (Bottyán a Dunán); üzente ugyan szóval, általmegy harmadnapra – az jó volna.”¹⁵

Bottyán 1705 őszén nyílt levelet bocsátott szét, melyben meghódolásra hív fel mindenkit: „Én Bottyán János, Méltóságos Erdély- és Magyarország Fejedeleme Felső-Vadászi II. Rákóczi Ferenc Kegyelmes Urunk ő Nagysága, és Szabadságért összeszövetkezett Magyarországi Státusok lovas és gyalog renden lévő Hadainak egyik Fő-Generálisa és Dunán innét való földnek Commendója...”¹⁶

Az 1706. évnek legjelentősebb haditette Esztergom bevétele volt. A kurucok a bal partról Karvánál keltek át a Dunán. Párkány felől lőtték ágyúikkal Esztergom bástyáit. Mindezzel párhuzamosan Bottyán ellenőrzése alá vonta az ún. hadműveleti területet is, vagyis Komárom felől elzárta Esztergom megsegítésének kísérletét.¹⁷ Esztergom vára sokáig nem tudott ellenállni a kuruc rohamoknak, és a parancsnok, a szabad elvonulás feltétele mellett feladta a várat (1706. szeptember 16.). Aki pedig nem volt más, mint az általunk már jól ismert Kuckländer kapitány. A szerződés alapján az esztergomi helyőrség a kuruc csapatok védelme alatt vonulhatott Komárom várába. Bottyánnak, mint tudjuk, leszámolnivalója lett volna Esztergom parancsnokával, azonban a hadijog ebben megakadályozta. Helyzetéről Lemaire francia hadmérnök a következőket írja: „Bottyán, akár a mesebeli farkas a báránnyal, mindenáron össze akart tűzni az esztergomi parancsnokkal és helyőrségével, hogy aztán barbár módon végezzen velük. Ám a fejedelem...ráparancsolt, hogy ne szegje meg a megadás feltételeit, s hogy fejével felel betartásukért, a kíséret parancsnoka pedig kijelentette, hogy hiába vezérőrnagy Bottyán, tőle sem tűri el a fejedelem parancsának megszegését, és a helyőrséget teljes épségben akarja Komáromban átadni, ha pedig bárki útját próbálja állni, lövetni fog. A fejedelem csak nevelt az összekapáson.”¹⁸

Az 1708. augusztus 3-i trencsényi csatavesztés döntő fordulatot hozott a kuruc szabadságharcban. Heister osztrák generális kilenc gyalog

¹⁵ Uo.: 49. o.

¹⁶ Uo.: 76. o.

¹⁷ Komáromi Lapok 1888/15. sz.

¹⁸ Köpeczi-R. Várkonyi: i. m. 250. o.

és tizenkét lovasezredet vonultatott fel, Rákóczinak alig tízezer harcosával szemben. A fejedelem kénytelen volt megállapítani, hogy XIV. Lajos francia király ígéretei nem teljesültek. Ahogy mondotta: „A szél is elhordja” – mármint a francia király szavainak súlyát. A csatavesztés fő mozzanata, hogy maga a fejedelem is súlyosan megsérült, amikor Pandúr lovával felbukott egy ugratásnál. Rákóczi elvesztette eszméletét, arcát vér öntötte el. A paripa a nyakár szegte. A kuruc seregben a fejedelem halálának híre terjedt el, ami a fegyelem felbomlásához vezetett.

Bottyán János, aki Érsekújvár parancsnoka volt, segélyhaddal volt útban Trencsén felé, a csata azonban közben eldőlt. Levonva a tanulságot – a veszített ütközet után – Bottyán generális új hadsereg felállítását tervezte, és ennek tárgyában kért támogatást a fejedelemtől:

„Fölséges Fejedelem!

Érdemem fölött jó Kegyelmes Uram!

Tartozó alázatos kötelességgel szolgálók Fölségednek. Szinte ez órában hozzák hírül, köbökúti plébános uram, ki Esztergomban, és Dalos Imre, ki Komáromban volt, hogy Budáról tizenhárom pumahányó mozsárt és négy öreg ágyút vízen Komárom felé, Gútához szállítottak; közönséges hír, hogy Ujvár megszállásához készülnek... Itt a nép nagyon megbódult az obsidió félelmétül...Istenért is alázatosan kérem Fölségedet: erre felé valamely hadakat nyomíttatni méltóztassék, hadd bátorodjék ezen itt lévő kevés militia...

Hajdú kevés vagyon, ki van is, már rosszul kezd beszélni. Fölséged méltóztassék hamarjában csak valami háromszáz jó magyar hajdút beküldeni, kihez bízassunk... Rézpénzben senki csak egy polturát sem vészen el, úgy, úgy megbomlott; mivel valamennyi sőt ezen földre szállították, a szegénységnek rézpénzen nem adták... Én a magam pénzt hétezer forintot az otlévő militia-ra kiadtam, minden gregariusnak harmadfél forinttal fizetvén, de a tiszteknek egy pénz sem jutott belőle... Soknak patkolatlan a lova; se patkót se vasat pénzen nem kapni..., méltóztassék megparancsolni Fölséged, valahonnét az bányákrul provideáljanak vasat az militia szükségére...

Fölséged méltóztassék gyakran kegyelmes leveleivel vizsgálni; az mint is Fölséged kegyes grátiájában ajánlván magamat, maradok utolsó csepp vérem kiontásáig

Fölségednek alázatos engedelmes szolgálója, s híve

Ujvár, 19. Aug. 1708.

Bottyán János m. k.¹⁹

¹⁹ Thaly Kálmán: i. m. 248–250. o.

Így is történt, ahogy azt vallotta a legendás szabadságharcos. Mert rá alig egy esztendejére, 1709. szeptember végén Bercsényi a következő szomorú hírt közli Rákóczival: „Most hozták hírért, szegény Bottyán vak sógor tegnap nyolc óra tájban behunyta az másik szemét is.”²⁰ Szeptember 25-én bekövetkezett halálát egyesek pestisjárvánnyal, mások agyvérzéssel magyarázzák.

Ezt a kort, a kurucok szabadságharc korát örökíti meg a Komáromi Kalendárium versikéje. Ez az emlékezetes naptár 1704-ben, tehát a szabadságharc éveit született és 1918-ig évente több tízezer példányban jelent meg. A sorokat olvasva, szinte megelevenedik a kurucvilág, és tán halljuk is a tárogatók bánatos hangját. Csak hunyunk be szemünket, és máris részeseivé válhatunk a háromszáz évvel ezelőtt kezdődött nemzeti szabadságharcnak, amely bukásában is történelmünk egyik dicső fejezetét alkotja, mert számunkra a magyarság évezredes múltjának egy magaslatos fejezetét idézi. Amely generációknak adott példát a szabadságszeretetről és önfeláldozásból. A legyőzöttek hitet és elszántságot üzennek nekünk, mai magyaroknak. Ezért fordítjuk meg a szállóigét: „Gloria Victis!”

*Viharban születtem. Egész ország lángolt.
Csillagos égbolton üstökös világolt.
Kék hegyek lankáján, harci tüzek égtek,
Tábort ültenek jó kuruc vitézek.
Tárogató zúgott erdőn, mezőn, bércen,
Rákóczy szent nevét hirdette merészen.
Ezerhét-nyolcvan írtak akkor tájban,
Kis kalendárium szét ment az országba.²¹*

²⁰ Köpeczi-R. Várkonyi: i. m. 339. o.; Vö.: Komáromi Lapok 1888/25. sz.

²¹ Baranya József: A komáromi nyomdászat és a komáromi sajtó története, Nágel Ottó kiadása. 1914. 6. o.

CSETRI ELEK

A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc nemzetközi összefüggései

Régebbi történetírásunk hajlamos volt arra, hogy a magyar történelem eseményeit, mozzanatait, jelenségeit pusztán önmagukban, öntörvényű fejlődésükben vizsgálja és mutassa be. Újabb irányzatai azonban arra törekednek, hogy olyan összefoglalások szülessenek, amelyek nagyobb kitekintésű európai beágyazottságban, nemzetközi összefüggésekben jelenítik meg a magyar nép múltját. Annál inkább, mert történelmünk nagy fordulópontjai nem érthetők meg igazában a világpolitikai helyzet, az európai háttér ismerete nélkül.

Hasonló helyzet előtt állunk, mikor a Thaly Kálmán által képviselt romantikus kép helyett a Rákóczi-szabadságharc valós, reális megítélése a feladatunk. Ugyanakkor a Nyugat-Európában információhiány miatt érvényesülő nemegyszer torz megítélés helyébe a magyarországi belső tényezők mellett az európai erőviszonyokat is meg kell világítanunk, amikor a kérdésről szólnunk. A II. Rákóczi Ferenc vezetése alatt lezajlott szabadságharc menete és európai fejlődésbe illesztése tekintetében az utolsó évszázad történeírói közül különösen Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes érdemeit kell kiemelnünk. Főleg nekik köszönhetjük, hogy a mozgalom megítélésében az értékelés során a szigorúan vett nemzeti kereteken túlmenően az összeurópai európai háttér is megvilágosodik előttünk.

Olvasóközönségünk nem egy tagja felteszi a kérdést, hogy miként is történhetett Magyarország népének, vezetőrétegének szembefordulása azzal a Habsburg Birodalommal, amely a keresztény országok katonai erejét mozgósítani és szervezni tudta a török alóli

felszabadulás érdekében? S ha már a szakadás megtörtént, további kérdés, hogy az ország önállósága visszaszerzéséért fegyvert fogott uralkodó osztály miképpen próbálta meg az európai hatalmakat a vezetése alatt álló szabadságharc támogatására megnyerni. A nyugat-európai országok vezetői külpolitikai céljaiknak megfelelően cselekedtek, támogatták vagy hagyták cserben a szabadságharcot. A jelen rövid összegezés ezekre a problémákra keres választ.

Mikor a II. Rákóczi Ferenc-szabadságharc nemzetközi összefüggéseit vizsgáljuk, önként adódik az európai hatalmi helyzet számbavétele. Ismeretes, hogy a Habsburg Birodalom akkoriban Közép-Európa legerősebb politikai és katonai hatalmaként emelkedett ki. A jelentős politikai tényezők előtt világossá vált a Török Birodalom, a „félhold” hatalmának hanyatlása, visszaszorulása és azzal párhuzamosan a befolyását nemcsak katonai és diplomáciai eszközökkel, hanem házassági politikával is szilárdító Habsburg-dinasztia, az „ausztriai ház” felemelkedése. Az akkori Európában szállóigévé vált a latin mondás: „Bella gerant alii, tu felix Austria nube.” (Mások viseljenek háborút, te, boldog Ausztria házasodjál). Tény, hogy a harmincéves háborút (1618–1648) lezáró vesztfáliai béke után megrendülni látszó Habsburg Birodalom térségünkben vezető hatalomként lépett fel és akarva-akaratlanul vállalta az oszmán-török hatalom visszaszorításának feladatát.

A jobb megértés megkívánja, hogy az előbbi évtizedek történéseihez kanyarodjunk vissza. Nem vitás, hogy a Magyarországot visszahódító, „felszabadító” háború az európai keresztény hatalmak összefogása, az előző próbálkozásokkal ellentétben a legsikeresebb hadivállalkozását eredményezte, amely teljesen megváltoztatta a közép-kelet-európai erőviszonyokat. Az ausztriai háznak a pápa segítségével sikerült megnyernie egy egész sor európai országot a török elleni háború céljainak. Az történt ugyanis, hogy a visszaszorulóban lévő keleti óriás, a Porta saját helyzetét úgy próbálta megszilárdítani, hogy 1683-ban, Kara Musztafa nagyvezír irányításával százezres sereggel ostrom alá fogta az osztrák fővárost, Bécsset, amely Magyarország után a kapu szerepét játszotta a nyugati országok felé. 1683. szeptember 12-én azonban a szövetséges Habsburg–lengyel felmentő sereg megtámadta és szétverte a császárvárost ostromló török tábor. A nagyvezírnek csak Mohamed zászlaját sikerült megmenntenie, 30 ezer katonája holtan maradt a csatatéren, teljes hadi felsze-

relése ott veszett, vert serege pedig pánikszerűen elmenekült. Bécs felmentése azonban politikai-erkölcsi tekintetben is fordulópontra: a török verhetetlenségének másfél évszázados híre végleg szertefoszlott.

A hatalmas győzelem ellenére a bécsi udvar a békére hajlott és lényegében a szövetséges Sobieski János lengyel király erélyes fellépésére sikerült a törökellenes hadjáratot tovább folytatni és Párkánynál ismét diadalmaskodni. A Szent Ligában szövetségre lépett Habsburg Birodalom, Lengyelország, Velence, Bajorország és a támogatásra siető német fejedelemségek csapatai hosszas tárgyalás és készülődés után 1686-ban indultak döntő rohamra Magyarország elfoglalására. Hosszas ostrom után Lotharingiai Károly főherceg vezetésével szeptember 2-án visszavívták Buda várát. Ennek nagy erkölcsi jelentősége volt, mert nemcsak a török magyarországi területeinek, az ún. hódoltságának a székhelye esett el, hanem Magyarország fővárosa szabadult fel a 150 éves keleti despotizmus uralma alól. Helyét a győztes Habsburg-dinasztia foglalta el.

Magyarország egészen új helyzet előtt állott. Ha annak idején Mohácsnál saját testével-hadseregével állott szemben a Portával, saját maga oltalmazásával egy időben a kereszténység védőbástyájaként harcolt, most a török visszaszorítása és kiűzése körülményei között a magyar vezetőréteg országa számára minél előnyösebb pozíciót akart biztosítani. Már Zrínyi Miklós, a költő azt a politikai nézetet vallotta, hogy Magyarországnak saját nemzeti haderővel kell biztosítania saját felszabadítását. Csakhogy erre nem voltak meg a feltételek. A Habsburg-dinasztia I. Lipót személyében olyan politikai vonalat követett, amely az abszolutizmus központosító tendenciájának megfelelően – a cseh példával összhangban – Magyarország teljes beolvasztására törekedett. Így történhetett meg, hogy miközben a visszafoglaló háborúk során mintegy 20 ezer főnyi magyar hadsereg részt vett ugyan az ország felszabadításában, de a bécsi elképzelésekkel szemben komoly ellenállás mutatkozott. Ha az 1670-es években az ún. Wesselényi-összeesküvés, a bujdosók jelentették a szembe fordulást, 1683-ban egyenesen a török orientáció kapott lábra a Thököly Imre vezette mozgalomban. A bécsi uralommal szembeni ellenállást szimbolizálta Zrínyi Ilona, I. Rákóczi Ferenc özvegye, mikor második férje, Thököly politikájának megfelelően megtagadta Munkács várának átadását a császári hadaknak.

Mivel az ország visszafoglalása a Habsburg-dinasztia irányításával történt meg, Bécs úgy tekintette, hogy az országot maga erejével szabadította fel, s így a *ius armorum* (fegyverjog) alapján maga jogosult Magyarországot saját elképzeléseinek megfelelően kormányozni. Az ellentétet fokozta, hogy a császári tábornokok a 17. század végén önkényesen jártak el a magyar birtokosság és városiak ellenében, s a létrehozott neoacquistica (birtokújraszerzési) bizottságok külföldieket juttattak előnyökhöz, javadalmakhoz és uradalmakhoz-földdekhez. Ugyanakkor a föld népét a császári katonáknak járó beszolgáltatás (portio) és beszállásolás, illetve fuvaroztatás terhe tette elviselhetetlenné.

Ilyen körülmények között robbant ki a hegyaljai felkelés (1697), majd annak bukása után a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc. A vezér Rákóczi családi hagyományok alapján is a Habsburg-ellenes harcok hagyományait örökölte. I. és II. Rákóczi György erdélyi fejedelmek után édesapja, I. Rákóczi Ferenc a Wesselényi-összeesküvés egyik vezére volt, mostohaapja, Thököly Imre pedig ugyancsak Bécs ellensége. Olyannyira, hogy a bécsi propaganda a „kereszténység ellensége”-ként mutatta be a nyugati országok előtt.

A Rákócziak nemcsak országuk önállóságának elnyerésére törekedtek, hanem nyugati szövetségesek után néztek. Már Thököly megnyerte magának a francia király támogatását. A Magyarországra visszatért ifjú Rákóczi Ferenc a Bercsényi Miklóssal szőtt szabadságharcos terveiben a francia udvarral lépett kapcsolatba. Rákóczi kivételes diplomáciai érzéke, irodalmi tájékozottsága és udvari összekötetései révén a mozgalom széles körű külpolitikai terveit alakította ki. Ennek rendjén felvette a kapcsolatot a francia királyi udvarral. Rákóczi levelei azonban osztrák kézre kerültek, a császári katonaság Rákóczit elfogta és abba a bécsújhelyi börtönbe juttatta, ahol annak idején Zrínyi Pétert és Frangepán Ferencet a siralomházból a vesztőhelyre kísérték. Rákóczinak azonban sikerült a börtönből megszöknie és a biztos halál elől Lengyelországba menekülnie.

A szabadságharc megindításakor Rákóczi ismét francia katonai és pénzügyi segítségre számított. Európa hatalmi viszonyaiban ekkoriban jelentős változások következtek be. Kelet-Közép-Európában a Habsburg Birodalom nagyhatalmi helyzetet vívott ki magának, az Oszmán Birodalom, Svédország és Lengyelország meggyengült, s

Munkács vára

ezzel egyidőben I. (Nagy) Péter Oroszországgal új nagyhatalom lépett fel Európában.

A szabadságharc megindítása a legszerencsésebb történelmi pillanatban következett be. XIV. Lajosnak 1703-ban a maga rendjén annál nagyobb szükség volt a magyarok szövetségére, mert Franciaország és a Habsburg-dinasztia között élet-halál harc kezdődött a spanyol trón megszerzéséért. A kirobbant spanyol örökösödési háború csaknem két évtizedig lekötötte a bécsi udvart és kedvező kilátásokkal kecsegtette a magyarországi szabadságharcot. A francia király – havi 30–50 ezer lívre (azaz 100 ezer tallér) pénzügyi támogatást ígért Rákóczinak, ami mintegy négyezer katona eltartására volt elegendő. Ha nem is nagy számban, francia katonák is érkeztek Rákóczi táborába, mégpedig mintegy 80 tiszt, 1500–2000 képzett katona.

A nagy európai konfliktus az ibériai trón megüresedése nyomán indult meg. Az utolsó spanyol Habsburg, a beteges II. Károly gyermektelenül halt meg és a XIV. Lajos francia király és I. Lipót német-római császár a spanyol trón utódlásáért egyenlő öröklési jogon pályázhatott. II. Károly azonban a francia király unokáját, Anjou Fülöpöt jelölte örökösének. XIV. Lajos, unokája nevében elfogadta a spanyol trónt, ami a jövőben a francia és spanyol monarchia egy fő alatti egyesítéséhez, egy megerősödött Bourbon hatalmi formációhoz vezethetett. A spanyol örökség ilyen értelmű alakulása a nyugat-európai erőviszonyok teljes felborulásának veszélyét hordozta magában, s Franciaország egyértelmű hegemoniáját jelentette volna.

Az osztrák Habsburgok ugyancsak számítottak a spanyol trónra, s törekvésüket Anglia is támogatta. Németalföld és Anglia szövetségre léptek Franciaország ellen és a háborúnak megnyerték I. Lipót is. Ezzel koalíció alakult ki Franciaország ellen annak érdekében, hogy Habsburg-jelölt legyen a spanyol király. A franciákhoz viszont a bajor választófejedelem és a kölni érsek csatlakozott.

A spanyol örökösödési háború először Lipót és szövetségeseinek kedvezett, később azonban a franciák győzelemsorozattal Bajorországon át már Ausztriát akarták megrohanni és a Duna mentén egészen Passauig jutottak el, s már-már a császárvárost, Bécsset fenyegették. Ekkor Savoyai Jenő osztrák fővezér kérésére azonban az angol–németalföldi szövetséges sereg Dél-Németországba nyomult és Hochstadtnál (1704) megütközött a franciákkal. Az egész háború legjelentősebb ütközetében a franciák megsemmisítő vereséget szen-

vedtek és jó időre védekezésre szorítkoztak. Franciaország és szövetségesei a vereséggel Bécs elfoglalásának lehetőségét mulasztották el, s az alkalom sohasem tért többé vissza. Rákóczi olyan történelmi pillanatban választotta a francia szövetséget, mikor XIV. Lajos szilárd külpolitikai és katonai helyzetben volt, 1704. után azonban egészen új konstelláció állott elő. A koalíció seregei elsöpörték XIV. Lajos szövetségeseit, megszállták Bajorországot, s így Franciaország magára maradt.

A vereség nemcsak Franciaország háborús kilátásait ingatta meg, hanem erősen kihatott a magyarországi szabadságharc sorsára is. Az eddig olyan sikeres kuruc hadműveletek (Felső-Magyarország, Erdély és a Dunántúl elfoglalása, kuruc portyázók megjelenése Bécs előtt) nyomán Rákóczi kezére került területeken a császáriak támadásba lendültek és fokozatosan visszaszorították Rákóczi csapatait. Sikereikhez hozzájárult, hogy a császáriak felszerelés, kiképzés és fegyelem tekintetében jelentős fölényben voltak a kurucokkal szemben, akik sikeres könnyűlovassággal rendelkeztek ugyan, de gyalogság és tüzérség dolgában hátrányban voltak.

Rákóczi a hochstadi vereség (1704) után is a francia támogatásra alapozott. Azt tervezte, hogy Vojnovich József megbízottja révén felkelésre bírja a horvátokat Bécs ellen, s ennek támogatására francia hajóhad küldését kérte XIV. Lajostól. A horvátok azonban tartózkodóak voltak, XIV. Lajos viszont csak néhány francia hadihajó küldését vállalta a horvát felkelés esetén. A kísérlet tehát megghiúsult. 1708-ban Rákóczi ismét próbálkozott. Mikor a francia hadsereg támad és a bajor választófejedelem a Rajnánál van, Rákóczi azt tervezte, hogy saját hadaival előnyomulva, szövetségeseivel Morvaországban találkozik. Felmerült Poroszország szövetségének megnyerése is, abban az esetben, ha a porosz trónörökös elfogadja a magyar trónt. A francia vereségek, a porosz király elzárkózó magatartása és a kurucok trencsényi csatavesztése aztán teljesen megghiúsította Rákóczi és nyugati szövetségesei hadainak egyesülési terveit.

A franciák számára kedvezőtlenül alakul a helyzet Kelet-Európában is. Régebb Lengyelország Franciaország szövetségeseinek számított. XIV. Lajos saját külpolitikai tervei támogatását várta II. Ágost lengyel királytól, de számított XII. Károly svéd király segítségére is. A kelet-európai helyzetben azonban az esett döntő mértékben latba, hogy Oroszország ki akart jutni a Balti-tengerre. Svédország ennek

megakadályozására törekedett, s ehhez Angliától és Németalföldtől is biztatást kapott. A hatalmi konfliktus a Svédország és Oroszország közötti, hosszú időre elnyúló ún. északi háborúhoz vezetett, melyben Lengyelország I. Péter orosz cár oldalán állott.

Rákóczi Ferenc a lengyel szövetséggel is próbálkozott. Sobieski János király után belső válság ütötte fel a fejét és felvetődött a magyar vezér lengyel királlyá választásának gondolata. Az a tény azonban, hogy Lengyelországnak a Habsburg-dinasztiával közös érdekei voltak a Török Birodalom elleni harcban, lehetetlenné tette a magyar-lengyel szövetséget.

Felmerült a Török Birodalom igénybevétele a Habsburg-ellenes küzdelem érdekében, hiszen a kuruc diplomácia előtt ott állott Bethlen Gábor, I. Rákóczi György és Thököly Imre példája. Rákóczi nem zárkózott el a török támogatástól és befolyásolni igyekezett Franciaországot, hogy a Portánál lépjen fel Magyarország érdekében. A kérdésben azonban Rákóczi óvatosan járt el, mert attól tartott, hogy török az egykori hódoltság visszaszerzését igényli. A Porta egyébként a Rákóczi-szabadságharc idején nem szőtt háborús terveket és nem mutatott hajlandóságot arra, hogy megszegje az 1699. évi karlócai békeben vállalt kötelezettségeit.

Kétségtelenül a Habsburg Birodalom sorsának egyik központi kérdése a magyar szabadságharc volt. Viszonyulását Rákóczihoz a spanyol örökösödési háború fejleményei határozták meg. Márpedig a szövetségesek 1705–1707 esztendeiben a Rajna-mentén és Itáliában győzelmesen harcoltak a franciákkal szemben. Franciaország nehéz helyzetbe került, nem tudta a magyar szabadságharcot támogatni, s így II. Rákóczi Ferenc magára maradt. Helyzetének valamelyes javulását ígérte az a tény, hogy 1707-ban I. Lipót meghalt és a nyomába lépő I. József új külpolitikai koncepcióval lépett fel. Ennek lényege az volt, hogy a további vérontás elkerülésére kettős célt tűzött ki: utközőállam létesítése Lotharingiában, és az Itália feletti hegemonia biztosítása.

Végül is Rákóczi Franciaország szövetségese maradt, ez volt külpolitikájának fundamentuma. Kérdés azonban, hogy ez a szövetség előnyös volt-e Magyarország számára, egyáltalában kinek használt? Franciaország szerencsecsillagának hanyatlása idején, 1705–1707. között Rákóczi megbízottai Nagyszombaton béketárgyalásokat kezdtek Bécs követivel. A két szembenálló fél között Anglia és Né-

metalföld diplomatái, a magyarok iránt szimpátiát tápláló Sunderland gróf angol és Rechteren holland követ közvetítettek. Látva Rákóczinak a francia szövetséghez való ragaszkodását, Wratislaw oszt-rák külügyér ezzel az üzenettel fordult Rákóczihoz. „Fenséges herceg! Ön annak a Franciaországnak az ígéreterre támaszkodik, amely szöszegései révén szerencsétlenül járt fejedelmek menhelye. Ön is ezeknek a számát fogja szaporítani és ezen a menhelyen hal majd meg.”

Rákóczi a legjobb, maximális külpolitikai elképzelés híve volt, melynek lényege a Habsburgok trónfosztása, Magyarország és Erdély függetlenségének biztosítása, új királyválasztás és a maga erdélyi fejedelemsége. Ismeretes, hogy az ónodi országgyűlés (1707) a Habsburg-dinasztiát megfosztotta a magyar tróntól és ugyanabban az évben a már 1704-ben megválasztott Rákóczi elfoglalta az erdélyi fejedelmi méltóságot. Az eredmények megőrzése azonban a hadműveletek és a nemzetközi helyzet alakulásától függött.

A holland történetírás megítélése szerint Rákóczinak nagy lehetősége nyílt a békére s a vezérlő fejedelemnek kár volt a békekötés alkalmát elszalasztania, annál inkább, mert az új uralkodó, I. József nyugati tervei miatt hajlott a békés megoldásra.

II. Rákóczi Ferenc országos kérdésekben is határozott álláspontot képviselt: mindvégig ragaszkodott Magyarország és Erdély önállóságához és türelmi álláspontjának megfelelően, a vallásszabadság biztosításához. Bécs nyilatkozata értelmében, a magyarországi ügyekben a királynak és a magyar országgyűlésnek közösen kell döntenie, megígérte a neoacquistica comissiók felfüggesztését, a szabad vallásszabadság elvét azonban nem fogadta el. Rákóczi végül annyiban engedett, hogy Erdély önállóságához ragaszkodott, amely reményei szerint a jövőben a magyar függetlenség kiindulópontja lehet. Rákóczi e kérdésben Bethlen Miklós erdélyi kancellár politikai röpirata, a nyugati protestáns hatalmakhoz intézett Noé galambja elvi indoklásával rokon véleményt vallott.

Bethlen Miklós röpiratában ezeket írta: „Feltételezzük, hogy a most háborút viselő hatalmak semmit sem kívánnak inkább népeik nyugalmanál egy ilyen véres háború után és mivel a jövőt is szem előtt tartják, szilárd, tartós és megbonthatatlan békét akarnak kötni, amelyet az utókor is élvezhet. De ez a béke soha nem lesz elég szilárd Erdély visszaállítására nélkül, hiszen nem vitatható, hogy ettől

függ a magyar királyság lelkiismereti szabadsága és jogai biztonsága, ahogy ezt a múltbeli tapasztalatok bizonyítják. Mert amíg Erdély önálló volt, a világi szabadságjogok és protestáns vallás virágoztak Magyarországon, ezzel szemben Erdély leigázása után lábball tiporták a magyar királyok választási feltételein alapuló valamennyi szabadságjogot. Azt mondom, hogy az általános béke soha nem lehet tartós, amíg nem rendezi Rákóczi fejedelem jogos követelését Erdéllyel kapcsolatban és amíg a bécsi udvar nem orvosolja a szövetségzett rendek sérelmeit, akiknek Rákóczi vezérlő fejedelme; amíg az európai hatalmak Erdély visszaállításával ki nem küszöbölik azt a kényszerhelyzetet, aminek következtében a fejedelem, az elnyomott magyarok és erdélyiek csak fegyverrel tudják kikényszeríteni követéseiket...”

A kancellár soraiban mintha Bocskai politikai végrendeletének szavai elevenednének meg, amit Rákóczi is magáénak vallott.

Ismeretes, hogy az angol és holland fél nem bízott Rákóczi – Bethlen Miklós elképzeléseivel rokon – tervei megvalósíthatóságában és azért intette mérsékletre, engedményekre a fejedelmet, melyek kétségtelen távol állottak a szabadságharcos Rákóczi céljaitól.

A tárgyalások megszakadtak és Rákóczi hadserege elszenvedte a súlyos trencsényi vereséget, minek utána a szabadságharc válságos, hanyatló szakaszához érkezett.

A szabadságharcos tábor újabb kiutat keresett és elszigeteltségéből kibontakozandó Ausztria ellenfeléhez, a bajorokhoz közeledett s felajánlotta a bajor nagyválasztónak a magyar királyságot. Ez a próbálkozás is dugába dőlt.

Akkor Rákóczi a világraszóló győzelmeivel elhíresült svéd uralkodóval, XII. Károlyal keresett kapcsolatot. Az ugyancsak abszolutista svéd uralkodó azonban rebellisnek tekintve Rákóczit, s követeit csak a táborig kancellár fogadta. Megegyezés itt sem született, még kevésbé szövetség.

Egy utolsó reménysugárként tűnt fel Rákóczi diplomáciájának egén az orosz–magyar szövetség gondolata, melynek szálait Varsóban szövögették. 1707 tavaszán megjelent Rákóczinál David Corbea, I. Péter cár megbízottja. Rákóczi habozott, hogy elfogadja a lengyel koronát. Kétségeit erősítette, hogy a francia diplomácia azzal fenyegette: XII. Károly svéd király rossz néven veszi kapcsolatait a cárral s bosszút áll rajta. 1707 szeptemberében a fejedelem megbízásából

Bercsényi Miklós mégis aláírta a két ország közti szerződést, az egyetlen, amelyet a magyar szövetkezett rendek egy nagyhatalommal megkötöttek. Ennek értelmében az orosz cár vállalta, hogy amennyiben XIV. Lajos hajlandó közvetíteni a svéd király és közte, s ez a közvetítés eredménnyel jár, segíti a bajor választófejedelemet abban, hogy elfoglalja a magyar trónt. I. Péter vállalta továbbá azt is, hogy kétezer katonát bocsát Rákóczi rendelkezésére és 400 ezer tallér évjáradékkal segíti a magyar szabadságharcot. Rákóczi lengyel királlyá választása esetén is kész katonai támogatást nyújtani Rákóczinak. Balsiker esetén évjáradékot biztosít Rákóczinak. Az országa modernizálásán dolgozó Nagy Péter megcsillogtatta Rákóczi előtt a lengyel koronát és támogatta Erdély önállóságának biztosítását. Maga Rákóczi pedig arra tett ígéretet, hogy megnyeri a franciákat a Nagy Péter és XII. Károly közti katonai konfliktus közvetítő szerepének elvállalása ügyének.

1707 őszen Rákóczi követei útján megkezdte a tárgyalásokat Versailles-ban az Oroszország és Svédország közötti francia közvetítés ügyében. Franciaország azonban késlekedett cselekedni. Rákóczi megbízatása a poltvai csata után még inkább időszerűvé vált, amennyiben eldöntötte, hogy Franciaország elvállalja a közvetítést. Az elhatározásban Rákóczi követének, Kökényesdi Lászlónak is szerepe volt, aki nem szűnt meg az ügyben a francia udvart bombázni. Felmerült az a terv is, hogy Franciaország közvetítést vállaljon Oroszország és a Török Birodalom között. Kitért az orosz–török háború és Nagy Péter a Prut mentén elterülő Stănilești-nél vereséget szenvedett (1711).

Rákóczi nem adta fel a reményt és a varsói megállapodás érvényesítésére Lengyelországba utazott, arra gondolva, hogy a cár segítségével jobb feltételeket nyerhet a bécsi udvartól. Távollétében Károlyi Sándor, Rákóczi fővezére és Pálffy János császári tábornok megkötötték a szatmári békét (1711).

A szatmári béke megerősítette a Habsburg Birodalom nagyhatalmi-nemzetközi helyzetét és megszilárdította a dinasztia keleti pozícióit. Ami annál nagyobb eredmény volt, mert a szabadságharc sikere esetén nem volt kizárt egy olyan lehetőség, hogy Magyarország és Erdély utközőállam legyen Bécs és a szultán birodalmi között. Az elképzelés nem valósult meg, s a békekötés Ausztria súlyát és befolyását éppen a török félhold hanyatlása időszakában növelte.

Összességül megállapíthatjuk, hogy Rákóczi kedvező nemzetközi helyzetben indította meg a szabadságharcot és további előnyös politikai-katonai elmozdulásra számított. A hochstadi csata azonban a magyar ügyet kedvezőtlenül befolyásolta. Az adott helyzetben gondolt Rákóczi bajor jelölt meghívására a magyar trónra.

A Rákóczi emlékirataiban emlegetett „kor szelleme”, az abszolutizmus államfelfogása és rendszere sem volt alkalmas a Rákóczi-szabadságharc előmozdítására, mert a kuruc mozgalom résztvevőit nem egyenlő félnek tekintette, hanem „lázadók”-nak, akik szembefordultak törvényes urukkal. Bizonyíték erre Franciaország példája. Az abszolút monarchia mintaképének tekintett XIV. Lajos diplomáciája, amelyre Rákóczi a nemzetközi mezőnyben leginkább számított, tárgyalta ugyan Rákóczi követivel, de soha nem kötött vele szerződést.

A spanyol örökösödési háború is kedvezőtlen fordulatot vett Franciaország számára. Végül is tehát: az európai nemzetközi viszonyok a Rákóczi-szabadságharc ellen alakultak és hozzájárultak annak bukásához.

Rákóczi lovasszobra Tarpán

Könyvészet

- Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre. I–II. k. Bp. 1889.
- Bethlen Miklós Levelei. I–II. k. Szerk. Jankovics József. Bp. 1987.
- Bethlen Miklós Önéletírása. I–II. k. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta V. Windisch Éva. Bp. 1955.
- Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk. Benda Kálmán. Bp. 1980.
- Hajnal István: Az újkor története. In: Egyetemes történet. Szerk. Hóman Bálint, Szekfű Gyula, Kerényi Károly. III. k. Újkor. Bp. 1936.
- Károlyi Árpád–Wellmann Imre: Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Bp. 1936.
- Köpeczi Béla: Magyarország a kereszténység ellensége. Bp. 1977.
- Köpeczi Béla: II. Rákóczi Ferenc és Franciaország. Bp. 1966.
- Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Bp. 1977.
- Magyarország története. 1526–1686. Szerk. Pach Zsigmond Pál. Bp. 1987.
- Magyarország története. 1686–1790. Főszerk. Ember Győző–Heckenast Gusztáv. Bp. 1989.
- Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. I–III. k. Bp. 1907–1910.
- Rádai Pál iratai. 1703–1706. I–II. k. Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán, Esze Tamás, Maksay Ferenc, Pap László.
- Rákóczi-tanulmányok. Szerk. Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1980.
- Szakály Ferenc: Hungaria Eliberata. Budavár visszafoglalása és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683–1718. Bp. 1986.
- Szakály Ferenc: Virágkor és hanyatlás. 1440–1711. Magyarok Európában. II. k. Bp. 1990.

FAZEKAS LÓRÁND

A kuruc fegyverletétel emlékoszlopa

*Tavaszi délután, verőfényes idő,
Az égen kis fejér felhők uszdogálnak
Hattyúsereg tán e felhőcsoport? vagy a
Hősök szellemei, kik itt elhalának?*

Petőfi írja A majtényi síkon című költeményében, mely az 1847. május 30-án a majtényi síkon történt második látogatásának hatására keletkezett. Megállt a Messzelátó-dombon, s végig tekintett azon a számára örök életében fájó eseményt idéző helyen, ahol a Rákóczi-szabadságharc lezárását jelképező fegyverletétel történt. Nem tudott megbékélni e történelmi ténnyel, így VII. Útlevelében „átkozódva és sírva” írja meg ezt a Károlyiakat átkozó verset. Mint annyi utazó, országutat járó ember, biztos betért a dombon lévő Messzelátó-csárdába, hisz más épület a környéken akkor még nem volt. Csak távoli falvak tornyai – Nagymajtény, Domahida, valamint a közeli város, Nagykároly tornyai intettek felé. „Csend van körülöttem, tünődöm, tünődöm.../ De mit állok itt? mért odább nem megyek?” – kérdezi merengve már előbb idézett versében önmagától. Költői képzeletében láthatta maga előtt a majtényi síkon a fegyverletételre felsorakozó 12 ezernyi kuruc-had katonáit, akik lelkükben a helyzettel megbékélve vagy sírva, szitkozódva – sosem tudjuk már meg –, zászlóikat, fegyvereiket halomra dobálva letették a fegyvert gróf Pálffy János császári tábornagy, Károlyi Sándor szatmári béketárgyaló partnere előtt. (Acsády Ignác 1898. 675.)

A majtényi sík a magyarság történelmében egy fájó emléké hely, ahol véget ért egy nyolc évig tartó reményteljes küzdelem, mely végül reménytelenségbe fulladt. De hova is tartozott és hova is tartozik ma a fegyverletételül szolgáló síkság? Szirmay Antal Szatmár

megyéről írt monográfiájában még azt írja: „Nagymajtény nevezetes lett a Szatmári békekötéstől, mely a Rákóczi pártján itten táborozott magyar hadaktól az alatt a hegy alatt, mely most szőlővel van beültetve elfogadtatott”. Tehát 1810-ben, amikor e művet kiadta, a terület a Károlyiak birtoka, s Nagymajtényhoz tartozott. Tehát mint történelmi helyet Nagymajtényhoz kell kössük. Viszont Acsádi Ignác 1898-ban kiadott, a történelmi kort tárgyaló munkájában az eseményt ábrázoló metszet alá már ezt írja: „A kismajtényi eskütétel”. Nincs tévedésről szó, mert Szirmay és Acsády munkáinak megjelenési ideje között majdnem kilencven év telik el, mely alatt egy új falu születik a Messzelátó-domb környékén, Kismajtény. Így e falu a fegyverletétel és hűségeskü helyének birtokosa lesz.

Kismajtény azonban nem egy alig száz évet megért település. Először 1417-ben említik, mikor Báthori István és Benedek, Nagy- és Kismajtényra királyi adományt kap. Az évszázadok alatt az utóbbi falu azonban elpusztult, nyoma sem maradt, Nagymajtény is erősen megritkult, mint Nagykároly környékének sok más falva. Így került sor Károlyi Sándor sváb telepítésére, mely során Nagymajtény is új, idegen nyelvű népességet kapott. A megmaradt magyarságot pedig nagy részben átköltöztették Börvelybe, míg 14 református család 1723-ban Károlyi Sándor engedélyével a Kraszna közelében lévő Ebesfalva határrészbe települt. Szintén a gróf jóváhagyásával a helyi lakosság a kialakuló falut Kismajténynak nevezi el. A Kraszna közelsége azonban gyakori áradásaival folyamatosan rettegésben tartotta a lakosságot. Ezt megunva 150 év után, az 1880-as évek elején a családokat az elköltözés gondolata foglalkoztatta. Gróf Károlyi Alajos azonban felajánlja örökáron való megvételre a Messzelátó-domb környékét, így aztán 1884–1886 között Kismajtény átköltözik mai helyére (Monográfia 1908. 98.) Tehát Petőfi falut még nem találhatott a Messzelátó-dombon, mint épület egyedül a csárda állt e helyen.

A szatmári béke pontjai között volt a kurucok hűségesküjének letétele. „Szatmáron megkötötték a szerződést csak a hűségeskü letétele maradt hátra. A legénységet a tisztek eskették meg. Ellenben a főtisztek eskütételénél még a látszatát is kerülni akarták annak, mint ha «fegyver alatt s erőszakosan» történnék.” Így került sor a majtényi síkon történt „nagy nemzeti színjátékra”.

Ezen nagykiterjedésű síkon lezajlott történelmi esemény színhelyét a nép szájhagyományként mind addig őrizte, míg csak

A vajai várkastélyban vitatták meg a szatmári békekötés pontjait

nem, sor került a hely megjelölésére. De a Károlyiak is – akiknek tulajdonában volt a hely – gondját viselték a nép által „Rákóczi-bokornak” nevezett határrésznek. Kitűnik ez egy 1848. május 15-én gróf Károlyi Lajos és Kismajtény lakói közt kötött szerződésből, mely szerint a gróf az „Ördög-árka” nevű majorságot a falu tulajdonába adja annak fejében, hogy a vízlevezető csatornát állandóan karbantartják és „a bokrot örök emlékül ne csak oltalmazzák, sőt gyarapítják, melyre nézve magukat kötelezték is”.

A hely pontos meghatározására akkor volt szükség, mikor 1875-ben Ivánka Imre az északkeleti vasút igazgatója elhatározta, hogy emléket állít a fegyverletétel színhelyének. Engedélyezésért Nagymajtényhoz folyamodott, de ott semmi írásos anyagot erre vonatkozólag nem találtak. Így nem adhattak jóváhagyást. Ezt követően Kismajtényhoz fordult (a falu ekkor még az Ebesfalva határrészben volt), ahol a már említett szerződést megtalálták és így 1875 novemberében írásban értesítették, hogy azon határrész, mely a Messzelátó-domb aljának nyugati részén terül el, az úgynevezett Bokor, a falu tulajdona és engedélyezik az emlékhely megjelölését. Az emlékezők szerint is a Rákóczi-bokor a Messzelátó-domb közelében, attól nyugatra terült el.

Ekkor már vasúti közlekedés kötötte össze Debrecen–Nagykárolyt–Szatmárnémetit–Máramarosszigetet–Körösmezőt, mely vonalat 1871–74 között több részletben adták át. De még folytak utómunkálatok, így például a szatmári állandó vasúti vashíd megépítése. Az ebből megmaradt követ kérte el az igazgató Schvarcz és Basch építő vállalkozóktól, akik ezt szívesen fel is ajánlották. Az igazgató Vukovics István vasútépítő mérnököt kérte fel a terv kivitelezésére. Így épül meg még 1875 végéig a ma is álló emlékmű, mely egy három lépcsőn álló homokkő obeliszk, s ennek felső fokán vészték a következő feliratot: Szatmári Béke 1711. április 27. Az obeliszk felső harmadában a kőből egy féldomború babérkoszorú díszlik.

1876. augusztus 15-én a délelőtti órákban Jókai Mór, a már akkor neves regényíró Petőfi útjait járva Domahídy István főispán, Teleki Sándor gróf és Paskuj Lajos kíséretében Szatmárról Angyalosra (Szamosangyalos) a Domahídy birtokra utaztában meglátogatta, sőt le is rajzolta az obeliszket, mely minden valószínűség szerint az első megörökített képe az emlékműnek.

Kismajtény – a szatmári béke és a zászlóletétel emlékműve

Közvetlenül a Kismajténnyal szomszédos falu, Domahida állomásának közelében van az emlékmű. Átvészelte a háborús éveket, impérium- és rendszerváltásokat. 1990 óta minden év áprilisának végén Szatmár megye magyarsága és számos hazai és külföldi meghívott jelenlétében az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) itt tartja meg a Rákóczi vezette szabadságharc megemlékezését. Az eddig tizenhárom alkalommal lezajlott ünnepséghez nyolc alkalommal tudományos emlékülés is kapcsolódott.

Szatmárnémeti – a szatmári béke emléktáblája

Könyvészet

Acsády Ignác: Magyarország története I. Lipót és I. József korában. Budapest, 1898.

Borovszky Samu: Magyarország városai és vármegyéi. Szatmár vármegye. Budapest, 1919.

Dávid Gyula–Mikó Imre: Petőfi Erdélyben. Bukarest, 1972.

Németi János: Kuruckori legendák Nagykarolyban és környékén. In. Rákóczi urunk... hadaival itten vagyunk. Debrecen–Nyíregyháza, 1999.

Szirmay Antal: Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete Budán. 1810.

Vita Zsigmond: Jókai Erdélyben. Bukarest, 1975.

Szamos – hetilap, 1875. október 24.

PÁVAI GYULA

Aradiak zarándoklása a Nagy Fejedelem hamvaihoz 1902-ben

Az 1867-es kiegyezést követő években, évtizedekben újra megindult az érdeklődés és kutatás nemzeti múltunk emlékei irányában, s ennek egyik kezdeményezője Thaly Kálmán (1839–1909) történész, irodalmár, a Nemzeti Történelmi Társulat létrehozója és irányítója. Kutatási területe főleg a kuruckor, a Rákóczi-szabadságharc időszaka, de írt tanulmányokat Zrínyi Ilonáról és Thököly Imréről, azonkívül egyike volt azoknak, akik szorgalmazták a bujdosó fejedelem hamvainak hazahozatalát. Ennek érdekében egy tudóscsoporttal a Nemzeti Történelmi Társulat és a Magyar Tudományos Akadémia részéről a századvégén Konstantinápolyban járt és részt vett Rákóczi hamvainak föltárásában az ottani római katolikus Saint Benois-kolostorban.

Hazatérte után a küldöttség, részletesen beszámolt a sajtónak a feltárásokról, s ennek eredményeként 1901–1902 között sok magyar zarándok kereste fel a sírt. A látogatáshoz a török kormány engedélyt adott, hiszen jelentős bevétel származott a hazafias turisztikából.

Aradról 1902 májusában indult egy negyvenfős csoport Konstantinápolyba a helyi Mérnök és Építész Egylet szervezésében. Az utazás szervezője Schor Lajos, az egyesület igazgatója, szellemi vezetője, kalauza pedig dr. Barabás Béla ügyvéd, országgyűlési képviselő, aki 27 év elteltével, 1929-ben megjelent Emlékirataim című könyvében számol be részletesen az útról.

Első dolga volt a megfelelő ajánlólevelek beszerzése, s ebben a kérdésben részletes levélben kereste fel Thaly Kálmánt. Dr. Kovách Géza aradi történész, néhány éve átadta nekem a Barabás-leveleket, hiszen a neves jogász, politikus a Kölcsey Egyesület jogtanácsosa-ként is ismert, sőt számos esetben képviselte az egyesületet neves fővárosi eseményeken.

A Thaly Kálmánhoz írt első levél a következőképpen tárgyalja a kéréseit:

„Kedves Vezérem és Barátom

Nehogy kétségben légy, hát tudatom, hogy imádott nagy alakunk, II. Rákóczi Ferenc kitűnő képét két példányban megkaptam. Az egyiket megbízásodhoz híven, el fogom vinni P. Lobry lazarista superieurnek, azt, amelyiknek hátára ceruzával ráírtad, sokat jelentő nevedet.

A másikat megtartom magamnak, díszesen bekereteztetem, lakásom egyik legszebb díszének. De előbb neked az árát kifizetem s megkérlek, írjad ennek is a hátára a nevedet, hadd képezze örök büszkeségemet, hogy ezt Thaly Kálmán vásárolta az én számomra.

Most van még egy kérésem. Légy szíves és írjal egy rövid levelet P. Lobrynak, amely levelet én személyesen kézbesítenék neki. Ebben említsd meg az általad küldött képet és kérd őt meg arra, hogy mi, Aradról odautazó magyarok egy misét óhajtanánk szolgáltatni, II. Rákóczi Ferenc emlékére, éspedig május 21-én, éppen Budavár 1849-iki bevételének 53-ik évfordulóján, s mise után egy nemzetiszalagos koszorút helyeznének és szegeznék oda. A mise azon oltáron lenne, amely alatt vagy mellett nyugszanak a szent hamvak. Ajánljál tehát be engem is s társaimat (negyvenen leszünk) P. Lobrynak s kérem, hogy engedje meg a misét s koszorúzást.

Ha Konstantinápolyba érkezünk talán még aznap (május 19-én) felkeresem az öreg házfőnököt a Te leveleddel s pontosan meghatározzuk a mise és koszorúzás idejét.

Azt hiszem, én hétfőn felmegyek Budapestre, s Nálad jelentkezem a levél miatt, de ha szerdáig, 14-ig nem jelentkeznék, úgy kegyeskedjél azt nekem borítékban Aradra küldeni.

Kedves szívességedet újból kérve, vagyok igaz szeretettel kész híved.

BARABÁS BÉLA“

Barabás Béla, már csak alig pár példányban létező könyvéből azt is megtudjuk, hogy ki volt az a negyven személy, aki részt vett az utazáson. Közülük íme a legnevesebbek: Schor Lajos, Barabás Béla, Lócs Rezső városi tanácsos, Parecz György ügyvéd, a Kölcsey Egye-

sület tanácsosa, Stengl Andor törvényszéki jegyző, Haán Lajos, Jakabffy Dezső városi tanácsosok, s természetesen a többi résztvevő is a város és megye intelligenciájának a vezető egyéniségei közé tartozott.

Lényeges, hogy Thaly Kálmán levelének másolatát is melléklí a könyv, ami annál nagyobb érték, mivel a neves politikus-jogász halála után a könyvtára, személyi iratai, levelezése szétszóródott. Tehát következzen a Thaly által írt ajánlólevél, amelyet franciából maga Barabás Béla fordított magyarra.

„Főtisztelendő Atyám!

Úgy tudom, hogy Főtisztelendőségednek nincs birtokában II. Rákóczi Ferenc fejedelem hiteles arcképe. Szolgálatot vélek teljesíteni, tehát azzal, hogy Barabás Béla magyar képviselő és egyik legjobb barátom útján, nagy hazánkfíának, egy felette sikerült tökéletes arc mását átszármasztatom.

Nagyon lekötelezne Főtisztelendő Atyám, ha említett barátomnak és vele együtt kiránduló mintegy negyven tagú társaságnak – kik mindannyian igaz magyar hazafiak – megengedni méltóztatnék, hogy a nagy halott sírját meglátogathassák, ez alkalommal egy ünneplés misét mondani.

Fogadja Főtisztelendő Atyám is hálás köszönetem kifejezése mellett nagyrabecsülésem és kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1902. május 10.

THALY KÁLMÁN,
országos képviselő,
a Magyar Tudományos Akadémia tagja“

Barabás Béla, annak érdekében, hogy az utazás és az ott-tartózkodás zavartalan legyen, Konstantinápolyba is írt egy levelet egy magyar származású török basának, aki a szultán hadsegéde és országos tűzoltó főparancsnoka volt, gróf Széchenyi Ödönnek, a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István fiának.

Széchenyi pasa válaszlevelében többek között ezt írja:

... „Ma voltam a mi követségünkön, ahol a következőket eszközöltem ki: Először az Önök itteni megérkezésüknél egy Kavasz

(kalauz) fognak kapni, ki azon lesz, hogy a konstancai hajóból kiszállásnál, a poggyászokra vonatkozólag a török vámhivatalban ne támadjanak nehézségek. Másodszer: a mi követségünk iparkodni fog, hogy a kincstár és a császári paloták megtekintése iránt, a császári engedélyt megszerezze, illetve azt kiadassák. Május 19-e hétfőre esik, konstantinápolyi látnivalók legérdekesebbje a Selamlík, midőn a Szultán a Mecsetbe rándul, az ideérkezésük utáni 5. napra, péntekre, május 23-ra esik, ezen felvonulást egy újabb parancs következtében igen távolról lehet látni.

Végül megemlítem, hogy ideérkezésük előtt néhány nappal ismételten értesíteni szíveskedjenek, hogy biztosan várhatjuk-e f. hó 19-én megérkezésüket, és kérem az urak névsorát megküldeni, és hány napig maradnak.

Fogadja Nagyságos Uram nagyrabecsülésem kifejezését, honfiúi üdvözetemet, mellyel maradok alázatos szolgája.

SZÉCHENYI PASA"

A továbbiakban Barabás Béla részletesen leírja a látnivalókat, az engedéllyel való bejutást olyan helyekre is, ahová másokat nem engedtek be, látogatását Széchenyi pasánál, akivel akkor is tartotta a kapcsolatot, amikor visszatért Aradra.

Ugyanakkor bemutatja a május 1-jén délelőtt tartott ünnepi megemlékezést, találkozását Lobry páterrel, majd leírja a koszorúzást. Az aradiak által vitt hatalmas babérkoszorút széles nemzeti színű szalag övezte, amire az itteni hölgyek aranyszállal hímezték a következő felírásokat: „Az Aradi Mérnök és Építészegylet” s alább „II. Rákóczi Ferenc emlékének”.

Az ünnepségen részt vett a konstantinápolyi magyar kolónia, az osztrák–magyar nagykövetség magyar tagjai, újságírók, kulturális atassék. Az első padban Széchenyi Ödön pasa és családja ült, s a kápolna egészen megtelt a résztvevőkkel.

Reggel kilenckor kezdődött a mise, amelyet P. Lobry tartott, utána az aradiak énekelni kezdték a Himnuszt, s az éneklésbe bekapcsolódott az egész terem. Miután elhelyezték a koszorút, Barabás Béla mondott igen lelkes hazafias beszédet, amiből szintén idézek néhány lényeges kitélt:

Zrínyi Ilona

II. Rákóczi Ferenc

„Vajjon meghallottátok ti, II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona és Thököly Imre, a mi nemzeti fohászainknak felétek törő lázas hangjait?

Mi nem azért jöttünk, hogy csendes nyugalmatokat felbolygassuk, hanem azért, hogy porhüvelyetekből elszállott lelketekkel s történelmi dicsőség övezte szellemetekkel, amelyek itt virrasztanak, érintkezzünk s megnyilatkoztassuk áhítattal kegyeletünket.

A magyar hazának hű fiai s a szabadságharcos vértanúink halálával megszentelt Arad polgárai, íme meghatott lélekkel, összeszorult szívünk fájdalmas érzületével borulunk le II. Rákóczi Ferenc sírjának vésett kőlapjára s nagy nevedet olvasva le róla szemünk könnyein megcsillan kétszáz év előtti nagyságodnak minden dicsősége, későbbi bujdosásodnak keserősége s a halállal hazánkra borult reménytelenségnek bánata.

Mi, akik ide e messze földre elzarándokoltunk, hálával gondolunk a török nemzetre, amely nemcsak védelmet adott a magyar bújdosóknak, de nyugvóhelyet is az elpihent szabadsághősöknek.”

Jó politikusként megemlítette, hogy Rákóczi és Széchenyi egyazon napon, április 8-án haltak meg, s bár a két dátum között majd másfél század van, ugyanazért küzdöttek, s most Széchenyi fia is imádkozik a Nagy Fejedelem sírjánál.

Két nap múlva az aradiak tovább utaztak, meglátogatták Szófiát is, majd Konstancán és Bukaresten keresztül, a predeáli hágón át hazautaztak Aradra.

Barabás Béla levelezése Széchenyi Ödönnel tovább tartott, küldött neki a kinyomtatott beszédéből is néhány példányt, s abból egyet a pasa a hiteles francia fordítás kíséretében P. Lobrynak is átadott.

Thököly Imre

De hadd fejezzük be mindezeket egy újabb levéllel, amelyet a zarándoklás évének júliusában Barabás Béla küldött, Thaly Kálmánnak.

„Kedves Elnököm és Barátom!

Már rég megjártam Konstantinápolyt, már rég elzokogtuk imáinkat II. Rákóczi Ferenc sírjánál és én azóta készülök, hogy Neked erről írjak, és beszámoljak arról, hogy minő hatása és eredménye volt nagybecsű levelednek, amelyet Te voltál szíves kérésemre Páter Lobry Úr, az ottani lazaristák szabadszellemeű priorjához intézni. Ide csatolok részedre elolvasás és esetleg megőrzés végett három példányt azon beszédemből, amelyet én 1902. május 21-én II. Rákóczi Ferenc sírjánál tartottam. Ugyanitt az ünnepség is le van írva.

Páter Lobry leveledet és II. Rákóczi Ferenc arcképét, amelyet Te küldöttél általam, nagy örömmel és lelkesedéssel fogadta s csodálkozva jelentette ki, hogy a fejedelem milyen hatalmas, szép ember.

Nagy készséggel teljesítette minden kérésünket, s kész örömmel szolgáltatott misét, de érte semmit sem fogadott el. A képet áhítattal

köszönte meg, s mondta, hogy külön fog Neked is írni, nem tudom teljesítette-e?

Beszédemet is tiszteld meg azzal, hogy átolvasod. Magyar lelkem igaz érzése szól belőle, s ha csaló és nem volt méltó a nagy fejedelemhez, ennek nem én, hanem a pusztulást jósló korszellem az oka, mert hiszen mi törpe nemzedék még csak meg sem tudjuk érteni, annál kevésbé méltányolni, hogy kije volt II. Rákóczi Ferenc a magyar nemzetnek.

Ezt csak Te érzed, s egyedül Te győztél meg minket arról, hogy ilyen lánglelkű apostola nem volt több a magyarnak.

Még egyszer megköszönöm én is, és társaim nevében is szíves támogatásodat, nagy és élvezetes utunk legszebb, legmagasztosabb részének elősegítéséért, köszönjük azért is, mert ritka magyar embernek jut osztályrészül leborulni II. Rákóczi Ferenc sírjánál.

Csatolok még két levelet, amiket nem adhattam át, mert azóta nem találkoztunk.

Isten áldjon meg kedves Vezérem, Barátom és testvérem az elvben, maradván készséges igaz híved.

BARABÁS BÉLA
országos képviselő“

Néhány év múlva (1906-ban) a fejedelem hamvai hazakerültek Kassára, s az országban egyre-másra alakultak a Rákóczi társaságok, asztaltársaságok, ahogy Mikszáth írja ezekről az évekről. Nagyon divatba jött újra Rákóczi, de vajon meddig?

Erről a divatról szól egy 1907 januárban érkezett Barabás-levél újból Thaly Kálmánról. Ebből idézek:

Országos Függetlenségi és 48-as Párt
Erzsébet körút 3-Royal B

Budapest, 1907. január 3

Szeretett Kurucz Tábornokom
Kedves Kálmán Bátyám!

(...) Apropos Arad!

Azt hallom édes kurucz kapitányom, hogy meghívást kaptál Aradra a Rákóczi Társaság helységének felavatására e hó 28-ára. Hát ez nem neked való, s csodálkozom is a merészségen, hogy Thaly

Kálmánt invitálják egy másodrendű kocsmahelyiség, alacsony, füstös 2–3 szobájába, pláne még szónoknak.

Majd lesz alkalma a város polgárságának Téged más alakban ünnepelni, de én magam sem járulhatok hozzá, hogy egy szűkkörű kocsmai társaság használja fel a Te személyedet és nevedet, még akkor sem, ha Rákóczi fejedelmünk szent nevével igyekeznek a figyelmet magukra vonni. Nélkülem nehogy belemeny az ilyen okvetetlenkedők kívánságának teljesítésére. Majd én megbeszélem a város polgármesterével, hogy tavasszal minő alkalomra kérjünk Téged Aradra, úgy, hogy a város összes polgárának (nem pedig egy kis csoportnak) alkalma legyen Téged ünnepelni.

Szeretettel üdvözöl kurucz közvitézed.

BARABÁS BÉLA
országos képviselő

Ez az ígéret valóra is vált, de nem abban az évben, hanem 1908-ban, amikor az októberi ünnepség díszszónoka valóban Thaly Kálmán volt. Erről is szól levél, de ez más témához tartozik.

Könyvészet

Barabás Béla: Emlékirataim. Arad, 1929. 167–170. o.

Barabás Béla levelei Thaly Kálmánhoz. Budapesti Országos Levéltár, 1747., L. 7. K.

Barabás Béla levelei Thaly Kálmánhoz. Budapesti Országos Levéltár, 1747., L. K. 105. o.

PÁLKOVÁCS ISTVÁN

II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvainak útja a Bánságban – 1906

Thaly Kálmán (1839–1909) történész kezdte el II. Rákóczi Ferenc hamvainak felkutatását a 19. század második felében. Thaly szinte egész életét a kuruc kornak és annak irodalmi emlékei kutatásának szentelte. A kuruc szabadságharc korával foglalkozó művei: tanulmányok, könyvek, kuruc nóták gyűjteménye egész kis könyvtárt tesznek ki. Oroszlánrészt vállalt Rákóczi és bujdosó társai hamvainak hazahozatalában.

1873-ban Zemplén vármegye közgyűlése határozatban fogadta el, hogy a megye nagy szülöttjének, II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatalával kapcsolatban felirattal fordul az országgyűléshez. Ugyanakkor felhívást intézett a többi törvényhatósághoz, hogy azok is csatlakozzanak a kezdeményezéshez. Egy év leforgása alatt Zemplén megye törvényhatóságának felhívásához 52 megye és szabad királyi város törvényhatósága csatlakozott.

A feliratot a képviselőház a miniszterelnökséghez utasította. Ennek következtében Szlávy József miniszterelnök megkereste a konstantinápolyi nagykövetséget, ahonnan azt a választ kapta, hogy Rákóczi hamvai immár nincsenek Törökországban, mert a sírt már az 1849-es Törökországba letelepedett emigránsok is üresen találták.

Öt évvel később, 1878-ban, maga Thaly Kálmán interpellált Tisza Kálmán miniszterelnöknél ebben az ügyben, aki válaszában szinte ugyanazt felelte: „az ügy nincs abban a stádiumban, hogy a hamvaknak hazaszállítása iránt intézkedni lehetne, mivel még az is kérdés, egyáltalán megvannak-e azok?”

Thaly nem nyugodott bele a válaszba s tovább kutatott. További kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy az a sír, amelyet a '49-es emigránsok felbontottak a Campo Grande-i keresztény ótemetőben és üresen találtak, nem is lehetett Rákóczi sírja. Mikes törökör-

szági leveleit tanulmányozva megállapítja, hogy Rákóczi hamvait Rodostóból Konstantinápolyba szállították s ott a Galata negyedbeli St. Benoit-templom kápolnájában helyezték el édesanyja, Zrínyi Ilona fejedelemasszony földi maradványai mellé.

1888-ban Thaly Kálmán elhatározta, hogy személyesen folytatja kutatásait Törökországban. Ezért 1888-ban Rodostóban és Izmitben, 1889-ben pedig Konstantinápolyban folytat kutatásokat, s ennek eredményeiről Rákóczi-emlékek Törökországban címen könyvet is megjelentetett.

Ebből megtudhatjuk, hogy Thaly Kálmán 1889 szeptemberében indult Fraknoi Vilmos (1843–1924) püspök társaságában Konstantinápolyba a Galatabeli lazarista atyákhoz, akik a St. Benoit-templom birtokosai voltak. E templom román stílusban épült, 1682-ben XIV. Lajos restauráltatta, s azóta francia védnökség alatt állt. Ennek a templomnak jobboldali kápolnájának Boldogságos Szűz oltára előtti sírbolt fülkéjében volt eltemetve Zrínyi Ilona és fia, II. Rákóczi Ferenc. Thaly és Fraknoi hosszasan közbenjárására a török hatóságoknál, valamint Lobry akkori rendfőnöknél és Bonetti pápai internunciusnál, végül megkapta az engedélyt a sír felbontására. Feltételként szabták ki, hogy a sírfelbontás a legnagyobb titokban történjék és arról két évig semmit nyilvánosságra ne hozzanak.

A sírfelbontás 1889. október 7-én a reggeli mise után, zárt ajtók mögött, csupán a lazarista rend néhány tagja jelenlétében ment végbe.

A fejedelem sírtáblája alatt nem találták meg II. Rákóczi Ferenc koporsóját, sem a mellette lévőben. Egyikben Rákóczi József, a fejedelem fia, a másikban pedig Bercsényiné Csáky Krisztina grófnő tetemei voltak elhelyezve.

Thaly Kálmán nem adta fel. Mikes a temetésre vonatkozó egyik törökországi levele alapján Zrínyi Ilona sírtáblája alatt is ásott. Itt két koporsót talált s a további vizsgálatai kétséget kizáróan bebizonyították, hogy a nagyobbik koporsó II. Rákóczi Ferenc tetemét rejtí magában.

Thaly Kálmán Mikes Kelemen 1735. április 16-i leveléből kiindulva, amely megemlíti, hogy amikor II. Rákóczi Ferenc holttestét bebalzsamozták, akkor a koponyából is az agyvelőt eltávolították, tehát léket kellett ütni rajta. Ezt a léket találta meg Thaly Kálmán a koporsóban lévő koponya csontvázán, sőt a léket becsukó csontdarab is selyemkendővel volt odaerősítve a koponyához.

A ruha és ékszermaradványokból megállapította, hogy a tetemet XV. Lajos korabeli fényes francia öltözetben temették el: piros bársony, gazdag arany paszomántos díszkabátban és alul arany csatos piros selyem nadrágban, selyem harisnyában.

Ekkor Rákóczi Ferenc maradványait a korhadt koporsóból egy cédrusfaladába helyezték, a sírfelbontásról jegyzőkönyvet állítottak össze, amelyet egy üveghengerbe téve azt elhelyezték a ládában, a ládát a régi koporsóba helyezve azt újra elföldelték.

Kutatásainak eredményét Thaly Kálmán, az előzőleg megkötött szerződés értelmében csak 1892-ben, a Magyar Történelmi Társaság negyedszázados emlékünnepe alkalmával hozta nyilvánosságra.

* * *

Ezek után sok év telt el, míg Rákóczi hamvainak hazahozatala újra terítékre került, s ténylegesen bekövetkezhetett. Miután Budapesten hosszú huzavona után elhatározták a hamvak hazahozatalát, Wekerle Sándor miniszterelnök 1906. október 16-án járt Bécsben Ferenc Józsefnél kihallgatáson, ahol jelentette a nemzet elhatározását a hamvak hazahozatalát illetően, s kérte a király beleegyezését a Rákóczit megbélyegző törvény hatályon kívül helyezéséről.

1906. október 19-én Wekerle Sándor benyújtotta törvényjavaslatát a képviselőházban. A miniszterelnök a következő beszédet mondta:

„II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazaszállításáról törvényjavaslatot vagyok bátor a Ház elé terjeszteni. A nemzet többszörösen megnyilvánult közóhájának tett eleget Felséges Urunk, mikor a király és a nemzet közötti bizalom újabb zálogául Rákóczi és bujdosó társai hamvainak hazaszállítását elrendelni méltóztatott. Ezen nemeslelkű fejedelmi elhatározásnak folyománya, hogy akkor, mikor a nemzet hőseinek ünnepét üli, azok a megbélyegző intézkedések is eltöröltessenek, melyek törvényeinkben, jelesül az 1711. évi XXI. törvénycikk 2. és 3. §-ban foglaltatnak. Ezt kívánja elérni a kormány előterjesztéseivel, mely a nemzet közóhájának felelően meg, nézetünk szerint indoklást nem kíván. Igen kívánatos volna, hogy akkor, amikor a hamvak az ország határát átlépik, a törvényjavaslat már törvényerőre emelkedjék és kihirdetessék. Kérem tehát, hogy a sürgős tárgyalás végett az igazságügyi bizottsághoz utasítsassék.”

Majd az országgyűlés mindkét háza megszavazta a Rákóczi-törvényt, mely így szól:

„Ő felsége attól az érzéstől áthatva, hogy az elődeire hosszú századokon át súlyosan nehezedett ellentétek és félreértések ma már egy régi letűnt korszak történelmi emlékeit képezik, a nemzetnek ismételten kifejezett közóhajára a király és nemzet kölcsönös bizalmának újabb zálogául II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazaszállítását legkegyelmesebben elrendelvén, az országgyűlés mindkét háza e fölött érzett hálás örömét nyilvánítván, elhatározzatik, hogy:

1. II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak tetemei hazaszállítván, országos küldöttségek által ünnepélyesen a kassai székesegyházba, Tököly Imre tetemei a késmárki evangélikus egyházban tétessenek örök nyugalomra.

2. Az 1715-ik évi 49-ik törvénycikknek második és harmadik paragrafusai eltöröltetnek. II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai emlékének megőrkítésére felállítandó emlékmű és a hazaszállítás költségeire 55.000 korona ajánltatik meg, amely az állami költségvetésben a miniszterelnökség átmeneti kiadásai között számolandó el és a pénztári részletekből fedezendő.

3. Jelen törvény rendelkezései semminemű magánjogi következményekkel nem bírnak.

4. Ezen törvény végrehajtásával a miniszterelnök, a pénzügyminiszter és a vallás- és közoktatásügyi miniszter bizatik meg.

Budapest, 1906. évi október 19-én

WEKERLE SÁNDOR
m. kir. miniszterelnök“

A hazaszállítás a következő terv szerint történt:

Förster Gyula báró és Manojlovits követségi attasé végezték Törökországban a hamvak elszállításának előmunkálatait, többek között emléktáblák előkészítését Izmitben (Thököly Imre tartózkodási helyén), valamint Rodostóban (Rákóczi Ferenc tartózkodási helyén).

A hamvakat a magyar Levante Hajótársaság 1904-ben épített 1200 tonna tartalmú Kelet hajóján szállítják Konstancáig.

Thaly Kálmán országgyűlési képviselő, a küldöttség vezetője, és társai: báró Förster Gyula főrendiházi tag, a Műemlékek Országos Bi-

zottságának elnöke, Fraknói Vilmos címzetes püspök, dr. Thallóczy Lajos osztályfőnök, dr. Török Aurél budapesti tudományegyetemi rendes tanár október 21-én érkeznek a Kelet hajón Izmitbe, majd onnan Rodostóba, ahol megkoszorúzzák az emléktáblákat.

Október 23-án Konstantinápolyba érkeznek, majd a koporsókkal a Kelet hajó október 24-én indul Konstancába. A tengeri út kb. 10 órát vesz igénybe.

A bizottság számára első osztályú fülkéket biztosítanak, a koporsókat a hajó fekete posztóval bevont belső helyiségeiben helyezik el.

A Kelet hajó, viharos átkelés után, október 25-én de. 9-kor érkezett meg Konstancára.

Innen a Magyar Királyi Államvasutak 26. számú különvonata viszi tovább a koporsókat Bukarest, Pitești, Craiova érintésével Ver-ciorova határállomásig.

Ferdinánd bolgár fejedelem Winogradból a következő táviratot küldte Konstancába a Kelet hajóra, Fraknói püspöknek:

„Ma éjjel tengerpartom mentén az önök nevezetes halottainak tiszteletreméltó hamvai elhajóztak. Fájdalom, a sötét éj és a háborgó tenger nem engedték meg, hogy azokhoz közeledhessem, ahogy én azt már elrendeltem, hogy a koporsókat saját szemeimmel láthassam. Gondolatban azonban elkísérem azokat egészen a kassai egyházba és a késmárki templomba.”

Fraknói Vilmos válasza:

„A nagy nemzeti hőseink hamvait kísérő országos bizottság mélyen meghatva fogadta fenséged nemes kegyeletének megnyilatkozását, mely hálás visszhangot fog kelteni ünneplő nemzetünk körében.”

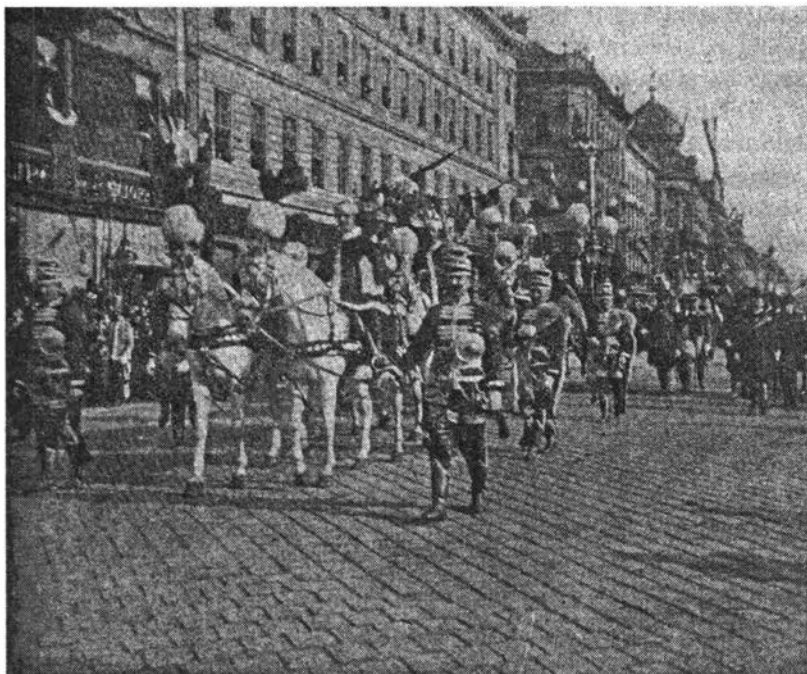
* * *

II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak méltó fogadtatására 1906. október elején kezdték meg az előkészületeket a Bánságban.

1906. október 5-én Temesvár szabad királyi város és Temes megye közönségéhez a miniszterelnökségtől a következő leirat érkezett:

„II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak tetemeit országos küldöttség f. é. október 28-án (vasárnap) reggel fogja Budapestre hozni, s azok a nyugati pályaudvartól kiindulólág fejedelmi hamvakhoz méltó díszmenettel fognak a budavári koronázó (Mátyás) templomba, illetőleg Thököly Imre tetemei a Deák-téri evangélikus templomba kísértetni, s ezen a helyeken hálaadó isteni tiszteletek fognak

II. Rákóczi Ferenc hamvait szállító gyászkocsi

tartatni az ország azon nagy öröme alkalmából, hogy Ő császári és Apostoli királyi Felsége legmagasabb elhatározása folytán történelmünk ezen dicső alakjainak földi maradványai immár hazai földben fognak pihentetni.

Ezen ünnepélyes isteni tiszteletek után a hamvak ugyanaz nap este Kassára szállítatnak, ahol 29-én leend az ünnepélyes gyászszertartás, illetve végleges eltemetés – míg Thököly hamvai még asznap Késmárkra szállítatnak, hol f. hó 30-án lesz az ünnepélyes eltemetés.

Amennyiben tehát a törvényhatóság t. közönsége, a budapesti ünnepélyen képviseltetni kívánja magát: felkérem a t. címet, hogy a budapesti ünnepen részvevő küldöttségi tagok számát „Rákóczi-Bizottság – Képviselőház” cím alatt sürgönyileg azonnal, küldöttjeinek nevét pedig legkésőbb f. hó 14-ig velem tudatni szíveskedjék.

Feltétlenül kívánatosnak tartanám, ha a törvényhatóság címeres zászlóját és amennyiben ilyennel rendelkeznék, a régi Rákóczi-

zászlót is a küldöttség egy, illetve két tagja lóháton vinné, az esetben is, ha egyébként bármely oknál fogva a törvényhatóság területén lovas bandériumot szervezni nem sikerülne.

Tekintve a budapesti országos ünnepség nagy jelentőségét, tekintve azt, hogy ez a drága hamvak hazahozatali ünnepségének természetes központja leend, méltán reményelem a törvényhatóság közönsége hazafias érzésétől, hogy a maga részéről is teljes odaadással fogja támogatni a kormányt azon törekvésében, hogy ez országos ünnepély már külső díszénél fogva méltó kifejezése legyen azon mély kegyeletnek, mely II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak ragyogó emléke iránt kiolthatatlanul él az ország lakosainak szívében.

Az ünnepély fényének emelése érdekében kívánatos, hogy a törvényhatóság küldöttjei nem gyászruhában, hanem díszmagyarban jelenjenek meg.

Megjegyzem végül, hogy az ünnepély részletes programját legközelebb közölni fogom.

Budapesten, 1906. október 2-án

A miniszterelnök meghagyásából

Dr. ROMY s. k.
miniszteri tanácsos."

A Temes megyei ünnepség megrendezése végett október 6-án de. 10 órára Temesvár polgármestere értekezletre hívta össze a városháza nagytermébe a város és a megye vezetőit. Ezen az értekezleten a résztvevők – a megye részéről Kapdebo Ferenc, Kórossy György, a város részéről dr. Kun László, Patzner István, Láng Dávid, Sternthal Salamon, Klinda József, Bánovits Sándor, Beé Ferenc, valamint Wittenberg Antal, dr. Daraganth János, dr. Berkeszi István – elhatározták:

- a város és a megye közönsége, a tanuló ifjúsággal, egyletekkel, testületekkel és társulatokkal együtt ünnepélyes díszmenetben vonuljanak a Temesvár-józsefvárosi indóházhoz. Gyülekezés a Losonczy-téren;
- a vonat megérkezésekor megkondulnak a város összes harangjai;
- tárogatók egy Rákóczi-korabeli zenedarabot adnak elő;
- az egyesített temesvári dalegyletek előadják a Himnuszot;
- a hamvakat az egyházmegye részéről beszentelik;

- ünnepi beszédet tart a polgármester, majd a hamvakat megkoszorúzza;
- ezután következik a koszorúzás az egyletek, társulatok, testületek részéről;
- egy újabb énekszám;
- a gyülekezet elvonul a hamvak előtt, majd a vonat indulásakor a Szózatot éneklük;
- a város Orsovára, a hamvak fogadására, kiküldi Geml József főjegyzőt és Nemes József kir. főmérnököt;
- a budapesti ünnepségen a várost öttagú küldöttség képviseli, a város címeres zászlaját lóháton dr. Várnay Dezső ügyvéd, mint a város bandérialistája viszi;
- az ünnepély végleges programjának összeállítására s lebonyolítására egy bizottság hozandó létre, s a programot egy rendkívüli városi közgyűlés vitatja meg s hagyja jóvá;
- Szabolcska Mihály vállalkozott, hogy a pályaudvaron egy versét elszavalja.

Ezután teljes erővel megindult az ünnepség megszervezése mind Temesváron, mind pedig a megyében. A hivatalos szervek, az egyházi hatóságok, egyletek, testületek, szervezetek egymás után adták ki közleményeiket, amelyekben az általuk szervezendő akcióról szólnak.

A városi tanács október 13-án megtartott ülésén a következő indítványt fogadta el:

„Temesvár szab. kir. város közönsége mélyen érzett hazafias örömeinek ad kifejezést a felett, hogy II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak, történelmünk ezen kiváló alakjainak tetemei hazahozatnak, s meghatva mond köszönetet a magas kormánynak és a Rákóczi-bizottságnak azon intézkedésért, melynek folytán a város közönségének alkalma lesz a drága tetemeiket Temesvár területén üdvözölve, hazafias és kegyeletes érzelmeit a szentelt hamvak fölött méltóképpen nyilváníthatni.

Az országos ünnepély külső díszének emelése érdekében elhatározza a város közönsége:

a. II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai tetemeinek Orsován folyó hó 27-én d. e. 10 óra 40 perckor, a korona-kápolna előtt történő első beszentelése ünnepélyéhez Geml József főjegyző és Nemes József kir. főmérnök, törvényhatósági bizottsági tagokat kiküldi, és neve-

zettek felhívja, hogy a tetemeket vivő vonatot Orsováról Budapestig kísérik és a székesfővárosban másnap tartandó egyházi ünnepélyen is képviseljék a város közönségét.

b. A Budapesten végbemenő ünnepélyhez a város közönsége a fent nevezetteken kívül Vest Ede lovag, nagypéli Sterntal Salamon, Baader Henrik, Szabolcska Mihály és dr. Hajdu Frigyes törvényhatósági bizottsági tag urakat kiküldi és felkéri dr. Várnay Dezső ügyvéd urat, hogy a menetben a város új címeres zászlaját lóháton vinni szíveskedjék.

A pályaudvaron végbemenő ünnep sorrendjét a város közönsége a következőképpen állapítja meg:

Az ünnepi menet a főkapitány és a vasúti forgalmi főnök által meghatározandó bejáraton a pályaudvar peronjára érkezve, ott a nevezettek által kijelölt térségen elhelyezkedik.

A vonat megérkezésekor a zenekar tárogatókkal előad egy Rákóczi-korabeli zeneszámot, majd a helybeli dalegyletek a Himnuszot éneklük, mire a hamvakat az egyházi papság beszenteli.

A beszentelés után a polgármester a város közönsége nevében ünnepi beszéd kíséretében megkoszorúzza a tetemeket, majd a hatóságok, az ifjúság, valamint a testületek leteszik koszorúikat.

A megkoszorúzás befejezése után Szabolcska Mihály törvényhatósági bizottsági tag, koszorús költőnk, elszavalja egy költeményét, ezt követően pedig a dalegyletek éneket adnak elő, melynek elhangzása után az egész ünnepi gyülekezet elvonul a tetemek előtt.

Végül a vonat indulásakor a dalegyletek a Szózatot éneklük.

Ezen helyi ünnepélyhez a város közönsége meghívja Torontál és Arad vármegyét, valamint Versec, Pancsova és Arad városok közönségét.

Az ünnepély rendezésével a városi tanács bíztatik meg, oly felhívással, hogy annak lefolyásáról jelentést tegyen."

A megalakult rendezőbizottság nevében a Budapestről kapott végleges pontos időzítés ismeretében a bizottság elnöke, Bandl Rezső városi főkapitány, a következőket tette közzé:

HIRDETMÉNY

I. Az ünnepély helye és ideje

A II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvait Orsováról hozó vonat f. évi október hó 27-én, este 6 óra 25 perckor érkezvén Temes-

vár Józsefváros állomásra s itt egy órán át időzvéen, az ünnepély október hó 27-én este 6 óra 25 perc és 7 óra 25 perc közötti időben a józsefvárosi pályaudvarnak vágány felőli oldalán fog megtartatni.

II. Az ünneplő közönség felvonulása és elhelyezése

A városi és vármegyei törvényhatóságok bizottsági tagjai és tisztviselői, a helybeli állami hivatalok tisztviselői, az ügyvédi és közjegyzői kamara, valamint a kereskedelmi és iparkamara tagjai, végül a tanulóifjúság az illető tantestületek vezetése mellett október hó 27-én délután 4 órakor gyülekeznek a belvárosi Losonczy-téren és ott a saját intézeti vagy címeres nemzeti zászlójuk alatt a Hunyadi utca sarkától kezdődőleg a következő sorrendben állanak fel:

1. Tanulóifjúság.

2. Temesvár szab. kir. város és Temes vármegye törvényhatósági bizottsági tagjai és tisztviselői, az állami tisztviselők és a kamarai tagok.

3. Intézetek, testületek, egyletek, társaskörök.

A díszmenet fél ötkor indul a Losonczy-térről és a Hunyadi-úton, Bonnaz- és Uri-utcákon haladva az állomási épületbe a következő bejáratokon jut be:

- a tanulóifjúság az érkezési csarnokon át;
- a 2. pontban említett hatósági képviselők a főbejáraton a nagy csarnokon át;
- a 3. pontban említett intézetek stb. a főbejárat és a II. osztályú várótermen át;
- a „Vörös Kereszt”, „Fehér Kereszt” és a jótékony célú Nőegyletek nőtagjai a főbejáraton és a III. osztályú várótermen át jutnak a felállított pódiumhoz;
- a dalegyesületek tagjai szintén a főbejáraton és a III. osztályú várótermen át jutnak a felállított pódiumhoz;
- az egyházférfiak az I. osztályú váróteremben gyülekeznek.

A díszmenetben résztvevők számára elkerített külön helyek vannak fenntartva, ahová a bevonulás megtörténte után többé senki sem bocsáttatik be.

A hatóságok képviselői és a nők részére fenntartott helyekre a rendező-bizottság belépőjegyeket fog kiadni.

A díszmenet bevonulása után a többi közönség a Pannónia gőzmalommal szemben lévő kapunál szabadon bemehet és a számára kijelölt helyeket elfoglalhatja.

Felkérjük a díszmenetben résztvevőket, hogy ünnepelő ruhában megjelenni és rendzavarás elkerülése érdekében önmaguk ellenőrizni szíveskedjenek azt, hogy a menethez illetéktelenek ne csatlakozzanak.

III. Jelentkezés a részvételre

A rendező-bizottság felkéri ezúton a II-ik pontban megjelölt hatóságokat (törvényhatóságokat, állami hivatalokat és kamarákat), továbbá a városban létező intézeteket, társasköröket, testületeket és egyesületeket, végül a tanintézetek igazgatóságait, hogy legkésőbb f. hó 25-ig jelentsék be Bandl Rezső főkapitány úrnál, mint a nagybizottság elnökénél azt, hogy a díszmenetben hány személlyel vesznek részt, s illetőleg a hatóságok részére hány belépőjegy adassék ki, és hogy koszorút helyeznek-e el. A díszmenet rendezése végett az állami hatóságok 1–1, az egyesületek stb. 2–2 rendező nevét is jelentsék be.

IV. Az ünnepély sorrendje

1. A vonat megérkezését tárogatók jelzik egy Rákóczi-korabeli zenezám előadásával.

2. A vonat megállván, a helybeli összes dalegyletek a felállított emelvényen együttesen éneklük a Himnuszt.

3. Az egyházmegyei papság beszenteli a hamvakat s a papnövendékek „Rákóczi-imát” énekelnek.

4. Dr. Telbisz Károly m. kir. udvari tanácsos, polgármester ünnepi beszéd kíséretében a város közönsége nevében és Ferenczy Sándor vármegyei főjegyző a vármegye nevében megkoszorúzzák a hamvakat.

5. A többi hatóságok, intézetek, egyletek stb. koszorúit, melyek már d. u. 5 órakor adandók át a pályaudvar nagy csarnokában – átveszi az országos bizottság.

6. Szabolcska Mihály elszavalja költeményét.

7. Az összes dalegyesületek együttesen énekelnek Rákóczi-korabeli dalokat.

8. Esetleges elvonulás a tetemek előtt.

9. A vonat indulásakor az összes dalegyesületek éneklük a Szózatot.

Este 8 órakor a Ferenc József-színházban Krecsányi Ignác színtársulata díszelőadást rendez és előadja: „II. Rákóczi Ferenc fogsága” című drámát.

V. Kérelem a rend fenntartása érdekében

A rendezőbizottság megtett minden lehető arra nézve, hogy a helyi viszonyokhoz képest lehetőleg mindenki, aki az ünnepély

méltóságának megfelelő ünneplő ruhában megjelenik, az indóházba bebocsájtható legyen.

De úgy a közönség részvétele, mint pedig az ünnepély sikere csak akkor lesz biztosítható, ha a tisztelt közönség aláveti magát a megállapított rendnek és feltétlenül teljesíti a rendezők felhívását és kéréseit.

Az ünnepélyt rendező-bizottság tagjai Rákóczi színeiből (vörös-kék) készült mellcsokrokról lesznek felismerhetők.

Végül különös figyelmébe és oltalmába ajánljuk a t. közönségnek a tanuló ifjúságot, mely zsenge koránál és gyenge testalkatánál fogva képtelen esetleges erőszakos tolongásnak ellenállani, de amely ifjúságnak ott van a helye az ünnepély központjában, mert ez fogja késő nemzedékek számára ébren tartani azt a felejthetetlen benyomást és azt a szent lelkesedést, melyet a magyar szabadság fejedelmi eszményi hőisének hamvai láttára lelkébe befogad.

VI. A város fellobozása

Felkérjük a köz- és magánépületek tulajdonosait, hogy házaikat október hó 27-én nemzeti zászlókkal felloboгоzzák.

Temesvárott, 1906. évi október hó 20-án

BANDL REZSŐ

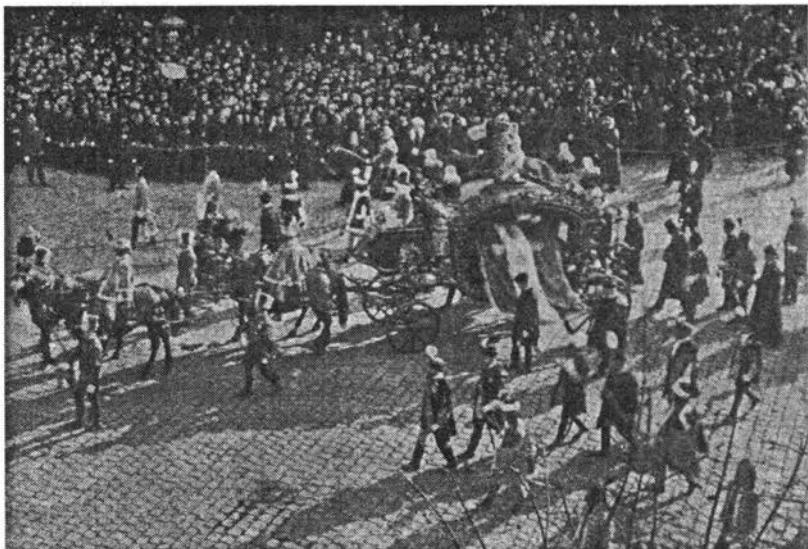
főkapitány,

mint a temesvári Rákóczi-ünnepélyt rendező
nagybizottság elnöke.

A csanádi egyházmegye felszentelt püspöke, Németh József, a következő hazafiságtól fűtött, pásztorlevelet adta ki:

„Ezer éves hazánk története a nemzet szabadsága és nagyságáért küzdő, életüket s vérüket áldozni kész honfiak fényes sorozatát tünteti fel. De a dicsőséggel övezett és a magyar nemzet hálájára méltó honfiak között is fényesen tündököl Rákóczi Ferenc fejedelem neve és kegyelettel őrzött emléke.

Amily fájdalmas volt minden igaz magyarra az a tudat, hogy hazánk történetének e nagy alakja a számkivetés keserves napjai után idegen földön alusza a hontalanság örök álmát, oly benső öröm árasztja el szíveinket most, hogy Felséges apostoli királyunk megértve a magyar nemzet szíve óhaját, lehetővé tette a nagy fejedelem és bujdosó társai hamvainak visszahozatalát és hazai földben való elhelyezését. Közel kétszáz esztendei távollét után tehát visszatér a nem-

Díszhintó, melyen Bercsényi s bujdosó társai hamvait viszik

zeti szabadság önzetlen nagy bajnoka, és magyar föld fogja befogadni drága hamvait.

Az általános, országos örömből részt kér a csanádi egyházmegye is, amelynek területén a nagy fejedelem hamvai először érintik a magyar haza megszentelt földjét és egy teljes napon át a nemzet hálás kegyelete és szeretete által rendezett ünnepélyesség mellett átvonulnak. Ezen körülmény hazafias kötelességünké teszi, hogy a magyar alkotmány és szabadság e dicső bajnoka és társai hamvainak méltó fogadtatásáról és kíséretéről gondoskodjunk.

A hamvak folyó október hó 27-én reggel érkeznek Orsovára, egyházmegyénk területére, amelynek területét aznap a késő éjjeli órákban hagyják el. Orsován a reggeli órákban egyházi szertartás lesz, amelyen az egyházmegye papsága bizonyára nagy számban fog részt venni. Aki csak teheti, engedjen a hazafiúi szív felbuzdulásának és emelje ottani megjelenésével az egyházi szertartás fényét. Külön rendeletet erre nézve kiadni szükségtelennek tartom, az egyházmegye hazafias papsága enélkül is tudni fogja kötelességét.

Rendelkezni csak arra nézve óhajtok, hogy folyó hó 27-én a székesegyházban és minden plébánia templomában a hatóságok és

testületek meghívásával ünnepélyes gyászmise tartassék, amely után minden harang félórán át szóljon.

Azokon a helyeken, hol a hamvakat vivő vonat áthalad, a harangok az átvonulás ideje alatt is egy negyed órán át meghúzzassanak, és ahol hosszabban időzik, ott a harangok hangjai mellett a rendőrség intézkedéséhez képest a hamvak beszentelessenek, hogy a tanuló ifjúság e szertartásokon részt vegyen, hogy az ünnepély emléke késő nemzedékekig megőriztessék.

Temesvárt, 1906. október hó 9-én

NÉMETH JÓZSEF s. k.
felszentelt püspök,
püspökhelyettes.

Szebesztha Károly kir. tanácsos, tanfelügyelő körlevele az állami iskolai gondnokságokhoz:

„A mi vegyes ajkú iskoláinknak nincs fontosabb és szebb feladata, mint hazaszeretetet ébreszteni és ápolni. E feladat teljesítésére minden alkalmat meg kell ragadni.

Történelmünk legnemesebb alakjának, hazánk, szabadságunk és alkotmányunk magasztos vértanújának, II. Rákóczi Ferencnek, hamvait f. hó 27-én vármegyénk területén át fogja hazaszállítani a nemzeti kegyelet. E kedvező alkalmat nem hagyhatják iskoláink felhasználatlanul, s bárha fel kell tételeznem, hogy minden hazafias érzelmű tanító figyelmeztetés nélkül is ünnepnek fogja tekinteni e napot, mindazáltal felkérném az összes állami iskolák tisztelt gondnokságait és községi iskolaszékeket, hogy a vezetésük alatt álló iskolák tanítóival, illetve tantestületével egyetértőleg f. hó 27-ét ezen nagy szabadsághősünk emlékének ünneplésére fordítsák.

Ez ünnepélyen a Szózat és Himnusz eléneklése mellett a tanítók közül valaki tartson emlékbeszédet, melyben Rákóczi életét, a haza szolgálatában szerzett érdemeit, nemes önfeláldozását, hontalansága szenvedéseit ecsetelje, s a gyermekekben és hallgatókban a hazaszeretetet szent érzetét felkelteni, s őket Rákóczi nemes példájának követésére buzdítani igyekezzék. Néhány hazafias költeménynek a felnöttebb tanulók által való elszavalása csak emelné az ünnepély méltóságát. Hol a helybeli lelkész urak megnyerhetők lesznek, hogy a nagy napon az iskolai ifjúságnak isten-tiszteletet tartsanak, ott az ünnepély az isten-tiszteleten való részvétellel kötendő össze.

Az ünnepély lefolyásáról jelentést kérek.”

A felhívások értelmében október 27-én a vármegye egész területén ünnepélyeket tartottak. Ezeken szavalatok, ünnepi beszédek, zeneművek, kuruc nóták, a Rákóczi-induló, Rákóczi-tanulmányok, színművek s természetesen a Himnusz és a Szózat hangzottak el. A nagyszabású temesvári ünnepélyek mellett azonban olyan helységekben is megrendezték a Rákóczi-ünnepélyt, ahol nem haladt át a hamvakat szállító vonat. Így például Csákován, Gyülvészen, Vojteken (Vejte), Temes-Kubinban, Buziásfürdőn, Módoson stb. s a megye minden katolikus, református, evangélikus, izraelita, de több ortodox templomában is megemlékező szentmiséket, istentiszteleteket tartottak.

Egyetlen példát említek csak, a dettai ünnepélyek programját:

de. 10 óra istentisztelet;

du. 4 óra a Kaszinó helyiségében a következő program zajlott:

- Himnusz – előadta a dettai zenekar;
- megnyitó beszéd – elmondta Szandház Ferenc;
- Mikes búja – költemény – írta Lévy József, szavalta Scheirich Emilné;
- ünnepi beszéd – tartotta Büchl Róbert;
- Hozsanna! – óda – írta és szavalta dr. Sziklay György;
- kuruc dalok – hegedűn előadta Uhrmann Alfréd, zongorán kísérte dr. Ferch József;
- kuruc nóták – írta Endrődi Sándor: Kárpát fölött csillagos mán..., Rákóczi a határon, szavalta Büchl Hedvig, Stella Maris..., Édes szülő anyám... szavalta Klebovich Juliska;
- Rákóczi Ferenc Rodostón – melodráma –, szövegét írta Váradi Antal, zenéjét szerezte id. Ábrányi Kornél, előadta Barta Ilona, zongorán kísérte Jäger Melanie;
- Szózat – előadta a dettai zenekar;
- Rákóczi-induló – előadta a dettai zenekar.

Ehhez hasonló előadások, ünnepek zajlottak Temesvár s Temes megye szinte összes helységében, iskoláiban. Így például a Dél-magyarországi Tanítóegyesületben, a Temesvár-gyárvárosi római katolikus polgári leányiskolában, a Temesvár-józsefvárosi zárdaiban, a gyárvárosi munkások számára a gyárvárosi népkönyvtárban, a temesvári állami főgimnáziumban, a kegyesrendi főgimnáziumban, a temesvári felsőbb leányiskolában, az állami főreáliskolában, a felső kereskedelmi iskolában, a polgári fiúiskolában, a temes-

vári római katolikus leányiskolában, a temesvári tanítóképzőben, a temesvári Szabad Líceumban stb. stb.

A temesvári Ferenc József városi színház október 27-én este bemutatta Szigligeti Ede 5 felvonásos történelmi drámáját: II. Rákóczi Ferenc fogsága címen. Ezen híres temesvári színészek szerepeltek:

Zrínyi Ilona	Bolgár Olga
Rákóczi Ferenc, fia	Thúry Elemér
Zrínyi Boldizsár, nagybátyja	Bartos
Károly, hesseni fejedelem	Farkas Béla
Amália, leánya	T. Csige Böske
Kollonich, kardinális, érsek	Barhos Gyula
Lehmann Godofréd	Szomory Miklós
Olivér, öccse	Peterdy Etelka
Páter Knittelius, Rákóczi oktatója	Tábori Emil
Gróf Bercsényi Miklós	Réthey Lajos

* * *

A kormány képviselői és a hatóságok, testületek, előkelőségek négy különvonaton utaztak Orsovára, a hamvakat szállító vonat fogadására

A kormány tagjainak különvonata (Wekerle miniszterelnökkel s kormánytagokkal) október 27-én reggel 8 óra előtt érkezett Orsovára.

A hamvakat szállító vonat 8 óra 10 perckor indult a román határállomásról, Verciorováról. A vonatot a határnál elsőként Thaly Kálmán üdvözölte. Innen a vonat előlről kivilágított fényözönben lassan tette meg a mintegy 6,5 km távot Orsováig.

A vonat szakadó esőben érkezett meg Orsovára. Érkezésekor felcsendült a Himnusz.

Az első beszédet Thaly Kálmán tartotta, amelynek befejező szavai a következők voltak:

„Boruljunk térdre a szent hamvak előtt és adjunk hálát az Istennek, hogy köszönhetjük drága hazánk földjén!”

A hamvakat a kormány nevében Wekerle Sándor miniszterelnök vette át. A jegyzőkönyvet Wekerle Sándor miniszterelnök, valamint Polonyi Géza igazságügy-miniszter írták alá.

Ezután Fraknoi Vilmos címzetes püspök beszentelte a hamvakat, Scholtz Gusztáv evangélikus lelkész Thököly Imre porait áldotta meg.

Ezt követően elsőnek Wekerle Sándor miniszterelnök helyezte el a kormány koszorúját, majd Justh Gyula elnök a képviselőház koszorúját Rákóczi koporsójára, míg Rakovszky István alelnök Thököly Imre koporsójára helyezte.

Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter az Országos Függetlenségi és 48-as Párt nevében koszorúzott, Apponyi Albert gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter Thököly Imre koporsóját koszorúzta.

Nákó Sándor gróf fiumei kormányzó a főrendiház képviselőletében koszorúzott.

Ezután még 250 koszorút helyeztek el a hamvaknál.

11 óra körül megérkezett a szerbek 220 tagú küldöttsége, akik szintén megkoszorúzták a hamvakat.

Fél óra múlva zuhogó esőben indult a vonat, most már magyar területen, tovább Kassa felé.

A topleci állomáson a lassan áthaladó vonatot román iskolás-gyerekek csoportja nemzeti zászlócskák lobogtatásával üdvözölték.

Herkulesfürdőn dalárda énekelte a Himnuszt, s a tűzoltóság zászlómeghajtvá tisztelgett.

Mehádia állomáson harangzúgással és a Himnuszt eléneklésével köszöntötték a vonatot.

Jablanicán néhány percre megállt a vonat. Itt Martinovics román lelkész és a tanító vezetésével iskolások Rákóczi-dalokat énekeltek. Amikor kinyitották a hamvakat szállító vagon megéjjenezték a ravatalt.

A Domasznia Kornyán megálló vonatot harangzúgás és tarackdurrogás fogadta. A tömeg élén megjelentek Putics András és Rác Aurél közjegyzők, a gyermekeket Grozucza Miklós, Aron Mihály és Vladucsan Mihály tanítók kísérték. A teregovai járást Bíró Béla, Darvas László, Győrffy Dezső főszolgabírák, valamint Oláh Valér járásorvos képviselték. A ravatal előtt meghajtották a lobogókat, a cigányzenekar a Rákóczi-indulót játszotta, mozsarak dörögtek, a gyermekek a Himnuszt énekeltek.

Teregován, mint különben minden állomáson, ünnepi dísz és harangzúgás fogadta a vonatot. A tűzoltó zenekar Rákóczi-dalokat játszott, a nagy tömeg piros-fehér-zöld zászlócskákat lobogtatott.

A korabeli tudósítások megjegyezték: „Megható volt, hogy a román lakosság milyen szépen, milyen őszinte szívvel ünnepelt.”

Következett Temesszlatina, amely állomáson lassítva haladt át a vonat. Itt nagy sokaság nemzeti színű lobogókkal tisztelgett, köztük baldachin alatt Ivanics György görög katolikus és Keresy György római katolikus lelkészek teljes egyházi ornátusban. Ezek kereszttel megáldották a hamvakat, a nép kalaplevéve éljenzett, a zenekar a Rákóczi-indulót játszotta.

Körpa (Timișul de Sus) állomáson néptömeg és tanítóik által vezetett iskolásgyerekek nemzeti zászlókat lobogtattak.

Karánsebesen a város vezetőivel, élükön Bordan Oktáv polgármesterrel, nagy tömeg gyűlt össze a kidíszített pályaudvaron. Koszorúzott Bastius tanácsos a polgármesteri hivatal, valamint Gál elemi iskolai igazgató a tantestület és a daloskör nevében. Zána törvényszéki bíró felesége rózsabokrétát helyezett Zrínyi Ilona koporsójára.

Zsupa, Kavaranszadul magyarosan kidíszített órházaknál lelkes, éljenző parasztok s vasutasok köszöntötték a vonatot.

Gavosdia állomáson a zenekar a Rákóczi-indulót játszotta. Morszárágyúk tiszteletlövésai mellett többezres tömeg zászlóerdő alatt várta a vonatot. Itt volt a nadrági vasgyár zenekara csukási lövészegyesület díszruhájában.

Gavosdia községi bírása Flora Moise magyar beszéd kíséretében koszorúzta meg Rákóczi Ferenc koporsóját. Tisztelegtek Gartner főszolgabíró, Antalffy szolgabíró, Mureszku közjegyző, Bukovinszky nagybirtokos, Sváb Károly főrendiházi tag, Jahn Vilmos, a gavosdai vasútipartestület igazgatója, valamint Győrffy római katolikus plébános. Itt gróf Zichy Aladár kormánytag és Justh Gyula képviselőházi elnök kiszálltak, s megdicsérték a szép hazafias ünneplést. A Himnusz hangjai alatt folytatta útját a vonat.

Lugosra délután fél ötkor futott be a hamvakat szállító vonat. A feldíszített állomáson több ezren várták, a városi tanács tagjaival az élen, az összes városi hivatalok, körök, egyesületek és iskolák képviseltették magukat. Érkezéskor a Himnusz szólalt meg. A hamvakat itt Wittenberger Antal apátkanonok szentelte be. Ott voltak Fialka főispán, Issekutz alispán és Hosszu Vazul püspök is. Beszentelés után Issekutz Aurél alispán mondott beszédet. Utána a Himnusz hangjai mellett koszorúzott a függetlenségi párt, a lugosi nőegylet, Lugos városának képviselője és még tizennégy egyesület.

Amikor a vonat elindult a lugosi állomásról, már sötétedett. A további állomásokon őrtüzek mellett tisztelegtek a helybéliek az állomásokon lassan áthaladó vonatban lévő hamvak előtt.

A korabeli tudósítások még kiemelik Temesrékas szépen feldíszített s lampionokkal kivilágított állomását.

* * *

Szombaton, október 27-én, du. 4 órakor borús, esős időjárásban gyülekeztek a temesváriak a Losonczy téren.

Az összegyűlt tömeg du. 5 órakor indult a Losonczy térről a belvároson – a Hunyadi utcán, Jenő herceg téren és a Rezső utcán keresztül –, majd a józsefvárosi Hunyadi úton, Bonnáz és Uri utcán haladva du. 6 órakor érkezett a pályaudvar elé.

A menetet a tanuló ifjúság nyitotta meg élén négy magyarruhába öltözött diák – Lein János (kegyesrendi főgimnázium), Okolicsányi Károly (állami főgimnázium), Ottlik Lóránd (főreáliskola), Szörös Árpád (felső kereskedelmi iskola) – vitte a temesvári középiskolások hatalmas ezüst koszorúját, amelyet Temesváron a vonatra tettek, majd azt később Kassán a Rákóczi Múzeumban helyeztek el.

A menet további sorrendje a következő volt:

- tanuló ifjúság, amelyben részt vettek a kegyesrendi főgimnázium, fehértemplomi állami főgimnázium, verseci főreáliskola, temesvári állami főgimnázium, temesvári polgári iskola, temesvári felső kereskedelmi iskola, aradi polgári iskola, aradi főgimnázium, resicabányai polgári iskola, temesvári tanítóképző, temesvári állami ipariskola, csákovai földműves iskola, temesvári Szabad Líceum stb. diákjai;
- Temes megyei '48-as honvédegyelet;
- temesvári összes nőegyletek;
- Temesvár szab. kir. város tisztikara, élén dr. Telbisz Károly polgármesterrel;
- Temes vármegye tisztviselői kara, élén Kapdebo Gergely főispánnal;
- temesvári Kereskedelmi és Iparkamara;
- Lloyd Társaság;
- állami hivatalok és hatóságok tagjai, mint: kir. ítélőtábla, főügyészség, törvényszék, járásbíróház, pénzügyi igazgatóság, számvédelem, adóhivatal, posta, dohánygyár, gyermekmenhely;

- ügyvédi kamara;
- függetlenségi párt tagjai;
- társaskörök;
- magánhivatalnokok;
- Vadászerdő;
- temesvári daltársulatok.

A pályaudvar előcsarnokát egy hatalmas, két csillag övezte Szent Korona mása díszítette. Az V. vágányt – ahova a vonatot várták – kettős mennyezetű diadalkapu fedte. Legfelül két kandeláber között Rákóczi címere díszelgett.

A peront 100 m hosszan sok ezer apró lánggal és hatalmas ívlámpákkal világították ki. A perontető két pontjától a diadalkapu kettős csúcsáig ötszöget alkotva piros és kék (Rákóczi színei) lámpácskák csillogtak. A pályaudvar összes épülete nemzeti és piros-kék dekorációban pompázott.

A pályaudvaron körülbelül 25 ezer személy várta a hamvakat.

Az első különvonat, amely Zemplén-, Abaúj-Torda-, Borsod-, Sáros-, Temes-, Brassó-, Máramaros-, Kolozs-vármegye küldöttségét hozta, 5 óra 34 perckor gördült be a temesvári állomásra és 6 óra 5 perckor indult tovább. Temes megye küldöttsége a következő volt: Laszy József ítélőtáblai elnök, báró Ambrózy Gyula, dr. Sztojánovics György, Joanovich Sándor alispán, dr. Szentkláray Jenő apátkanonok, Steiner Ferenc és Hajdu Frigyes országgyűlési képviselők, Nemes József főmérnök.

A második különvonat hozta a hamvakat.

A pályaudvaron az ünnepségen részt vettek:

- a helybeli notabilitások mellett Létics György görögkeleti szerb püspök, Putitiu Traian görögkeleti román főesperes, a református egyházat Szabolcska Mihály lelkész, az ágostai evangélikus egyházat Zvarinyi Emil esperes képviselte;
- a római katolikus klérus teljes számban, Németh József püspökhelyetessel az élen;
- az izraelita hitközség képviseletében Sternthal Salamon kerületi elnök;
- hatóságok: Temesvár szab. kir. város, Temes vármegye, Pénzügyigazgatóság, Kereskedelmi és Iparkamara, Állami Gyermekekmenhely, Ügyvédi kamara, Dohánygyár, Mehala község, Süketnéma Intézet, Vasúti Igazgatóság, Kir. Itélőtábla, Állam-

építészeti Hivatal, Postaigazgatóság, Kir. Törvényszék, Tanfelügyelőség, Folyammérnökség, Kir. Járásbíróság, Állattenyésztési főfelügyelőség, Erdőfelügyelőség képviseltette magát a legmagasabb fokon;

- egyesületek és testületek: Temesmegyei 48-as Honvédegyesület, Temesvári Függetlenségi és 48-as Párt, Délmagyarországi Természettudományi Társulat, Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum Társulat, Temes megyei Gazdasági Egyesület, Délvidéki Kaszinó, Lloyd Társulat, Magántisztviselők Egyesülete, Józsefvárosi Polgári Olvasókör, Ipartestület, Fehér és Vörös Kereszt Egyesületek, Temeskubini Kaszinó, Millenniumi templom Énekkara, Gyárvárosi Társaskör, Állatvédő Egyesület, Osztrák–Magyar Bank temesvári fiókja, Segítő Boldogasszony Nőegylet, Evang. Református Nőegylet, Izraelita Nőegylet, Első Temesvári Takarékpénztár, Sasok Asztaltársasága, Erzsébetvárosi Polgári Kör, Jogászfjúság, Vendéglősök Szövetkezete;
- iskolák: Kegyesrendi Főgimnázium, Állami Főgimnázium, Állami Főreáliskola, Polgári és Felső Kereskedelmi Iskola, Tanítóképző, Állami Ipari Szakiskola, Löwinger Magániskola, Fehértemplomi Főgimnázium, Versei Főreáliskola, Resicai Polgári Iskola, Csákovai Földműves Iskola, Aradi Polgári Iskola, Aradi Főgimnázium
- dalárdák.

A hamvakat szállító vonat pontosan 6 óra 25 perckor gördült be az ötödik vágányra.

Ekkor tárogatón felhangzott a „Hej Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi...” kezdetű Rákóczi dal.

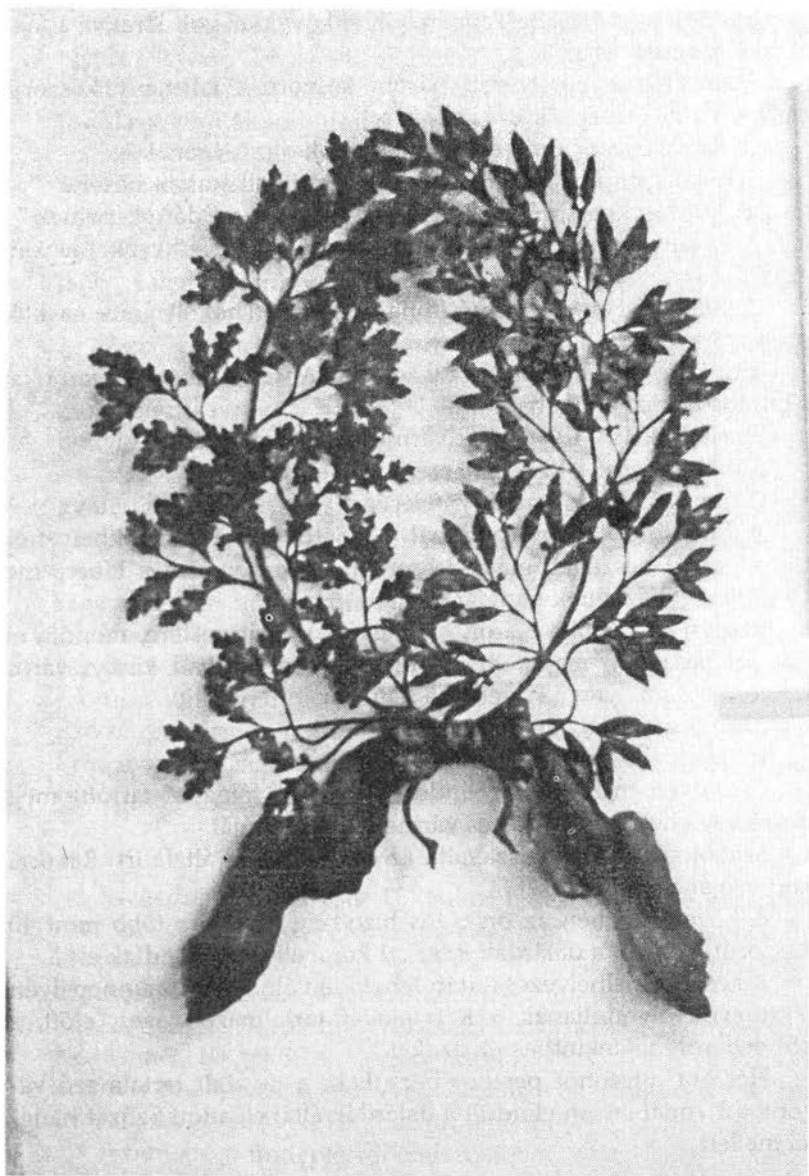
Ezután felhangzott a Himnusz.

A kápolnavagont kinyitották. Ennek belseje halványkék selyemmel volt bevonva. Belsejét négy csillár világította meg. Középen II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona sárgaréz koporsói helyezkedtek el. Rákóczi koporsóját vörös bársony borította, amely körül hermellinnel volt szegélyezve. A ravatalán jogar, kard és korona volt párnán elhelyezve.

Thököly Imre koporsóját is jogar, kard és korona díszítette.

Gróf Bercsényi Miklós koporsóján forgós-csákó, kard és buzo-gány volt.

A temesvári Állami Ipari Szakiskola koszorúja – 1906

Rákóczi koporsójának címerében ékkövekkel volt kirakva a fejedelem monogramja.

A körülöttük elhelyezett három koszorú a kormány koszorúi voltak a következő feliratokkal:

„Rákóczi Ferenc örök emlékének, örök dicsőségének.”

„Thököly Imrének, a magyar szabadság halhatatlan hőisének.”

„A bujdosóknak, a hazafiság és hűség dicső példányképeinek.”

A különvagonban elhelyezett koporsók a következők hamvait szállították:

II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona középen, Thököly Imre ezektől jobbra;

gróf Bercsényi Miklós, gróf Esterházy Antal – Rákóczi tábornokai s bujdosó társai – tőle balra;

Sibrik Miklós – Rákóczi udvarmestere – balra;

Rákóczi József – Rákóczi Ferenc fia – jobbra;

Csáky Krisztina (Bercsényi felesége) – balra.

A kinyitott kápolnavagonnál Németh József püspökhelyettes tartott rövid beszédet, majd beszentelte a koporsókat a Libera me Domine egyházi ének hangjai mellett.

Ezután dr. Telbisz Károly, Temesvár polgármestere, mondta el ünnepi beszédét, majd elhelyezte Temesvár szabad királyi város koszorúját, amelyen a következő felirat volt:

„Temesvár szab. kir. város közönsége –

II. Rákóczi Ferenc halhatatlan emlékének.”

Ezt követően Ferenczy Sándor vármegyei főjegyző tartotta meg beszédét, s helyezte el Temes vármegye koszorúját.

Szabolcska Mihály elszavalta az ez alkalomra általa írt: Rákóczi koporsójánál című versét.

A következőkben az országos bizottság átvette a több mint 40 koszorút, közben a dalárdák Rákóczi korabeli dalokat adtak elő.

A koszorúk elhelyezése után lehetővé vált, hogy az ünnepélyen résztvevők elvonuljanak a koporsókat tartalmazó vagon előtt, s közelebről megtekinthessék azokat.

Hét óra huszonöt perckor becsukták a ravatalt tartalmazó vagon, s a vonat lassan elindult a dalárdák által előadott Szózat hangjai mellett.

A közeli Szakálháza állomáson a gyermekek színes lámpákkal kezükben köszöntötték a hamvakat szállító vonatot.

Itt Lovanek János koszorúzott, Müller Jakab fiúcska alkalmi verset szavalt, beszédet mondott Manoeuvre Péter segédlelkész. Végül egy kislány, Moliter Erzsébet bokrétát helyezett a ravatalra. Induláskor a Rákóczi-induló hangzott fel.

Zsombolyán díszlövészek dördültek a 8 óra 43 perckor odaérkezett vonat fogadásakor. A koporsókat Csicsáki Imre pápai kamarás szentelte be, miután Theisz János billédi esperes tartott rövid beszédet. Koszorúztak Flóris József járási főszolgabíró a zsombolyai járás, valamint Hódy Gyula országgyűlési képviselő a 48-as párt nevében és Kis Orosz község képviselője.

Zsombolyán, bár csak öt percig állt a vonat, s a késői óra ellenére, a járás összes községeinek a képviselői jelen voltak küldöttségek élén, a zsombolyai kaszinó, a helybeli kereskedők egylete, az összes uradalmi tisztviselők és valamennyi köz- és magánhatóság képviselői mellett.

Nagykikindán, immár Torontál megyében, este hét órakor díszgyűlésen vettek részt Torontál vármegye törvényhatóságának és a város vezetőségének tagjai. Innen este nyolc órakor indultak az állomásra. A pályaudvaron óriási transzparenseken Rákóczi, a város és a megye címerei voltak láthatók.

Vonatérkezéskor – negyedtíz után három perccel – tárogatón kuruc dalokat adtak elő. Az itt töltött 15 perc alatt Torontál megye koszorúját Vinczehidy Ernő főjegyző, Nagyikinda városáét Bogdán Zsviko polgármester helyezte el a ravatalon. Beszédet Vinczehidy Ernő mondott, majd Káplár Mihály esperes beszentelte a koporsókat. Induláskor a zenekar Rákóczi indulóját játszotta.

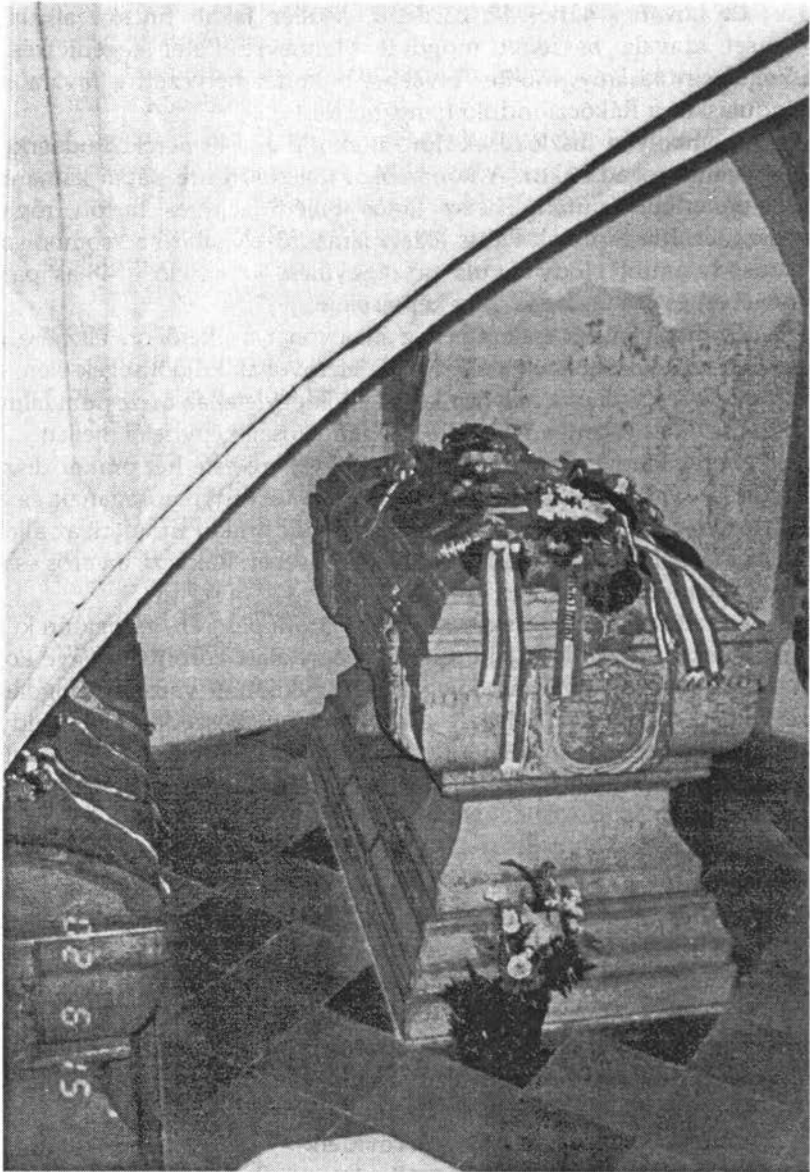
* * *

Szegedre a vonat este 11 órakor érkezett, ahol érkezésekor 40 ezer ember oly lelkesedéssel fogadta, hogy a rendőrségnek kellett közbelépnie a vonat felé igyekvő hatalmas tömeg megfékezése érdekében. Így is 26-an sebesültek meg a tolongásban.

Szegedről Dorozsma, Kistelek, Szatymáz, Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd, Monor, Pilis, Kőbánya érintésével érkezett Budapestre a hamvakat szállító vonat reggel nyolc órakor. Itt 100 ezer ember vett részt az ünneplésben.

A budapesti ünneplésről csak röviden:

A vonat érkezésekor elhangzott a Szózat. Budapest polgármestere szónokolt, majd a koporsókat kocsikra helyezve, harangzúgás kö-

II. Rákóczi Ferenc koporsója Kassán

zепette, gróf Hadik János belügyminiszterrel az élen elindult a menet. Az országzászlót gróf Vay Ádám vitte.

Rákóczi bíborszínű, faragványokkal díszített temetési kocsiját hat fehér ló vontatta. Ezen helyezték el Zrínyi Ilona és Rákóczi József koporsóit is. Terítője bíbor színű volt. A kocsit a Rákóczi vármelegyéből származó tizenkét testőr kísérte.

Thököly Imre halottas kocsiját négy fekete ló vontatta. Terítője nemzeti színű volt. Testőrei Késmárk küldötteiből verbuválódtak. A Deák téri evangélikus templomban ravatalozták fel. Az istentiszteletet Scholz evangélikus püspök tartotta.

A menet aztán a bazilikához ment. Itt a felravatalozott koporsók mellett ünnepi nagymiséét tartott Samassa érsek. A mise a Himnusszal végződött. Utána egész napi zárandoklat lehetőségét biztosították a közönség számára.

Délután öt óraker kiszállították a hamvakat a Keleti pályaudvarra, ahonnan 7 óra 50 perckor indult a vonat Gödöllő, Aszód, Hatvan, Füzesabony, Miskolc, Sátoraljaújhely érintésével Kassára.

Égő fáklyák és máglyák között haladt a vonat Kassáig.

Reggel öt óraker harangzúgás és tarackdurrogás mellett futott be a vonat a kassai pályaudvarra. Itt Fischer-Colbrie püspök megáldotta a koporsókat, majd Thaly Kálmán mondott nagyszabású beszédet.

Fényes menetben vitték a koporsókat a kassai Szent Erzsébet székesegyházba, ahol még egyszer megáldották a hamvakat, majd délután öt óráig járulhattak a felravatalozott koporsókhoz az érdeklődők, amikor elhelyezték azokat a székesegyház kápolnájában.

Ima a hazáért

írta II. RÁKÓCZI FERENC, 1703.

„Úristen! Igazság kútfeje és kimeríthetetlen forrása a kegyelemnek, ki parancsolataidról megfélelkezett népedet néhanapján a szolgaság jármával sújtod, hogy megtörvén göggjét, amint neki a büntetésben igazságot, vagy a megbocsájtásban újból kegyelmet nyújts: bevalljuk, Uram, őseink nyughatatlanságát, beismerjük mindennapi vétkeinket, amelyekkel ellened támadván, ostorodat valóban megérdemeljük; rászolgáltunk Uram, hogy nemzetünk dicsősége elenyésszék s gyermekeink idegen nép járma alatt görnyedjenek, méltók vagyunk, hogy magvunk szakadván, eredetünk emlékezete és nemzetünk neve feledésbe merüljön, mivel elhajoltunk Tőled, Istenünktől és Urunktól. Mindazonáltal, óh Uram, tekintsd a nyomorúság ez örvényébe hullott népednek sóhaját, hallgasd meg a szegények, az özvegyek, az árvák Hozzád felsíró jajkiáltását, tekintsd a bűnhődésre kész ártatlanoknak kioltott véréét, s ne feledkezzél meg irgalmasságod cselekedeteiről, melyeket hajdan szolgaságban sínylő választott népedet elárasztani kegyes voltál. És ha lelkinben lángra lobbantottad felszabadulásunk vágyának tüzeit, vezérelj cselekedeteinket, erősítsd meg karjainkat, élesítsd fegyvereinket, hogy kegyes akaratodnak egyesült erővel szolgálhassunk. Adj, Uram, azoknak, kiket vezéreinkül rendeltél, a rendelkezésben bölcsességet, a balsorsban bátorságot, a szerencsében mérsékletet, hogy végzéseite útján haladjanak. Jelöld ki, Uram, táboraink határát és azt körülvevén irgalmasságod köntösével, óvd meg az ellenség cseleitől s úzd el az álmod a virrasztók szeméről, nehogy készületlenül találtassunk. A Te angyalod legyen a mi ősrünk és vezetőnk a csatában, aki szétszórja a fegyverek golyóit, s valamint Izraelt szárazon átvitte a tengeren, úgy vezessen át bennünket sértetlenül ellenségeink tömegén. Add végül, Urunk és legkegyelmesebb Atyánk, hogy felvétetvén néped kebelébe, rendelésed útjáról le ne térjünk, hanem igazságtételeid őreivé lévén, utunk nyugalomban és békességben vezessen Tehozzád, ki vég-

telen kegyelmednél fogva azt akartad, hogy a szolgaságból kiszabadíttassunk és megváltassunk. A mi Urunk Jézus Krisztus által, ki a Szentháromságban veled él és uralkodik, mindörökkön örökké, Ámen.”

Az ima kézírata Győr levéltárában található. Latin nyelven íródott.

„Felső-vadászi Rákóczi Ferenc, Isten kegyelméből fejedelem és Tekintetes Sáros vármegye örökös főispánja általa az isteni kegyelem elnyerése végett fogalmazott könyörgő imája, melyet az Úr színe előtt naponként imádkozni szokott. A táborban közzététetett azon célból, hogy a vezérlete alatt álló magyar hadsereg kegyelmes fejedelemének és urának, nyomdokait az alázatos könyörgésben kövesse.”

Fordította: ZOLTÁN VILMOS

Melléklet

Németh József fölszentelt püspök beszéde a temesvári pályaudvaron

Nemzetünk dicső hőse, nagy Rákóczi, köszöntelek bujdosó társaidal a Hunyadiak városában, a csanádi püspökség területén. Megszentelem és megáldom haló poraitokat, midőn két évszázados számkivetés után a király és a nemzet egyetértő kegyelete folytán visszatértek szeretett hazátokba. Magyarország eme korszakos ünnepén vallásfelekezet nélkül, mély honfiúi meghatottsággal álljuk körül koporsódat. A tisztelet és szeretet érzetével gondolunk itt, haló poraitok előtt, e drága ereklyék előtt, dicső munkásságotokra, nagy erényeitekre, midőn javaitok és földi boldogságtok feláldozásával bujdosókká lettetek inkább, semhogy hűtlenek legyetek hazánk függetlenségéhez és szabadságához. Szentelt hamvaitokból hangzik hozzánk az intő szózat, hogy mink is szeressük e drága hont.

Uram Jézus, gondviselésedbe ajánlom elhunyt híveid csontjait. Hallgasd meg imánkat, áraszd reájuk trónod zsámolyánál kegyelmed fényét.

Boldogságos Szűz Mária, hazánk szent patrónusa, fohászkozdjál Te érettünk, kik földi létünkben hazájuk hű gyermekei voltak, hogy az Úr dicsfénye közelébe kerüljenek, hogy érdemeik, földi szenvedéseik méltó jutalmául megnyerjék az örök üdvösség koronáját.

Az igazság örök fénye tündököljön nekik. Ámen.

Dr. Telbisz Károly, Temesvár polgármesterének beszéde a temesvári pályaudvaron

Megújultak a dicsőséges magyar nemzet régi sebei.

Úgy volt, mintha az évszázadok véres küzdelmeiben kifáradt és elzsibbadt nemzet egére a végenyészet kezdett volna borulni.

E veszedelemben az elnyomott nép kebeléből egy sóhaj kélt és szállt az országon át és túl a határon keresve a Szabadítót.

Megjelent.

Rákóczi Ferenc.

A fény glóriája, mely ragyogó alakjáról széjjel áradt, fölébresztette, a dicsőség, mely fejedelmi nevéhez fűződött, felvillanyozta, a veszély nagysága, mellyel szembeszállt, felrázta a nemzetet.

Pro Patria et Libertate, hazájáért és szabadságáért talpra állt a magyar és összeforrt szabadon választott vezérével, ki elmondta és mondhatta is magáról, hogy egyedül a szabadság szeretete és a vágy, hazáját felmenteni a járom alól, volt célja minden tettének.

A küzdelem végén a fejedelem – az isteni gondviselés által nemzetével reá ruházott kötelesség súlyát mérlegelve – úgy vélte, hogy nevének s a nemzet ügyének tartozik azzal, hogy tovább képviselje a még ki nem vívott, magyar szabadság elévülhetetlen eszméjét.

E szent kötelesség érzetétől vezéreltetve itt hagyta egy királysággal felérő földi javait, és magára vette az örök száműzetés minden előre látott nyomorúságát, lelkében azzal a reménnyel, hogy utolsó leheletéig megőrzi a nép szeretetét, mely a nemzet szívében mindig élni fog iránta.

A sokat csalódott fejedelemnek ez a reménysége teljesült.

Hamvai már rég idegen földben porladoztak, de a magyar nép szívéből a szeretetet és rajongást, mely dicső pályafutásában oly bő osztályrészül jutott neki, a letúnt századok nem enyészették el, mert

az tovább élt, mint nemzeti érzés és átszállt apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre és Rákóczi emléke oltárt talált minden honfiszívben.

A nemzetnek ezen kegyeletes érzületéből fakadt a hő óhaj, hogy lelne végső nyughelyet a hazában, melyet oly forrón szeretett.

Midőn a nemzet e kívánsága dicsőségesen uralkodó királyunk ő felségének nemes lelkű hajlandóságával találkozott, megvalósult az eszme, mint a király és nemzet közti bizalom újabb záloga, melyből, hogy áldás áradjon a hazára, reménye és buzgó imája minden magyarnak.

Áhítattal kérjük a Mindenhatót, hogy hegessze be a magyar nemzet régi sebeit.

Legyen a haza földje, mely Rákóczi hamvait magába fogadja, szabad és boldog, mint ő óhajtotta.

Mi pedig, kiknek a gondviselés kedvezése megengedte, hogy hazatérő hamvai előtt a kegyelet pálmaágával leborulhatunk hazánk szent földjén, fogadjuk meg az örökkévaló Istennek, hogy a szabad magyar hazához hívek leszünk életünkkel és vérünkkel szívünk végső dobbanásáig.

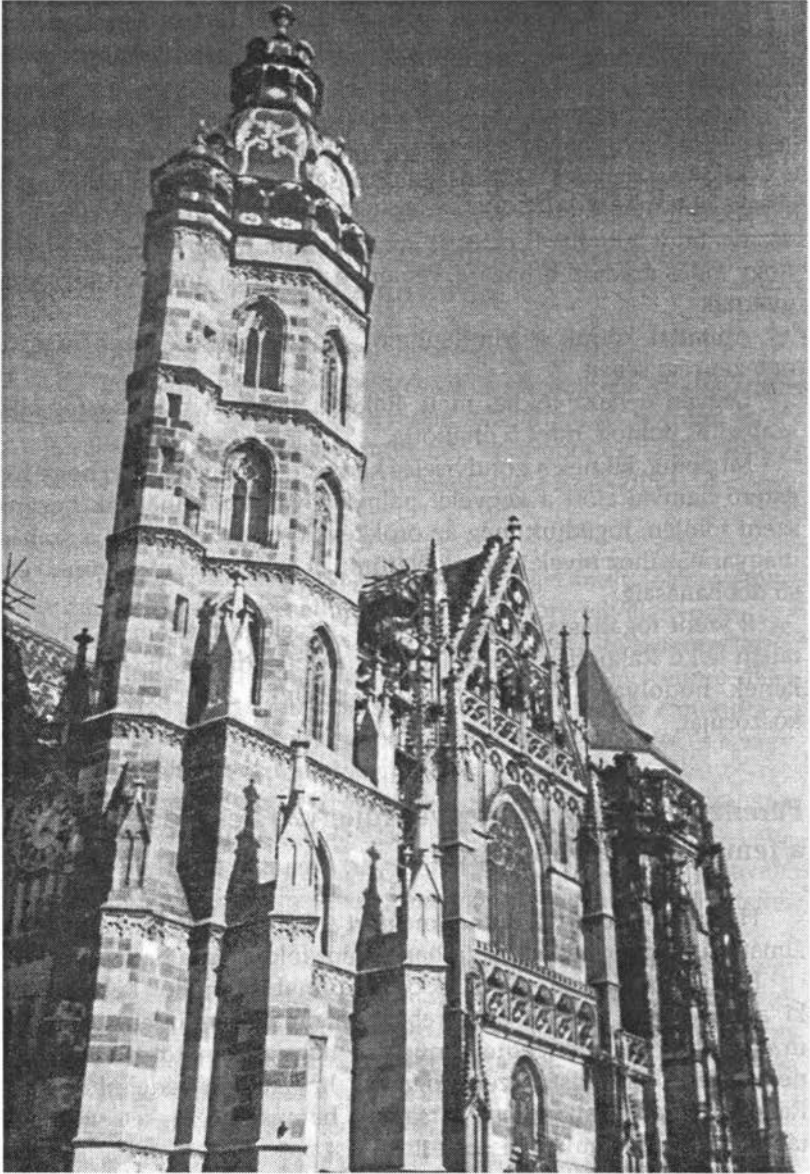
E szent fogadással és legmélyebb kegyelettel teszem le a halhatatlan lelkű Rákóczi Ferenc fejedelem áldott porai előtt, dicső emlékének hódolva, Temesvár szabad királyi város közönségének koszorúját.

Ferenczy Sándor vármegyei főjegyző beszéde a temesvári pályaudvaron

Hosszú bujdosásból immár megtért a nagy száműzött, hogy örök álmát hú magyar népe közt, a haza szent földjében alhassa.

E napon milliók szeme úszik örömkönnyben, milliók kebléből tör ki a hozsanna, milliók ajka rebeg hálaimát a mindenható egek urához, hogy megengedte érnünk a nagy pillanatot, amelyen a nemzet és a szabadság szent jogainak halhatatlan védelmezője: II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak hamvai közel két százados távollét után hazájukba visszatértek.

Rákóczi lelke, Rákóczi szelleme eddig is a mienk volt, eddig is bennünk élt. Hisz az gyújtotta lángra szíveinket, az adott erőt és kitartást

Kassán ebben a székesegyházban nyugszanak II. Rákóczi Ferenc hamvai

a folyton megújuló küzdelemhez, a nemzet annyiszor támadott jogainak védelmében.

Ám a mienk ő már egészen. Itthon vannak, itthon maradnak drága hamvai, hogy szent ereklyeként őrizhessük.

És ha majdan, újabb megpróbáltatások, újabb harcba szólítanak e nemzetet: lelkesedésünk tüzét nem oltja ki többé a csüggedés, mert elzarándokolunk sírjához, hogy onnan hazafiúi eredményekben megerősödve, megújnodva szállhassunk majd újból síkra igazainkért.

Hazafias, hálás kegyelettel teszem le Temes vármegye közönségének koszorúját dicső emlékü, nagy fejedelmünk: II. Rákóczi Ferenc koporsójára.

ENDRŐDI SÁNDOR

Bujdosó kuruc élete

*Úgy bolyongok szép Magyarországon,
Mintha járnék idegen világban,
Bánat kísér, öldököl a székelyen,
Sorvadozok kegyelem-kenyéren.*

*Édes hazám, megrontottak téged,
Letördelték minden dicsőséged.
Nagy voltál a magad erejéből,
Tengődöl most Isten kegyelméből.*

*Gazdag úrból koldussá vedlettél,
Ágról szakadt nyomorulttá lettél,
Könnyek égnek halovány orcádon,
Nincs is nálad árvaabb a világon.*

(TEMESVÁRI HÍRLAP, 1906. október 31.)

SZABOLCSKA MIHÁLY

Rákóczi útja

*A legszebb csillagok az égen,
Az üstökösök visszatérnek.
És fényben és sugárban gyarapodva
Útjok az eget megint beragyogja
Intelmül az emberiségnek.*

*Intelmül az emberiségnek,
Hogy el ne csüggedjen hitében.
Az eszme, amely milliókba' lángol
Ha meghal is, föltámad a halálból,
S kigyúl az unokák szívében!*

*A legszebb csillagok az égen,
Az üstökösök visszaszállnak.
Nagy, glóriás fényüket visszahozzák.
És sápadoznak fönt a csillagocskák,
S lent nagy, csodás dolgokra várnak!...*

*...Én nemzetem, készen találjon
Minden jövő, higgy a csodákban!
Rákóczi visszatér...A föld megindul,
A vértanúk kikelnek sírjaikból,
– Valami lesz itt nemsokára!!*

(DÉLMAGYARORSZÁGI KÖZLÖNY, 1906. október 24.)

LAMBERG DEZSŐ SÁNDOR

Rákóczi jön!

Szólj tárogató!
Lengj hát lobogó!
Rákóczi jön, a régi jó vezér,
Dobogj szívem, lüktessen, óh a vér,
Hazát keres, máshol nem is talál,
Ragadta, tépte százszor a halál!

Szólj tárogató!
Lengj hát lobogó!
Fénnyel takarva jön a száműzött,
Győzött, ki annyi búra mérkőzött,
Hazát talált, mi csúful elveszett,
Győzött idők, s a fürgeteg felett!

Zengj tárogató!
Lobogj lobogó!
Oly messzi már a távol óceán,
Rákóczi nem mereng a Marmorán,
Itthon arany kalász lebeg, susog,
Ezer s ezer magyar búsan zokog.

Zeng tárogató!
Lobogj lobogó!
Rákóczi hát magyar hazán pihen,
A messzi távol olyan idegen,
Magyar vezér nem alhatik amott,
Más ott a szó, oly árva a halott.

Szólj tárogató!
Lengj hát lobogó!
Rákóczi jön, szabad hazába ér,
A száműzött haza, nyugodni tér,
A drága föld édes magyar pora
Leszen a hős vezér nyugodt hona.

Szólj tárogató!
Lengj csak lobogó!
Álmodj te jó, igaz kuruc vezér,
Legyen az ég küzdelmidért a bér,
Ha föld, ha por, ha száz sír is takar,
Rákóczit áldja, míg lesz a magyar!

(TEMESVÁRI HÍRLAP, 1906. október 26.)

Dr. PÁGER IMRE

Rákóczi hamvainál

Mért nyitád föl nagy Duna érc-sorompód?
Mért ujjongtok? Mért riadoztok Erdély
S Kárpátoknak bércsei, ölelkezve
Fönn a magasban?

Mért ujjong a jász-kunok ősi népe?
Mért a székely, a tiszaháti magyar?
Mért pezsdül, forr szittyafajunknak vére
Isten tűzzel?

Nagy Rákóczink, hős kurucok vezére
– Hej, rég várunk – visszajöveél népedhez!
Kétszáz éve sír a magyar utánad
Nagy fejedelmünk.

Hol jártál, merre bolyongtál eddig?
Tán az égben hadurunknál? Kérted,
Hogy mennykőit sújtsa a zsarnokainkra
Vad robogásban?

Vagy az alvilág fenekére rontál,
Hogy felűzd a fúriák rémcapatját
Széjjelzúzni százados ellenségünk
Rút ivadékát.

Vagy – nem űzött vágyad e honi tájra?
Mert meghajtánk gyáva fejünk labancnak,
Hogy eladtuk drága rongy koncert
Kegy mosolyáért?

Nincs már gyáva! Nincs, ki eladja néped!
Itt vagy köztünk, nagy fejedelmünk. Halljuk,
Sasszárnyaid, mint verdesed, égi útra
Kelni tanítván.

Föl, szabad világba, az égő napnak
Közelébe, hogy a magyar név
Oly ragyogó, mint valaha Hollós Mátyás
Büszke korában.

Látjuk, mint villogtatod ősi kardod,
Mint törnek ki hős kurucod sírjokból,
Ha megharsan tároगतóд, csatáid
Harci csodája.

Nincs már gyáva! Itthon anyád közöttünk!
Szépséges szép Zrínyi Ilonánk, Munkács
Hősies bálványa, magyar hazánk
Asszonyi dísze.

Fúdd, ha kell, tároगतóд! S ha rohanunk:
Mit török, tatár vagy egyéb faj! Rajta!
Ott vagdal, tör, zúz Thököly, Bercsényi,
Rémül az ellen!

Fúdd, harsogjon indulód, nagy Rákóczink!
Rohan néped apraja, nagyja tűzbe,
Még oly csatát a világ nem látott,
Büszke vezérünk!

A kuruc név égi magasra hág föl,
Miljő gyémánt rakja ki csillag-fénnyel,
Ott tündöklük végtelen időkre
A hadak útján!

(TEMESVÁRI HÍRLAP, 1906. október 21.)

SZIKLAY GYÖRGY

Hozsánna!

Elhangzott a dettai Rákóczi-ünnepélyen.

*A nagyságos fejedelmet hozzák!...
Nem az utód gyöngye kobza
Van hivatva, hogy a dicső Nagynak
Üdvözlő akkordját hozza.
Tárogató érces büszke hangja
Kell most, fejedelmi hangszer,
Riadóra! Mikor fejedelmi
Vendég érkezik meg egyszer.*

*De elnémult tárogatónk hangja!
Széttördelte gyáva ellen,
Hogy ne legyen bűvös hangszer többé,
Mely még Rákócziról zengjen.
Tárogató rivalgó érchangját
Elnémítá győztes ellen.
De Rákóczi neve, dicsősége
El nem némul! Széttörhetetlen!*

*A nagyságos fejedelem jön ma...
De nem prüszkölő mén hozza,
Halva jön meg, koporsóba zárva,
Síri álmát álmodozva.
De győztesebb ma, mint valaha volt,
Mikor emberrel vívott meg,
Eltemető, futó századokon
Arat mostan győzedelmet!*

Mert az idő nem bír hírnevével,
 S nagy ő így is, tört acéllal!
 Ha az eszmény nagy, a hőse is nagy.
 Bukjon ez bár el a céllal!
 Ideálját: honszerelmét kint is
 Hűn megőrzi s rendületlen!
 A nemzeti eszmény törhetetlen
 Leventéje tér meg itten!

S nem kell lesni, hallgatózni többé,
 Jön-e már? Vajjon megtér-e?
 Elnyomott nemzet késő hálája
 Visszahozza-e végtére?
 Riadója ím megszólal újra!
 Hadikürtje újra harsan
 Megtérését jelezvén a Nagynak!
 Nem lesz tovább megváltatlan!

Honi földre bevonult. – Szívünkbe
 Nem kell bevonulni néki.
 Nemzedékre nemzedék szállt sírba,
 S rajongásunk még a régi!
 Nem Lázár ő, akit költögetni
 Kell, hogy életre térjen!
 Halhatatlanul, miként az Isten,
 Élt azóta szíveinkben!

Élt! De teste számkivetve máig,
 S csak ma jött meg ez is végre.
 Ím betölt az idő már – s honába
 A bujdosó visszatére.
 Zúgjon föl az ünnepi harangszó
 S halleluját zengjen velem,
 Most, hogy hozzák, hozzák! Hazaér már
 A nagyságos fejedelem.

Tudta népe, hogy nincs addig nyugta,
 Míg a honnak drága földje
 Nem borulhat szemfödőül rája
 Hogy haló porát befödje.
 S mentek érte párducos leventék,
 Hálás Nagy-Magyarországbul
 Jó urukat pogány Isztambulban
 Megváltani a rabságbul.

S ahogy egykoron az Isten-ember
 Bévonult a szent városba,
 És egy nemzet szíve hőn megdobbant,
 Üdvözölvén őt ujjongva:
 Megdobban egy nemzet szíve most is,
 S mintha szél szárnyán rohanna:
 Orsovától föl Kassáig támad
 Hangos, ujjongó Hozsánna!

Hozsánna! Hozsánna üdvözölje
 Hazaérkezőt most itthon.
 Mert nem csontok jönnek és nem hamvak,
 Mit sírokból hoznak titkon, –
 Ami jön: az múltunk dicsősége,
 S záloga egy szebb jövőnek!
 Honszerelem, szabadságvágy láza:
 Haza íme, ezek jönnek!

Legendás kor fegyverforgatója,
 Niebelungi harc lovagja,
 Szabadság rajongó daliája:
 A magyar ma ezt fogadja.
 Kinek rang nem kellett, kincs és pompa.
 Ha a nemzetét kifosztják!
 Kinek egy kellett csak: német jármot
 Lerázó, szabad Magyarország.

Hazajön, – és látására mostan
 Íme egy nemzet borul arcra.
 Hazajön, ki hamvaiban is még
 Szabadságra tüzel s harcra.
 Teste koporsóban! De a lelke
 Lelkünkben van s csupa élet!
 Teste hamuvá válott! De a lelke
 Tűz, – s hevíti ezt a népet!

És most, nagy Rákóczi, koporsódnál,
 Szent bujdosó! Hamvaidd mellett,
 Életünkre esküvel fogadjuk:
 Kitartunk a haza mellett!
 Szép hazánké, árva nemzetünké
 Szívünk minden cseppnyi vére!
 Fenyegetés, erő, császári kegy
 El nem tántoríthat tőled!

Te meg, haj! Rákóczi, fejedelmünk!
 Légy most értünk újra résen!
 S ha a hon veszélyben: legyen megint
 Kuruc fringia a kézben!
 Hadak útján szállj le hozzánk! S véled
 Jöjjön Hadúr segedelme!
 S küzdelmünket áldja, védje, óvja
 Magyarország fejedelme!

(TEMESVÁRI HÍRLAP, 1906. október 28.)

SAS ENDRE

Utazó koporsók

Dübörögve száll a vonat
 Öt koporsó útnak indul
 Hosszú útra, messze földre,
 Bércen-völgyön, tengeren túl...

Oda, ahol a soktornyú
 Isztambulnak holdja fénylik:
 Hol a Márvány-tenger fölött
 Zúg a vihar véges-végig.

Hol a szent hamvakat rejti
 Rodostónak kolostora,
 Hol a virágok völgyében
 Alszik Munkács hős asszonya...

Mire ez az öt koporsó
 Visszatér a magyar földre,
 Ősze fordul a természet,
 Avarrá lesz élő zöldje.

De a száraz avar alatt
 Megpezdül a földnek vére,
 Virágot hint völgy, halom az
 Öt koporsó ösvényére...

Babért terem minden erdő,
 Koszorúnak borul rájuk.
 Megzendül a pacsirtadal –
 Ó be szép lesz a nótájuk!

De nem! Nem is pacsirta zeng,
 Kürtharsogás riad akkor;
 Mintha újra visszatérne
 Az a dicső, az a nagy kor.

Vissza is tér az a nagy kor,
 Hogyha őket hazahozzák.
 Nem viselhet láncot tovább,
 Nem lehet rab Magyarország!

Ők, akik a szabadságért,
 A hazáért éltek-haltak.
 Nagy Rákóczi, hős Thököly
 Szolgaföldben nem nyughatnak!...

Öt koporsó útnak indul,
 Vágyó lelkünk száll utánuk.
 Nagy Rákóczi hazatértét
 Lelkendezve várva-várjuk...

(TEMESVÁRI HÍRLAP, 1906. október 5.)

FENŐ

Rákóczi jön

Országszerte mostanában,
Nagy a vigasság és öröm,
E két szót halljuk egyre-másra:
Rákóczi jön! Rákóczi jön!

Látványosság, diadalívek,
Pompás, színes felvonulás,
Taracklövések és beszédek...
Ez kell a népnek, – semmi más.

Azt hisszük honfi kötelesség
Túlontúl teljesítve mind,
A hamvakat, ha így fogadjuk,
A megszabott program szerint.

Pedig a kissé gondosabban
Lapozzuk a históriát,
Hej, ami mindenik sorából
Felénk kiállt: az csupa vád!

Nézzétek meg, a fejedelmet
Kik árulták el csúfosan,
A júdások honnét kerültek?
Nézzétek csak meg gondosan.

Nézzétek őrült kapzsisággal,
Kik adták el önmagukat?
Hatalmába kiket kerített
A legaljasabb indulat?

Nézzétek meg az árulásért,
Kik kaptak óriási bért?
Kik áldozták fel a libertas-t
Egy kis császári mosolyért?

Kik voltak, akik számküzték
A legjobb, legszebb daliát?
S ráadásul meg is bélyegezték
E haza leghívebb fiát?

Magyarok voltak valamennyien,
Magyarok voltak, magyarok,
Magyar szabadság zsenge fáját
Kitépték a – magyar karok.

Jobb volna hát a fejedelmet
Fogadni halkán, csendesesen.
Hogy nem kísérné vad rivalgás
S győzelmi mámor fénye sem.

A megbánásnak érzetével
Állnánk szép csöndben sorfalat
S a mellünket vernénk, amíglen...
A fejedelem elhalad...

(TEMESVÁRI HÍRLAP, 1906. október 25.)

SZABOLCSKA MIHÁLY

Rákóczi koporsójánál

*A költő szavalta
a temesvári pályaudvaron
a ravatal előtt.*

*Visszajöttél, hazajöttél végre,
„Hazánk szentje, szabadság vezére!”
Véget ért hát nagy hontalanságtok,
Kétszázéves nagy bujdosástok.*

*Hogy elmentél zöld erdők harmatát
Hó lepte be piros csizmád nyomát.
S oda fagyott a nagy zúzmarába
Szabadságunk bimbós rózsafája.*

*De a neved bűbájos emléke
Tovább virult nemzeted lelkébe!
S ki érettünk legtöbbet szenvedtél:
Szabadságunk eszményképe lettél!*

*Eltörhették a tárogatónkat,
Megtilthatták álmodni is rólad.
Csak te voltál a szívdobogásunk
A legszentebb titkos imádságunk.*

*Csodás hittel édes meseszóban
Regélgették a magyar kunyhókban:
Az üstökös újra tündököl még...
Hej, Rákóczi egyszer visszajön még!*

*S ha valahol elszét e hazába
Lobot vetett a szabadság vágya,
Ha valami szívünk föltüzelté
Azt mondtuk rá: a Rákóczi lelke.*

*Újra kezdett dicső küzdelmünkben
A te lelked lángolt a szívünkben
Nagy fényedről tisztán rádösmertünk
Csakhogy akkor Kossuthnak neveztünk.*

*– Hazajöttél végre valahára
Szabadságunk bolygó fénysugára
S poraidat, ha már visszahoztuk
Lelkedet is haza imádkozzuk.*

*S valahára méltók leszünk hozzád
A tied lesz egész Magyarország.
A te lelked lesz majd a vezére
A szabadság ígéret földére.*

SZABOLCSKA MIHÁLY

Rákócziék

*A magyar nemzetnek szíve dobogása,
Leérik-e vajon a sírok porába?
Megtudják-e akik odalent pihennek?
Szegény vértanúi a magyar nemzetnek
Hogy Rákócziék hazajöttek?*

*A magyar nemzetnek szíve dobogása
Fölhallik-e büszkén az egek honába
Fénylő Hadakútján, a Csaba népéhez:
Fölcsapkod-e a láng, mit a lelkünk érez?
Hogy Rákócziék hazajöttek!*

*– A magyar nemzetnek szíve dobogása
Átragad-e a föld minden szemporára?
Nyugtalan kurucok porló tetemére
Száll-e nyugalmas, engesztelő béke?
Hogy Rákócziék hazajöttek?*

*S a magyar nemzetnek szíve dobogása
Tovább dobog-é majd minden unokánkba
Öröklík-e híven, amit mi ma érzünk,
Hogy nekünk egy nagy szent, elkötelezésünk:
A Rákócziak hazatérte?*

*Egy nagy eskütétel, hogy e haza földje
Magyar és szabad lesz, örökre, örökre.
Mert mikor Rákóczit temetjük beléje,
Szerződésre léptünk, nagy vérszerződésre
A szabadság szent Istenével!!*

(DÉLMAGYARORSZÁGI KÖZLÖNY, 1906. október 28.)

PÓSA LAJOS

A kassai harangok

*Bim-bam, bim-bam, nagy Rákóczi,
Régen várunk!
Kétszáz éve, hogy utánad
Keseregve sírdogálunk.
Néped szíve sírt keblünkben
Oly régóta...
Hívogatott a pásztorsíp,
A szomorú magyar nóta.
Bim-bam, bim-bam, csillagunk!
Ringatunk, altatunk.*

*Bim-bam, bim-bam, akkor mikor
Elbujdostál:
Több könny hullott az utadra
A hajnali friss harmatnál.
Most az a könny mind gyöngyé vált
Örömben:
Gyöngyös úton jöttél haza;
Kurucoknak hős vezére!
Bim-bam, bim-bam, csillagunk!
Ringatunk, altatunk.*

*Bim-bam, bim-bam, jól van már a
Fejed alja:
Édes hazád szent ölében
Édes anyád igazgatja.
Millió kéz öleli át
Koporsódat.
Millió ajk zengi-zúgja
Labancverő indulódat.
Bim-bam, bim-bam, csillagunk!
Ringatunk, altatunk.*

*Bim-bam, bim-bam, a jövőt már
 Nem keserged:
 Növekedik, mint az erdő,
 Sokasodik a te sereged!
 Gyermek-ifjú a te zászlód
 Lobogtatja,
 Keltében is, fektében is
 Szabadság a gondolatja.
 Bim-bam, bim-bam, csillagunk!
 Diadalmat kongatunk!*

(TEMESVÁRI HÍRLAP, 1906. október 28.)

SZABOLCSKA MIHÁLY

Mikes lelke

*Jön Rákóczi hazafelé
 Napsugárba öltözködve,
 Amerre száll, égen, földön
 Fényözön van körülötte.*

*Csak én látok – könnyemen át –
 Egy fölletet a nyomában,
 Követi a szent koporsót
 Búsan, híven, haloványan.*

*S a bujdosók hazatértét
 Fényben, tűzben, ahogy látja:
 Szegény felhő könnyet hullat,
 Örömeiben; – bánatában!*

*Az a felhő: Mikes lelke,
 Nem lesz már vág soha többé,
 De búsan is ott lebeg majd
 Kassa fölött mindörökké!*

(TEMESVÁRI HÍRLAP, 1906. október 28.)

SZABOLCSKA MIHÁLY

Rákóczi temetése

<i>A Rákóczi porát</i>	<i>Egy-egy drága porszem</i>
<i>Minek eltemetnünk</i>	<i>Hadd jutna belőle</i>
<i>Kassa városában?</i>	<i>Keletre, nyugatra</i>
<i>A Rákóczi porát</i>	<i>Hátha szabadságunk</i>
<i>Szét kellene szórnunk</i>	<i>Rózsafája végre</i>
<i>Az egész országba.</i>	<i>Végképp megfoganna.</i>

*Hátha csodaképpen
Egyé varázsolná
Az egész országot,
S teremtene itten
Egy nagy, diadalmas,
Új Magyarországot!*

(TEMESVÁRI HÍRLAP, 1906. október 28.)

Könyvészet

Steve Nording: II. Rákóczi Ferenc. Anno Kiadó, MMII. Budapest.

Délmagyarországi Közlöny. 1906. októberi számai, Temesvár.

Temesvári Hírlap. 1906. októberi számai, Temesvár.

Mikes Kelemen: Törökországi levelek. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1966.

Tolnai Világtörténelem. 1909. Budapest.

Révai Kislexikon. Révai Irodalmi Intézet, 1936. Budapest.

Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. II. köt., Magyar Szemle Társaság, 1934. Budapest.

Dr. Borovszky Samu monográfiái (Heves vármegye, Komárom vármegye, Gömör-Kishont vármegye, Bars vármegye, Nyitra vármegye, Szabolcs vármegye), Budapest.

MIHÁLKA ZOLTÁN

A Rákóczi-szabadságharc történelmi jelentősége

Európa nemzetközi politikai rendszerében, a 18. század küszöbén két olyan jelentős változás ment végbe, amely a kontinens államai közül főleg a Habsburg Monarchia, közelebbről Habsburg-Ausztria helyzetét erősítette meg. Ez a tény természetesen sokban kihatott Magyarország és Erdély állapotára is.

Az egyik változás az volt, hogy Nyugaton megtört Franciaország vezető hatalmi pozíciója, visszaszorult hegemóniája, és a kulcsszerepet – szövetségesei élén – Anglia vette át. Annak az Angliának erősödött meg a helyzete, amely a spanyol örökösödési háborúban, Franciaországgal szemben, Habsburg-Ausziát támogatta. S bár a Habsburg-háznak az 1714-es rastatti békében le kellett mondania a spanyol trónról, mivel a két hatalom egy kézbe való kerülésébe Anglia nem volt hajlandó belemenni, azonban Habsburg-Ausztria a spanyol örökségből a messzi Németalföldön és Itáliában kapott kárpótást. Ez ugyan utóbb teherátételnek bizonyult, mivel ily széteső, távoli területeket nehéz volt közös politikai keretben tartani, de abban az időben mégis azt jelezte, hogy Európa szívében ő számít az új nemzetközi rendszer fő bázisának.

A másik nagy változás a földrész keleti féltekén következett be: Habsburg-Ausztria megerősödött az oszmán birodalommal szemben is. Miután 1683-ban a Bécs elleni török támadás összeomlott, nagy nemzetközi erők összefogásával megindultak a visszafoglaló háborúk, amelyek eredményeként Magyarország 1699-re felszabadult az oszmán uralom alól. Bécs pedig szorongatott határvárosból egy nagyobb birodalom központja lett, amelynek haderői egy időre már a Balkánra is benyomultak. Ez a fordulat Magyarország és Er-

dély számára azt jelentette, hogy végre lezárult egy másfél évszázados, gyötrelmes, negatív politikai tendencia: a romlás és felmorzsolódás időszaka. Ekkor a kérdés viszont az lett, hogy ez a változás valóra váltja-e annyi korábbi nemzedék reményét, ad-e lehetőséget az ország helyreállításához, zavartalan beilleszkedéséhez Európa új nemzetközi rendjébe, közelebről a Habsburg Monarchia keretébe, amelyen belül addig töredékként, egyre alárendeltebb szerep, és egyre keservebb hely jutott neki. E kérdésre – mint tudjuk – a fejlemények nemleges választ adtak. Már csak azért is, mert a győztes Habsburg-hatalom a magyarokat levert, megbízhatatlan ellenfélként, országukat pedig meghódított területként kezelte.

Ezt a súlyosan kedvezőtlen politikai pozíciót, amely Magyarországnak a Monarchián belül az új nemzetközi rendszer kialakulásának kezdetén jutott, valamennyire mégis egy újabb Habsburg-ellenes erőfeszítés: a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc (1703-1711) enyhítette. Történelmünknek ez a leghosszabb szabadságküzdelme a spanyol örökösödési háborúval előállt nemzetközi politikai válságot, a Habsburg-hatalom nyugati lekötöttségét, Franciaországgal való küzdelmét igyekezett felhasználni arra, hogy az ország jogait fegyverrel biztosítsa. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ez a Habsburg-ellenes akció a korábbiaktól éppen lényeges vonásaiban, alapvetően különbözött.

Mindenekelőtt abban, hogy Magyarország, mint önálló állam, kedvezőbb beilleszkedését próbálta elérni. A Rákóczi-szabadságharc ugyanis nem a szultán támogatásához folyamodott, nem a török uralmat és függést akarta visszaállítani, hanem az oszmán hatalomtól immár függetlenül, a Habsburg Monarchia belső berendezkedését kérdőjelezte meg. S ehhez még bizonyos külföldi támogatókra is számíthatott. Hiszen maguk a győztesnek bizonyult hatalmak – Anglia és Hollandia – vállalkoztak közvetítésre Rákóczi és a bécsi udvar között, úgy próbálva ügyetlen védencüknek belső bajaiban segíteni. Ez önmagában is mutatja, hogy az új nemzetközi rendszerben, ha Magyarország kiválása nem is, de pozíciójának javítása a Habsburg Monarchián belül, a reális lehetőségek közé tartozott. Az ország teljes politikai függetlenségét, melynek kimondására egyébként is csak a tárgyalások megszakítása és négy évvel a fegyverfogás után szánta rá magát Rákóczi mozgalma – kellő hazai és külföldi erőfor-

rások híján – nem vívhatta ki. Franciaország volt az egyetlen olyan hatalom a földrészben, amelynek lényegében érdekében állt Rákóczi – ha nem is egyenrangú szövetségesként – támogatni, de a spanyol örökösödési háborúban elszenvedett balsikerei miatt maga sem tehetett valami sokat. Ilyen körülmények között a mozgalom erői egyre fogytak, egyre hátrább szorultak Kelet felé a háború és a pestis sújtotta országban.

Amikor 1711-ben két magyar vezető: Károlyi Sándor – Rákóczi nevében, de távollétében –, és Pálffy János a Habsburg-hatalom nevében, egymással az utolsó pillanatban végre megegyezett, és létrehozta a szatmári békét, nem egy még menthető ügy feladásáról volt szó többé, hanem az utolsó lehetőség megragadásáról, mielőtt még semmivé lesz az is, ami a mozgalom erejéből megmaradt. És tegyük hozzá: ebben az osztrák fél is érdekelt volt már. Ugyanis a szatmári pontok viszonylagos enyhése azzal magyarázható, hogy Anglia már megkezdte XIV. Lajos francia királlyal a különbékére vonatkozó tárgyalásokat, és várható volt, hogy Hollandia is követi példáját. Ausztriának tehát szembe kellett néznie azzal a lehetőséggel, hogy egyedül kell folytatnia a háborút Franciaország ellen. Ezen kívül I. József osztrák császár hirtelen halála, az ezzel járó bonyodalmak, a történéseket kísérő félelem (el is tagadták a kuruc erők elől a halál hírért), szintén erősítette az udvarnak a hadakozás gyors befejezésére irányuló szándékát. Az új uralkodó III. Károly (császárként VI. Károly), aki a spanyol problémákhoz s környezethez szokott, és személyes indulatok nélkül nézte a magyar ügyeket, kész volt mielőbb lezárni azokat, szintén a békekötést sürgette.

Így hát mindkét fél számára siettetta a kiegyezést a maga helyezte. Pálffy az idő és a körülmények szorították. Károlyit az adott feltételek kényszerítették. Minden további erőforrás híján, a teljes szétveretésen, s az azt alighanem követő súlyosabb alávetésen kívül nem volt más választási lehetősége, mint ez a mégiscsak elért kompromisszum. Hiszen ez végül is minden negatív vonása ellenére lehetővé tette, hogy a romokban heverő ország békét, nyugalmat nyerjen, és a korábbinál jobb feltételek között elindulhasson a felemelkedés útján.

Rákóczi ellenben minden áron fenn akarta tartani a fegyveres ellenállást az általános békekötésig – még ha az csupán egyes várak

védelmére szorítkozik is –, s ezért óvta híveit a megegyezéstől. Ám az április 27-én összehívott szatmári gyűlésen a szövetszerezett rendek Károlyi javaslatára elfogadták Pálffy feltételeit, amelyeket 1711. május elsején Nagykárolyban ünnepélyesen aláírtak. A tíz pontban összefoglalt feltételek szerint Rákóczi megtarthatja összes javait és lakhat Magyarországon vagy Lengyelországban, azonban három héten belül hűségesküt kell tennie az uralkodó előtt, amit meghatalmazott útján is letehet. A fejedelem minden egyházi és világi híve kegyelembe részesül, a felkelésben való részvételért senki sem büntethető; a parasztokat nem vonhatják felelősségre uraik azért, hogy harcoltak. Fegyvert viselni szabad, csupán az ellenségeskedések újrainkezdése minősül büntetendőnek. A külföldi katonák hazatérhetnek, kivéve azokat, akik a császár seregéből álltak át a kurucokhoz, de az ő büntetésüket is elengedik. A nem nemes katonák szabadosnak tekintendők. A vallásszabadságra vonatkozó régi magyar és erdélyi törvényeket a király megtartja. A kegyelem kiterjed a külföldön élő és akár a mostani, akár az 1699 előtti mozgalmak idején kivándorolt személyekre, valamint hadifoglyokra. A király megígérte, hogy Magyar- és Erdélyország törvényeit és intézményeit tiszteletben tartja.

A szatmári pontok a kuruc hadak helyzetéhez képest valóban kedvezőek voltak, különösen a bécsi kormányzat régi szándékával összehasonlítva. Ha viszont a szatmári egyezséget azokkal a célokkal vetjük össze, amelyekért a mozgalom megindult és amelyekért nyolc éven át az ország népe annyi áldozatot hozott, bizony elég sovány és felettébb kétes eredményt jelentett. Ráadásul igazi biztosítékok nélkül. Az egyezés ugyanis – hiába nevezte történetírásunk szatmári „békének” – nem volt nemzetközi szerződés, hanem csupán a rendek és a király közötti megállapodás, amelyet az utóbbi – miután a hatalmi túlsúly az ő kezébe csúszott át – egyoldalúan módosíthatott.

Mindezt figyelembe véve, az a régi vita, hogy Károlyi gróf elpártolása nélkül – a hadműveletek további elhúzódása esetén – kedvezőbb feltételeket lehetett volna elérni, nem dönthető el. Ám tény, hogy olyan esemény, amely a szatmári egyezés és az általános béke megkötése közötti időben az erőviszonyokat lényegesen megváltoztatta volna és a felkelés célkitűzéseit biztosíthatta volna – nem következett be.

Kinek volt hát igaza? Rákóczinak, aki a harc folytatására buzdított, vagy a fegyvert letevő Károlyinak? A nagy történelmi kérdésekre ritkán lehet egyszerű igennel vagy nemmel válaszolni, s az adott esetben nem az a felelet, hogy vagy Károlyi volt áruló, vagy Rákóczi kergetett hiú ábrándokat. Valójában mindkettőnek igaza volt. Maga Rákóczi 1716-ban írt emlékezéseiben keserűség nélkül – sőt elismerőleg – szólt tábornokáról. „Olyan szellemnek, mint Károlyi, nem sok lecke kellett. Természetében minden adottság megvolt arra, hogy jó hadvezérré váljék; kitűnő katonai szemmértékkel rendelkezett, szilárd, tevékeny, fáradhatatlan az eszközök és erőforrások keresésében, találgékonny, szorgalmas, mindig vidám és nyájas ember volt, kitűnően értett alárendeltjei kiválasztásához és alkalmazásához...” Károlyi jól látta, hogy a harcot nem lehet tovább folytatni, de Rákóczi – ugyan nem egyéni érdekei, hanem magasabb szempontok alapján – szintén helyesen járt el, amikor az emigrációt választotta. Személye az ország függetlenségének „éltető eszméjévé finomult”, amelynek fénye az idő múlásával sem halványult el.

Mint ahogy maga a szabadságharc jelentősége sem kophatott meg az évszázadok folyamán. Nagy tévedés és romantikus túlzás volna ugyanis a magyar kísérletet e befejezés miatt hiábavalónak, eredménytelennek tekinteni. A kompromisszum nemcsak az esetleges megtorlásnak állta útját, itt nem következett be az a bosszú, amely annak idején Csehországban, Fehérhegy után végigsepert, hanem ténylegesen javított valamit Magyarország és Erdély pozícióján. Biztosította a magyar állam létét, politikai intézményeinek továbbépítését. Innen nézve a szatmári béke nem siralmas balsikernek tűnik, hanem éppen ellenkezőleg: egy rosszul alakuló helyzetből való sikeres kijutásnak. Az az ugyancsak romantikus feltételezés, hogy Rákócziéknak valamiképpen mégiscsak ki lehetett, ki kellett volna vívniuk a függetlenséget, akár a fegyveres küzdelem folytatásával is, nemcsak az egykori nemzetközi és hazai viszonyok félreismerésén és tájékozatlanságon alapul, hanem le is becsüli a szabadságharc vezetőinek erőfeszítéseit. Ugyanis a valószínűtlent kéri számon tőlük, pedig ők idehaza és külföldön egyaránt megtették a tőlük telhetőt.

Az a tény, hogy megszűnt a 150 éves, hol nagyszabású hadjáratokkal, hol csak helyi csetepatékkal együtt járó, de igazán békésnek soha nem nevezhető korszak, s hogy az ország egysége – ha nem is

jogi értelemben – végre helyreállt, óriási előrelépés, minden további haladás feltétele volt. S az sem vitatható, hogy a Habsburg-uralom egy elmaradott, lerombolt ország igazgatását vette át, s hogy a már Mohács előtt is meglévő elmaradottság súlyosbodását főleg a hosszú háborúk okozták. A Habsburg-kormányzás idején a török megszállás korszakához képest gazdasági téren lényeges fejlődés következett be.

Egy 19. századi, de a dogmatizmus által utóbb is felújított felfogás szerint a 18. századot a hanyatlás és a „nemzetietlenedés” jellemezte, szemben a „dicsőbb” 17. századdal. Kiderült, hogy ennek az ellenkezője áll: valójában a 18. század a rommá lett ország fokozatos felemelkedésének, újjáépítésének időszaka volt. S ha a halálosan kimerült ország ezekben az évtizedekben kevesebbet hallat magáról, mint korábban, az nem a hanyatlásnak, hanem a belső erőgyűjtésnek volt a jele. Az a tény pedig, hogy a rendi szabadságharc időszakait most valóban a rendi kompromisszumé követte, nem jelentette azt, hogy a nemesség „nemzeti” ideológiája megszakadt, vagy éppen „nemzetietlenné” változott. A valóságban ugyanis nemesi, rendi „nemzetről” van itt szó, amely rendi előjogait igyekezett megvédeni és a nemzeti önrendelkezést is ezek egyikének tekintette – jegyzi meg a korszak egyik kiváló szakértője, Kosáry Domokos akadémikus. Ha viszont az előjogokat fegyveres harc nélkül, vagy a fegyveres küzdelmet abbahagyva, kompromisszummal tudta biztosítani, akkor minden súrlódás ellenére hajlandó volt végső fokon ezt elfogadni. Bár a magyar politika a Habsburg-abszolutizmus elől egy idejét múlt rendszer sáncai közé szorult, ezt a rendi kompromisszumot mégsem lehet egyszerűen történelmi visszalépésnek tekinteni, már csak azért sem, mert ez segített megvédeni az önálló állami létet, a „nemzet” politikai önrendelkezését. Még akkor is, ha meglehetősen régimódi eszközei nem voltak egészen hatékonyak, ha a feudális vezető rétegek saját kiváltságaik egyikének tekintették a „nemzet” önrendelkezését, s ha ez az önállóság olykor inkább csak elvben, semmint a gyakorlatban érvényesült.

Mindezt szem előtt tartva, a Rákóczi-szabadságharc történelmi jelentősége abban áll, hogy elindította Magyarországot és Erdélyt az újjáépítés és polgárosodás útján. Hogy ez az út rögös és kátyús volt, s meg-megállította, hátráltatta a fejlődés szekerét, az a közép-kelet-

európai történelmi körülményeknek tudható be. A Rákóczi-szabadságharc zászlaján szereplő jelszót azonban immár háromszáz esztendeje méltán idézi a hálás utókor: „Cum Deo, pro patria et libertate!”

Serenif. Franciscus Rakoczy Princeps
Transylvania Hospes in Collegio Podolinay
cum a periculo vita Neostadio mirabiliter
liberatus Jussit A D 1703.

II. Rákóczi Ferenc 1703-ban

KUPÁN ÁRPÁD

II. Rákóczi Ferenc példamutató életének és történelmi szerepének időszerűsége

Mit üzen a mának, napjaink magyarságának?

1. Az egységes népben – nemzetben való gondolkozást.

1703. május 6-i Brezan (Brezany) várából (Lengyelország) a hegyaljai kurucokhoz küldött Kiáltványában ezt írja: „Országunk s hazánkhoz való szeretetünkül s kötelességünkül viseltetvén: minden igaz, hazaszerető, országunk régi, dicsőséges szabadságát óhajtó, egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon lakos fogjon fegyvert édes hazája szabadsága, nemzete mellett.”

2. Az istenhit, a haza- és szabadságszeretet egységét.

Zászlójára írt jelszava: Cum Deo, pro patria et libertate! Istennel a hazáért és szabadságért!

3. A vallási toleranciát.

Az 1703. június 7-re antedatáltan a külföldnek szánt manifestumában írja: „Senki előtt nem titok a vallás megháboríttatása. A vallás és vele a haza szabadságának megosztása régi szokott dolga az osztrákoknak. Igaz a közmondás „eloszlanak a vizek és patakká lesznek.” A vallás színe alatt az egyenletlenség magvát hintik el s megrottják az országot.”

4. Az együtt élő népek testvériségét.

1703 őszén (november 29.) az erdélyieket a Habsburg-elnyomás ellen szólította fegyverbe. Külön kiáltványt küldött az erdélyi rendeknek, külön a vármegyéknek, a székelyeknek, a szászoknak. Sőt a történelem folyamán először szólott magyar államférfi külön kiáltványban az „oláh nemzethez”. Márki Sándor a 19–20. század

fordulójának jeles történésze háromkötetes Rákóczi monográfiájában külön fejezetben mutatta be a román, szlovák, ukrán néptömegek szoros összefogását Rákóczi zászlaja alatt, a fejedelem iránti rokonszenvüket és határtalan bizalmukat. 1703. augusztus végén a Kővár-vidéki román ármások már ott hagyták a császárt. Mindenütt hangozott a román kurucok nótája:

*„Măi Rákóczi, Bercsényi
Unde-i merge, acolo om fi.”*

5. A nagyhatalmi önkény elutasítását.

A már említett, a világ népeihez intézett Manifestumban „Sine nobis, de nobis” – nélkülünk döntöttek rólunk – szavakkal fogalmazta meg Rákóczi azt a tényt, hogy a Habsburg és az oszmán hatalom a magyarok megkérdése nélkül határozott Magyarország és Erdély sorsáról. (Ma is hasonló törekvések tapasztalhatók, nélkülünk döntenek rólunk, például a kedvezmény-törvény kérdésében).

6. A szétszórt, egymástól elszakított nemzetrészek újra egyesítését.

A vezérlő fejedelem, ha rövid időre is, egyesítette, illetve megpróbálta egyesíteni Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Partium, Tiszántúl, Dunántúl magyarságát.

7. Az áldozatvállalást, felelősségtudatot népünkért, hazánkért.

Tudjuk mit vetett oda, mily gazdagságot, méltóságot, fényes életet nemzete szabadságáért mélyen átértzett felelősségérzetében. Emlékirataiban írja: „Nem félek őszintén kinyilatkoztatni előtted, ó Örök Igazság, hogy egyedül a szabadság szeretete, a vágy, hazámat felmenteni az idegen járom alól, volt célja minden tettemnek. Nem vezérlett bosszúvágy, nem a korona vagy fejedelemségre törekvő nagyravágyás, sem uralkodási ösztön, hanem egyedül arra hívságos dicsőség, eleget tenni hazám iránti kötelességemnek.”

8. Jól átgondolt, a korai felvilágosodás leghaladottabb eszméivel összhangban lévő művelődéspolitikai programot, melynek sok megállapítása ma is időálló.

Az 1706-ban írt Responsio című művének roppant gazdag mondanójából az iskoláztatás ügyét és a tolerancia elvét emeljük ki. A

fejedelem olyan iskoláztatást sürget, ahol a tennivalókat a társadalom gyakorlati szükségletei határozzák meg: „A műveltség feltételéhez tartozó többi tudományoknak, a földrajz, matematika, aritmetika, főleg a nálunk oly fontos katonai építészetnek, a hadi tudományoknak, geometriának, történelemnek, kronológiának, erkölcsstanak, politikai tudományoknak... a nevei is ismeretlenek gimnáziumainkban, jóllehet éppen ezek a legvirágzóbb államokban s a leghíresebb akadémiákon a haza hasznára elő szoktak adatni.”

Rákóczi eszmevilágának sarkalatos tétele toleranciaelvé; ezt országlásában következetesen alkalmazta is. A Responsioban fejti ki először erre vonatkozó nézeteit. Ekkor már kész terve, hogy kiegyenlít minden viszályt a vallások között, közszeretetre bírja a keresztényeket, megteremti a felekezetek unióját. Toleranciafelfogásában a maga élettapasztalata nemcsak politikai programmá, hanem intellektuálisan megalapozott etikai elvvé összegződik.

A nagyságos fejedelem ránk hagyott legfőbb öröksége, igazi üzenete a szabadság eszméje, annak határtalan szeretete. Ez az eszme addig él, amíg vannak emberek, akik igaz szívvel tudnak hinni benne. Rákóczi példájának, emlékének idézése a szabadság eszméjének továbbélését szolgálja.

Tartalomjegyzék

Előszó	5
Kupán Árpád: Tragikus emberi sors, dicső történelmi szerep	7
Dr. Tamás Edit: II. Rákóczi Ferenc és Sárospatak	19
Borbély Gábor: A Rákóczi-szabadságharc eseményei a Partiumban ..	37
Nánási Zoltán: A kurucok szabadságharca Székelyhíd vidékén	44
Borbély Gábor: Bélfenyér az 1703. szeptember 1-jei kuruc győzelemben	54
Lakóné Hegyi Éva: A zsibói csata s annak emlékezete az utókorban ..	61
Hitter Ferenc: Pintye havasi betyár, majd Rákóczi kuruca 1703 augusztusában	70
Dr. Szénássy Zoltán: Kurucvilág Komárom megyében	77
Csetri Elek: II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc nemzetközi összefüggései	89
Fazekas Lóránd: A kuruc fegyverletétel emlékoszlopa	102
Pávai Gyula: Aradiak zarándoklása a Nagy Fejedelem hamvaihoz 1902-ben	108
Pálkovács István: II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvainak útja a Bánságban – 1906	116
Mihálka Zoltán: A Rákóczi-szabadságharc történelmi jelentősége ..	164
Kupán Árpád: II. Rákóczi Ferenc példamutató életének és történelmi szerepének időszerűsége	171

Készült
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
Szenczi Kertész Ábrahám nyomdájában

Felelős vezető: Sándor Lajos

